REVISTA ISTORICĂ

Anul XII, N-le 4-6. April-Iunie 1926.

DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE

PUBLICATE DE

N. IORGA

CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI.

SUMARIUL:

TIPOGRAFIA „DATINA ROMÂNEASCĂ", VĂLENII-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Prețul 20 Lei.

Anul al XII-lea, n-le 4-6. April-Iunie 1926.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIŞTI

Contribuţia românească la opera de cruciat a lui Ion Hunyadi.

I.

Figura cea mai strălucită a primii jumătăţi a secolului al XV-lea, în Răsăritul Europei, este fără îndoială energicul cavaler Ion Hunyadi, supranumit şi Corvin [1], din timpul regalului său fiu Matiaş, care îşi găsia astfel, ca toţi oamenii Renaşterii, înaintaşii în Roma antică.

Trăind intens în atmosfera ideilor veacului său, în regatul apostolic al Sfîntului Ştefan şi anume în momente din cele mai critice pentru el, Ion Hunyadi a lucrat pentru salvarea Coroanei ungare de pericolul turcesc şi prin această împotriva duşmanului comun al Creştinătăţii. Alăturea de propaganda Papalităţii [2] firea sa de creştin fervent a făcut din el un cruciat din cei mai vestiţi.

In urma ultimei ofensive de la Nicopole, linia dunăreană trebuia păstrată, dacă nu împinsă până la Balcani, răzimîndu-se în Apus pe braţul vînjos al unui alt cruciat, Gheorghe Castriotul Scanderbeg [3]. Turcii ameninţau energic: ienicerii şi achingiii dovediau din ce în ce că sînt invincibili. Dunărea trebuia apărată totuşi cu orice preţ, altfel Europa ar fi fost invadată de credincioşii lui Mohammed.

Aşezate la gurile ei, Ţerile Romîne trebuiau implicit să între în rîndul lumii creştine, care se apăra. Cele două puncte de

---

[1] Părerea exprimată în „Genealogia a o sută de case din Ţara-Românească şi Moldova", seria I, de Oct. G. Lecca, Bucureşti, 1911, p. 49, că ar fi înrudit cu Corbenii olteni, — Radu Comisul dela Corbi amintit în 1505 — poate că ar merita să fie discutată.

[2] Hurmuzaki, II [2], pp. 56, 61, 72, 73, 76, 95, 100, 104, 105.

[3] C. Marinescu, *Alphonse V roi d'Aragon et de Naples et l'Albanie de Scanderbeg*, în „Mélanges de l'École roumaine en France", Paris, 1923, pp. 21, 34

mare importanţă strategică pentru aceasta erau Chilia românească şi Belgradul sîrbesc [1].

Drumul înaintării spre centrul Europei, mergînd mai răpede însă prin Belgradul Brancoviceştilor, în părţile acelea hotarul trebuia întărit în chip permanent. Odată cucerite Principatele, o linie de resistenţă o mai oferia şirul Carpaţilor, pîndiţi mai mult decît păziţi, de Saşii oraşelor, dar de la Severin înainte obstacolul acesta nu mai exista. Aci, în părţile bănăţene trebuiau grăniceri buni, dîrzi, gata la orice jertfe. In vechile castre reîntărite de acolo trebuiau să lupte ei, spre a apăra stăpînirea rătăcitorului rege-împărat, Sigismund de Luxemburg. Locul banderiilor îl luau Valahii. Vechile drepturi desfiinţate de Ludovic-cel-Mare sînt restabilite acum de Sigismund. Privilegii speciale, ca acelea de scutiri de vamă, de cens şi altele pe care le reconfirma Vladislav în 1494 [2], veniau să împodobească pe grănicerii valahi, în consideraţiunea serviciilor militare ce le prestaseră şi trebuiau să le continue, împotriva Turcului ameninţător. Din rîndul acestor luptători şi apărători de graniţă, Romîni, se ridica Ion Hunyadi, al cărui chip idealisat ni arată pe Romînul voiu şi hotărît. Dintre ei pornit, el, fiul lui Voicu, acest curtean al regelui, aulae miles [3], şi prin ei, a ridicat Ion Hunyadi vrednicia neamului la puternica apoteosare a unei figuri de rege, situaţie pe care numai nevoind-o, n'a avut-o. Figura cea mai representativă a întregului neam romănesc, în acel veac, el a fost secundat cu iubire şi entusiasm de toţi ai săi, printre cari locuitorii din satul Cinciş de lîngă Hunedoara erau priviţi de regele Matiaş ca „rudenii şie" [4]. Se născuse din tată romîn şi din mamă la fel, prin acea „graeca" neînţelegîndu-se, socotesc, decît religia grecească. „Unii au gîndit că s'a cioplit de Chesarul Siţismund" [5], împotriva cării aserţiuni se ridică

[1] Belgrade fut pendant quelque temps, de même que la Chilia roumaine, garnisonnée par des soldats hongrois; N. Iorga, *Histoire des États balcaniques*, Paris, 1925, p. 19.

[2] Hurmuzaki, II[2] pp. 362.

[3] N. Iorga, *Istoria Romînilor din Ardeal şi Ungaria*, I, Bucureşti 1915, p. 93.

[4] Şincai, II, p. 2.

[5] Hurmuzaki, II[2], p. 151-2; de altfel originea românească n'o contestă nici învăţaţi unguri; vezi I. Bogdan, *Doc. şi regeste privitoare la relaţiile Ţării-Romăneşti cu Braşovul şi Ungaria în sec. XV şi XVI*, p. 45. D. Veress, în *Cântece istorice vechi ungureşti despre Români*, din „Mem. Acad. rom.", p. 14, răspinge afirmaţia pe basa *itinerariului* regelui Sigismund.

un curtean al lui Mateiaş Corvin în 1463 [1], cînd scrie unui nobil din Francia, spunînd că aceasta nu este decît o infamie spusă de Germani. El fu, la început, un luptător prin ocupaţie, un condotier, mai întăiu în slujba familiei Csaki, apoi supt Francisc de Ceanad, continuînd ocupaţia în solda episcopului de Agram; în 1433-1435 îl găsim la Viscontii Milanului, de unde venia cu averea trebuitoare pentru a-şi lega factorii hotărîtori în ţară [2]; între timp el trecuse şi pe la curtea Voevodului „transalpin". Sosit în Ardeal, cu firea lui îndrăzneaţă, el sta în apărarea hotarului regatului unguresc, luptînd tot de odată contra Infidelilor, pentru cruce.

In această dublă înfăţişare de apărător al regatului apostolic şi de cruciat eminent şi-a petrecut viaţa, după cum o mărturiseşte el însuşi [2]. In această îndoită ipostasă a sa, am dori să arătăm aici întru cît elementul românesc i-a fost de folos. Lăsînd la o parte scriitori ca Bonfinius, — un istoric din cei mai bine informaţi,— Thurocz, Dlugosz, Bizantinul Chalcocondylas, Dukas şi alţii, numai chiar pe mărturii de documente se poate afirma că deosebit de important a fost elementul ostăşesc ardelean-romîn care l-a urmat; ajutorul fu complectat cu acela al Voevozilor celor două Principate: duşmanul memoriei şi familiei lui Ioan Hunyadi, regele Ladislau, spunea că acesta, în viaţă fiind, pe unii din Voevozi îi scosese din Domnie, iar pe alţii îi tăiase [3]. Crescut, trăind şi guvernînd în Ardeal în diferite situaţii, el s'a servit mult de elementul romîn în opera sa. In politica internă a regatului, avînd un duşman hotărît în familia Cilly, el se simţia mai bine în Ardeal, între ai săi.

De şi conştiinţa naţională, în acele vremuri, nu era ceva treaz, totuşi de admis este că sufletul său în mod instinctiv se înţelegea mai bine cu cei de un sînge, chiar admiţînd că el se folosia de limba ungurească. Banatul unde fu, mai ales, cercul lui de activitate, era ocupat de masa compactă a celor „şapte districte româneşti". Zălogirile ca şi daniile, primite pentru banii strînşi prin truda sa războinică şi vitejie, făcute de regii săi, erau în bună parte în acel colţ de ţară. Astfel, în 1435 Sigismund îi zălogeşte lui şi fratelui oraşul şi districtul românesc Comiat,

[1] N. Iorga, *State şi dinastii*, Bucureşti, 1922, p. 54.
[2] Hurmuzaki, I², p. 752.
[3] Hurmuzaki II², p. 87.

din Banat[1]. Lucrul se repetă după doi ani[2]. In calitate de Bani ai Severinului Ion Hunyadi şi fratele său „Ion cel Tînăr", „ambo filii Olah de Hunyad, Bani de Severino", primiau moşii, în 1439, de la Albert regele, ginerele lui Sigismund, ţinuturi care nu trebuie să fi fost prea departe de castelul lor din Huniedoara. Acelaşi stăpînitor da fraţilor viteji, pentru că se obligau să apere trei luni castrele de la Severin, Gureni, Orşova, Mehadia şi Peciu, bani grei, în florini de aur, zălogindu-li, în acelaşi timp, districtul „Icus" din comitatul Timişoarei şi oraşul Marginea[3]. In 1440 Vladislav Polonul, alesul lui Ion Hunyadi şi al fratelui său, Bani de Severin, dăruieşte comunele Şoimuş, Bîrsău, Nevoiaşi şi Burueni, din comitatul Hunedoarei, precum şi domeniul „Bosaru" din Banat, în semn de recompensă pentru eminentele lor virtuţi militare[4].

Faptul repetîndu-se în acelaşi an, se aminteşte că districtul „Bosaru" a fost dat cu satele şi chinezatele şi se ordonă capitalului din Cenade să-i introducă în posesiunea acestor domenii[5].

In acelaşi semn al recompensei pentru serviciile militare, ce le adusese încă din tinereţe, Ladislau dăruieşte Voevodului ardelean Ion Hunyadi oraşul Dobra din Transilvania[6]. In urma victoriilor contra Turcilor, în 1444, cînd Gheorghe, despotul Serbiei, fusese reîntronat, acesta îi dăruieşte neobositului cruciat castrul Şiria şi şapte districte, din comitatul Zarandului şi al Aradului, împreună cu Romînii castrensi de acolo[7]. In anul următor capitulul din Alba-Iulia introduce pe Ioan Hunyadi şi pe fiii săi, Ladislau şi Matiaş, în posesiunea castrelor Şiria şi Zarand, precum şi a celor şapte districte româneşti dependinte de castrul acesta şi care conţineau o sută zece sate[8]. Capitulul din Alba-Iulia introducea în 1447 pe Ion Hunyadi în posesiunea castrului de la Deva, pe care i-l dăruise Ladislau regele[9]. In 1453 Ladislau, regele Ungariei, ordonă capitulului din Arad să întroducă pe eroul nostru în stăpînirea districtelor româneşti Sindia, Jupînu şi Feredu din Banat;

---

[1] Hurmuzaki, I [2], p. 597.
[2] *Ibid.*, p. 627.
[3] *Ibid.*, p. 657.
[4] *Ibid.*, p. 664.
[5] *Ibid.*, p. 666.
[6] *Ibid.*, p. 677.
[7] *Ibid.*, p. 696.
[8] *Ibid.*, p. 717.
[9] *Ibid.*, p. 736.

el e reconfirmat în acelaşi an în posesiunea castrelor Gurghiu şi Deva din Transilvania[1]. Tot în acest an, Ladislau Postumul dăruieşte lui Ioan Hunyadi oraşul şi districtul Bistriţa[2]. In anul următor capitulul din Arad întroduce pe Hunyadi în stăpânirea celor „trei districte româneşti", Sindia, Jupînu şi Feredu din Banat, care nu cuprindeau mai puţin de treizeci şi cinci de comune româneşti[3]. In 1457, Românii din districtul Comiatului, după ce plătiseră lui Ioan Hunyadi sumele de bani pentru care fuseseră zălogiţi de Sigismund regele, se roagă de Ladislau să fie încorporaţi din nou la celelalte şapte districte româneşti din Banat. Regele li admite cererea ca ei, împreună cu nobilii şi chinezii romîni, după vechea consuetudine militară, să apere graniţele şi vadurile de acolo[4]. In 1479 Matiaş Corvin zălogeşte nobilului romîn Ioan Ungurul, din Nădastia, mai multe moşii, care fuseseră ale părintelui său Ion Hunyadi[5]. Din numărul acestor întinse ţinuturi, care făceau din Ion Hunyadi cel mai mare stăpînitor de pămînt în Ardeal, făcea el danie capitulului din Alba-Iulia, pentru odihna sufletului răposatului său frate Ion cel tînăr, care era înmormîntat aci, unde fu şi el îngropat[6]. Din lipsă de dovezi nu putem complecta lista ţinuturilor întrate în stăpînirea Voevodului erou, unele atingînd pămînturile Someşului şi ale Maramureşului. Ele erau aşa de întinse încît, în 1457, Ladislau, regele Ungariei, propunea ca mijloc de împăcare cu văduva strălucitului cruciat cedarea tuturor castrelor ocupate, afară de castrele şi moşiile familiare, cît şi posesiunile primite de la regele Albert[7].

Posesiunile lui în moşii, după spiritul vremii, aduceau cu ele populaţia, în rîndurile căreia elementul românesc era preponderant. Bunavoinţă, scutirile faţă de acest element, danii făcute vitejilor Romîni de el sînt numeroase. Astfel în 1447 Ioan Hunyadi confirmă vechile libertăţi ale Romînilor din districtele Jupînu din Banat şi anume să fie scutiţi de orice cens sau dare de pă-

[1] *Ibid*, II[2], p. 29.
[2] *Ibid.*, p. 23.
[3] *Ibid.*, p. 48.
[4] *Ibid.*, p. 94
[5] *Ibid.*, p. 260.
[6] *Ibid.*, I[2], p. 681.
[7] *Ibid.*, II[2], p. 89.

mînt[1]. In 1451 el scuteşte pe nobilul romîn Ion Cîndea şi pe fiii săi să mai plătească dijma de oi de pe moşiile sale Rîul de Mori, Unciucu, Sîmpetru şi Rîa[2].

După doi ani îl aflăm că scuteşte pe chinezii romîni Iacob, Şerban, Ladiislau şi Iancu din Măcicaşu-de-jos să mai plătească taxe Banilor de Severin din veniturile lor chinezeşti[3].

In acelaşi an Ion Hunydi interzicea perceptorilor să mai încaseze dijma de oi, de la iobagii din Alba-Iulia[4]. In calitate de guvernator al Ungariei, în 1451, el confirma pe nobilii romîni Mihai de Ciorna, pe fratele său Balş şi pe Nicolae de Bizere în posesiunea castrului Drancova din Banat, care fusese dat lor de Albert, regele Ungariei. Alăturea se mai află amintite şi alte nume de căpetenii româneşti ca: Gheorghe Stăniluţ, Mihai Bob, Mihai Cucăvita, Matei de Racoviţa ş. a.[5]. In ceia ce priveşte pe locuitorii din Huniedoara, Matiaş Corvinul, în 1480, confirmă privilegiile acordate de Ion Hunyadi, prin care ei erau scutiţi de orice taxe şi imposite[6]. Pe această mulţime românească pe care o favorizează, şi mai ales pe şefii ei mîndri, s'a răzimat cu încredere Ion Hunyadi în opera sa de cruciat. Ostaşii săi erau ridicaţi în cea mai mare parte de pe acest teritoriu al Transilvaniei. Mase însemnate de populaţie au fost strînse de pe întreg ţinutul Ardealului şi Banatului şi în aceste rînduri au fost nenumăraţi Romîni. Cu sînge şi cu imposite ca acelea din 1446[7] au contribuit Romînii la scăparea Ungariei şi a civilisaţiei europene.

Valahii au înlocuit banderiile. Dacă statisticile evului mediu se caracterisează prin exagerarea nemăsurată a numărului luptătorilor, totuşi se pot stabili oarecare indicaţii[8], după conducători, — vitejii Romîni — răsplătiţi pentru faptele lor de arme.

Poporul romîn, condus de şefii lui, dacă nu în forma de armată regulată, ca ostaşi plătiţi, sau dintr'un sentiment de ură faţă de păgânul ameninţător, a luat parte la lupte. Aceasta o făcea fie

---

[1] Hurmuzaki, I [2], p. 745.
[2] *Ibid.*, II [2] p. 8.
[3] *Ibid.*, p. 39.
[4] *Ibid.*, p. 40.
[5] *Ibid.*, p. 1.
[6] *Ibid.*, p. 265.
[7] *Ibid.*, I [2], p. 728.
[8] *Ibid.*, II [2], p. 56. Hunyadi se gîndia la o armată de 100.000 de oameni.

de bună voie, fie din iubire de glorie [1], fie prin dispoziţiuni regale cum era acea din 1454 a regelui Ladislau [2], fie, în sfîrşit, de dragul Voevodului „Iencea Sibiencea"[3]. Foarte mulţi sînt vitejii romîni, însoţitorii lui Ion, Voevodul Translvaniei, Ban al Severinului, căpitan al castrului Belgrad din Serbia şi vicar al regatului unguresc [4].

Alăturea de el, sta în luptele cu Turcii la Belgradul Serbiei, la Porţile de fier ale Ardealului şi în Ţara-Românească nobilul romîn Chendriş, din comuna Sălaşul-de-sus, în ţara Haţegului [5].

In semn de recompensă pentru virtuţile şi serviciile lor militare în diferitele lupte cu Turcii şi cu alţi inimici ai Ungariei, Ion Hunyadi dăruia, în 1446, chinezatul comunei Cincişu din Transilvania nobilului romîn Dan şi fraţilor săi: Voicu, Petru, Ciorba şi Ioan [6]. Pe Romînul Ungurul îl confirmă guvernatorul Ungariei în posesiunea moşiei sale Nădăstia-de-sus, drept recompensă pentru serviciile militare ce i le-a prestat [7]. Oraşul Sîntămăria, comuna Toteşti şi anumite părţi din comunele Corneşti, Pîclişa, Fizeşti, Galaţi şi Ponor, din ţara Haţegului, sînt date lui Ioan fiul lui Cîndea, lui Ladislau, lui Chendereş, şi lui Nicolae, feciorii lui Ioan Cîndea, în semn de recompensă pentru virtuţile lor militare. Cu acest prilej se face menţiune şi de nobilii romîni din ţara Haţegului, anume Radul din Cîrneşti, Vlad din Ciula, Copasu din Vad, Dan şi Vlaicu din Ciopea, cari trebuiesc priviţi drept tovarăşi de luptă ai lui Hunyadi. Pe Deş şi pe Ladislau, fiii lui Petru din Temeşel, nobili din Banat, îi confirmă în posesiunea mai multor comune din districtul Mehadiei, în semn de recompensă pentru distinsele lor vitejii, în luptele cu Turcii şi cu împăratul Germaniei şi cu deosebire în luptele de la Filipopole şi Varna [8]. Daniile lui ating şi ţinuturile de Nord. In 1448 Ion Hunyadi dăruieşte nobililor Mihai Tatu şi Bogdan din Ilcuţa în Bereg trei mo-

[1] N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV-e siècle, quatrième série*, Bucureşti, 1915, p. 42.

[2] Hurmuzaki, II [2], p. 46.

[3] N. Iorga, *Chestia Dunării*, Vălenii-de-Munte, 1913, p. 167.

[4] Hurmuzaki, I [2], p. 725.

[5] *Ibid.*, p. 709.

[6] *Ibid.*, pp. 727 şi 731.

[7] *Ibid.*, p. 735.

[8] *Ibid.*, p. 741.

[9] *Ibid.*, p. 742.

şii în comitatul Maramureşului, anume comunele Crăciuneşti, Boscova şi Lunca, drept mulţumită pentru serviciile militare aduse, mai mulţi membrii ai acestei familii vărsîndu-şi sîngele şi pierzîndu-şi viaţa în diferitele expediţii contra Turcilor[1]. In amintirea vitejiilor nobilului romîn Ioan Ungurul din Băeşti, în ţara Haţegului, care fusese comandant peste mai multe mii de călăreţi în care situaţie învinsese cavaleria turcească lîngă Niş, iar în luptele de lîngă Morava a căzut ca un erou, el dăruieşte fiului acestuia, Nicula, chinezatul comunei Băeşti cu toate veniturile[2]. Fiul Voevodului, Matiaş Corvinul, continuă cu aceste danii răsplătitoare. Astfel, el dăruieşte nobilului romîn Ion Chendereş, nepotul lui Cîndea din Rîul-de-mori, comuna Suptcetate, împreună cu turnul de piatră şi cu vama de la tîrgul Haţegului, drept recompensă pentru serviciile militare prestate tatălui său, în luptele de la Porţile de fier şi în expediţiile din Serbia şi Bulgaria[3]. In 1471, acelaşi Matiaş confirma pe Ştefan, fiul lui Dionisie din Banat, în posesiunea pădurii Lazna din districtul Caransebeş, pentru servicii militare prestate, de asemenea, tatălui său, neînfricatul cruciat, şi fiindcă fratele aceluia, numit Ladu, căzuse într'o luptă cu Turcii lîngă Mare, evident, la Varna[4]. In 1481, chinezii din districtul Devei adeveresc că Ion Hunyadi dăruise lui Teodor Chinezul moşia Bretelinu din comitatul Huniedoarei, în semn de recompensă pentru că, în lupta de pe cîmpia Mierlei, Ioan căzînd de pe cal, Teodor i-a oferit calul său şi astfel acela a putut scăpa din mînile duşmanilor[5]. Şi ca aceştia vor fi fost mulţi... Ei erau devotaţi eroului şi-şi închinau puterile luptei celei bune a lui Iancu-Vodă, care era aceia a credincioşilor lui Hristos.

Pe lîngă aceştia din ţara Ardealului, Iancu-Vodă avea nevoie şi de prietenia celor de la Dunărea-de-jos, a celor cari cunoşteau mai de aproape pe Turci şi nu se spăimîntau atîta de păgîni: de Romînii deci din Principate. Pentru asigurarea ajutorului din partea acestora, Ion Hunyadi a intervenit cu mîna tare în treburile ţerilor de dincolo de Carpaţi. In Muntenia perioada de timp de la moartea lui Mircea pănă la Vlad Ţepeş (1418-1456) a fost,

[1] *Ibid.*, p. 757.
[2] *Ibid.*, p. 761.
[3] *Ibid.*, II[2], p. 138.
[4] *Ibid.*, p. 207.
[5] *Ibid.*, p. 269.

în bună parte, influenţată de el. Hunyadi punea şi scotea pe Domnii din Ţara-Românească, favorisînd în special pe urmaşii lui Dan, fratele lui Mircea, cu care era şi înrudit[1]. Tratatului de alianţă închiat la 1395 cu Sigismund Voevozii munteni îi rămăseseră credincioşi. In 1431 Vlad Dracul era la Nürnberg. Ajutat de Unguri, el a rămas mai mult pe lîngă aceştia, de şi politica lui a suferit oarecare schimbări, fie cedînd nevoilor, fie urmînd temperamentului său. In 1436, pe cînd fiii săi Radu şi Vlad se pare că erau la Turci, armata ardeleană era la Bod [2], „pentru ajutorul lui Vlad, Domnul muntean".

Prietenia continuă; cu prilejul bătăliilor din 1442, de la Sînt-Imre şi Porţile de fer, Turcii urmăriţi şi în Ţara-Românească de Unguri, sînt atacaţi şi de Munteni [3].

După ce copiii ostatici ai Voevodului muntean fură puşi la închisoare, cînd beglerbegul Rumeliei, eunucul Şehabeddin, vine împotriva „vagabondului" Hunyadi, el vine şi împotriva trădătorului Vlad [4]. Turcul fu zdrobit pe Ialomiţa noastră. In anul următor, după ştirile date de cardinalul de Sant' Angelo. In expediţia pentru întronarea despotului Gheorghe Brancovici, Muntenii participau la lupte [5]. Vlad venise cu 20.000 de oşteni, boieri şi ţerani liberi [6]. Aceasta era în 1443.

La nenorocita luptă din 1444 de la Varna, Vlad Dracul luă parte, de şi contra voinţii sale, „văzînd oastea Craiului şi spăimîntîndu-se de micimea ei". Romînii întîlnesc armata ungurească, ce înainta pe partea dreaptă a Dunării, la Nicopole. Numai neajunsurile campaniei fac pe Hunyadi să se plîngă către Papa Eugeniu al IV-lea de purtarea Voevozilor români [8]. La 20 Octombre 1444 Ion Hunyadi confirmă mănăstirii Tismana satul Ceaurul [9]. Anul ce urmează nenorocirii din 1444 este un an de activitate cruciată, începută de corăbiile burgunde, însoţite de

---

[1] I. Bogdan, *Vlad Ţepeş*, Bucureşti, 1896, p. 7.

[2] N. Iorga, *Studii şi documente*, III, Bucureşti, 1901 p. XV.

[3] N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I, Gotha, 1905, p. 319. V. traducerea românească.

[4] N. Iorga, *Studii şi doc.*, III, p. XVI.

[5] *Ibid.*, p. XXI.

[6] N. Iorga, *Gesch. des rum. Volkes*, I, p. 319.

[7] Bonfinius, decada 3, cartea 6-a. Cf. Şincai, II, p. 10.

[8] Hurmuzaki, I[2], p. 715.

[9] Alex. Ştefulescu, *Gorjul istoric şi pitoresc*, Tîrgul-Jiiului, 1904, p. 261.

oastea lui Vlad Dracul. Cruciaţii, pornind de la Brăila, atacă Turtucaia şi Giurgiul, iar la Turnu sînt ajunşi de Hunyadi. Campania nu se termină decît din lipsă de provisii şi prin apropierea iernei. In 1445 Vlad este tot pe tron; 1446 este un an de linişte. Burgunzii plecară, Veneţienii reînoiră tratatele cu Sultanul, Iancu Voevodul fu ales regent al Ungariei. Vlad Dracul, la rîndul său, încheie pace cu Turcii şi predă şi pe Bulgarii cari se refugiaseră la dînsul, în număr de 12.000 [1]. Pentru această exagerată prietenie, Hunyadi termină cu Voevodul muntean, care fu ucis împreună cu fiul său Mircea la Tîrşor [2]. Aceasta se întîmplă în Ianuar 1447.

Voevodul Ardealului aşeză pe tron un om al său de încredere, pe Dan [3], care se compromitea curînd în lupta de pe cîmpia Mierlei, din 1448 [4].

La 31 Octombre 1448 pe tronul Munteniei aflăm pe Vladislav, fiul lui Danciu şi nepot lui Dan [5]. La 20 Novembre 1455 se ştie la Ragusa că Hunyadi, trecând în părţile Munteniei, a stricat planurile Turcilor [6]. Cu această ocasie va fi luat măsuri contra lui Vladislav Dan, care îşi pierdu locul, pe care venia să-l ocupe Vlad Ţepeş. Acesta îşi începe domnia-i cruntă prin omorîrea lui Vladislav. Sanguinarul Domn crescut de Iancu-Vodă, înrudit apoi cu Matiaş Corvinul, a secundat opera cruciatului, de şi a comis şi oarecare greşeli.

Intr'o scrisoare din 3 Iulie 1456, Ion Hunyadi scria celor şapte Scaune săseşti să-i trimită trupe pentru lupta ce avea să se dea la Belgrad, — aceia care aducea cu ea moartea de oboseală a eroului,— căci „a însărcinat pe Vlad Voevod să îngrijească totdeauna de apărarea lor" [7]. Era acest apărător al Saşilor acelaşi Vladislav (Vlad Ţepeş) pe care îl recomanda Iancu-Vodă Braşovenilor în 20 Iulie 1447 să-i îngăduie să se aşeze la ei [8].

---

[1] Toate amănuntele, utilisînd şi pe Wavrin, în Iorga, *Studii şi doc.*, III, Prefaţa, cap. XIV.

[2] *Ibid.*, pp. XXVII-VIII şi *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 321.

[3] Părerea d-lui St. Nicolaescu, *Documente slavo-romîne*, Bucureşti, 1905 p. 4, că Vlad Dracul s'a stins la Bălteni, n'o aflu primită de istoricii noştri.

[4] D. Veress, în „Cântece istorice vechi ungureşti despre Români", zice: „Dan, care îi era cumnat după soţia sa, sora lui Hunyadi". De unde?

[5] N. Iorga, *Geschichte des rum. Volkes*, I, p. 321.

[6] N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii-Albe*, Bucureşti, 1900, p. 107.

[7] Hurmuzaki-Iorga, XV, p. 44.

[8] *Ibid.*, p. 34.

Increderea lui Hunyadi era justificată, căci în 7 Septembre 1456, cînd el nu mai trăia, Ţepeş trimitea, din Tîrgovişte, Saşilor jurămîntul de credinţă către regele Ungariei. Dacă atitudinea acestuia se va schimba mai tîrziu, se va datora poate şi nedibăciei Ungurilor.

III.

Din faptul că Moldova era mai la o parte, activitatea lui Hunyadi se simte mai puţin în această ţară. Totuşi, după primele succese ale sale, se încheiase tratat şi cu ea, prin care se garanta regatului ungar suzeranitatea, iar Moldovei sprijinul militar [1]. In expediţia pentru întronarea lui Brancovici, la care Muntenii luau parte, Moldovenii nu veniau, fiind ceartă între cei doi fraţi, Iliaş şi Ştefan. Roman ucisese pe unchiul său Ştefan şi aflä ajutor la Vlad Dracul, cumnatul său. Politica lui va fi deci influenţată întru cîtva de a acestuia, cîte o dată, prin urmare, contra voinţii lui Hunyadi.

Politica acestuia fu însă hotărîtoare cînd pe tron se urcă Petru, care se căsătorise cu bătrîna soră a Voevodului ardelean. Ion primia, de la cumnatul său,— pe cale munteană—, cetatea Chilia, în 1448 [2], pentru a i se înlesni astfel planurile sale de cruciat. Cînd se sui pe tron fiul natural al lui Alexandru-cel-Bun Bogdan, el recunoscu că trebuie să jure credinţă lui Iancu-Vodă, la 11 Februar şi 5 Iulie 1440 [3]. In actul de fidelitate, el promitea că va lăsa Chilia în stăpînirea Muntenilor atît cât va crede Hunyadi. Alexăndrel „întra în pace veşnică şi la creştinească tocmeală cu părintele Domniei Sale Ioan Voevod" la 17 Februar 1453[4]. Din întăia Domnie a lui Petru Aron, omorîtorul lui Bogdan, de şi acesta făcea mai mult politică polonă, Ungurii căpătară Chilia.

Odată cu dispariţia marelui cruciat, binecuvîntată de crucea de la Belgrad a Sfîntului Ioan de Capistrano, lucrurile se vor schimba. Centrul de gravitate şi resistenţă creştină va fi Moldova lui Ştefan-cel-Mare.

---

[1] N. Iorga, *Gesch. des rum. Volkes*, I, p. 319.

[2] Gr. Conduratu, *Relaţiunile Ţerii-Româneşti şi Moldovei cu Ungaria, pînă la 1526*, Bucureşti, 1898. p. 362.

[3] I. Bogdan, în „An. Ac. Rom"., XI, pp. 55-8. Cf. Iorga, *Gesch. d. rum. Volkes*, I, p. 322.

[4] Hurmuzaki, II [1], p. 1.

Din cele expuse aici se poate vedea că Ion Hunyadi, în nenumăratele-i lupte pentru Ungaria şi prin aceasta pentru Creştinătate, s'a bizuit pe grănicerii săi bănăţeni şi ardeleni, precum şi pe Voevozii munteni, cu mult mai mult decît pe aceia ai Moldovei. Pe aceştia din urmă îi utilisa mai ales pentru importantul punct strategic al Chiliei. Pe suflet şi braţ românesc s'a basat acest Romîn, acest apărător al civilisaţiei europene, împotriva Turcilor ameninţători. Şi prin aceasta conştiinţa românească are drept la recunoştinţa Europei apusene. Prin ostenelile lui, prin sîngele care era al acestui neam, s'a întărziat cu aproape un secol Mohaciul atîtor nenorociri.

Energia şi spiritul lui Ion însă nu se va continua în urmaşii săi, nici chiar în regele Matiaş. Mîndria şi rosturile româneşti în funcţie de interes general urmau să se întruchipeze, cum am spus, în altă personalitate românească, în alt „atlet al lui Hristos", în Ştefan-cel-Mare şi Sfînt, Voevodul Moldovei.

T. G. Bulat.

Familia nobilă Cînde în documentele veacului al XIV-XVI.

Cele mai vechi documente care pomenesc pe Romînii din Nordul Dunării adeveresc existenţa, la neamul nostru, a unei clase nobiliare. Diploma lui Bela IV, prin care dăruia, la 1247, Cavalerilor Ioaniţi Banatul Severinului şi ţinuturile învecinate, vorbeşte despre „maiores terrae", mai marii ţerii, cari, împotriva sentinţei de moarte, aveau dreptul de-a face apel la curia regească [1]. Cine ştie cît de redus este numărul hrisoavelor din veacul al XIII-lea, referitoare la strămoşii noştri, nu se va mira că nu putem spune nimic precis despre noblii romîni din Ardeal, în această epocă. Scriind genealogia familiei Mailat [2], am arătat părerea unui cronicar ungur că strămoşul acestei familii ar fi fost Mailat care a trăit pe la 1335 şi despre al cărui tată, numit Borş, se ştia că înflorit pe la 1250. Dar între aceştia şi Iuga de la 1415, strămoşul neîndoielnic, adeverit prin documente, al Mailateştilor, nu se poate reconstrui o legătură genealogică neîntreruptă. Astfel

[1] Zimmermann-Werner, I.
[2] Familia Mailat, în *Articole şi Documente.*

Borş nu poate fi socotit, cu siguranţă, întîiul nobil romîn, din veacul al XIII-lea, cunoscut după nume.

Noi credem a fi aflat o altă familie nobilă românească, al cării întăiu represintant a trăit, cum arată documentele, la sfîrşitul veacului al XIII-lea. Aceasta e familia **Cînde**, ai cării urmaşi sînt nobili unguri de Kendeffi, din comtatul Huniedoarei.

Ludovic-cel-Mare, regele Ungariei, dă poruncă în 1359[1] ca localităţile: Rîul de mori, Nucşoara şi Şebişel să fie date îndărăt văduvei lui Mihai Cînde, fiul lui Nicolae Cînde (Nicolaus dictus Kende de Malomwyz). Chiar presupunînd că Mihail Cînde a murit tînăr, totuşi trebuie să admitem că tatăl său a trăit la finele veacului al XIII-lea şi la începutul secolului al XIV-lea. Atributul ce poartă („de Malomvyz") dovedeşte că era nobil şi proprietar al satului Rîul de mori. El este, deci, întîiul nobil romîn din Ardeal cunoscut, până acum, după nume.

Căci privitor la romînismul acestei familii („Kende", în ortografia diplomelor) nu poate fi nicio îndoială. Albert, ginerele lui Sigismund, într'un act, datat în 1439, zice: „Cum nos, tum pro fidelitatibus et fidelibus serviciis Iohannis dicti Kende de Malomwyz, ac Ladislay, filii ipsius, necnon Kende, filii Kende de eadem, nobilium, ut dicitur, Volahorum nostrorum, districtus nostri Haczak appellati[2]".

Cîndeştii au cîştigat, prin vitejia lor, în secolele XIV şi XV întinse proprietăţi. Istoria lor din această vreme, cînd nu-şi pierduseră încă naţionalitatea, e plină de interes pentru noi, fiindcă faptele lor glorioase sunt o dovadă strălucită despre virtuţile neamului nostru.

Cei d'intăiu Cîndeşti, Nicolae şi Mihai, ni sînt cunoscuţi numai după nume. Acest din urmă era mort la 1359, cînd Ludovic restituie văduvei sale cele trei sate care au fost, după toată probabilitatea, şi în posesiunea lui Nicolae Cînde.

Din un act de la 1394 apare că Mihail a avut un fiu cu numele Cînde, iar acesta doi fii, pe Ioan şi Cînde (II), pe sama cărora Frank, Voevodul Ardealului, întăreşte, şi din partea sa, dreptul de proprietate asupra satului Nucşoara. In primele decenii ale veacului al XV-lea ne întîlnim cu cei doi fraţi, Ioan şi Cînde,

[1] Szabó Károly, *A Kendefiek a XIV és a XV században*, în *Századok*, 1868, p. 25.
[2] *Teleki Oklevéltár*, II, p. 4.

cari capătă de la regele ungar, de mai multe ori, întărirea dreptului de proprietate asupra posesiunilor părinteşti, sporite cu altele noi.

Astfel la 1404 „Iohannes, filius Kende de Malomwyz, et per eum Kende, frater eius", primeşte, „titulo novae donationis", de la regele Sigismund, localitatea Nucşoara, aflătoare în districtul Haţegului.

Actele dela 1359, 1394 şi 1404 nu ni-au rămas în original. Un descendent maghiarisat al familiei, Alexiu Kendefi, a făcut, la 1782, scurte extracte din cele mai importante diplome familiare, pe care le-a cuprins într'un manuscris ce purta titlul: „Historia Familiae Kendefi". Despre acestea face o dare de samă Carol Szabo, în articolul citat.

La 1416 regele Sigismund întăreşte fraţilor Ioan şi Cînde („Iohanni filio Kende de Malomwyz et per eum Kende, fratri suo carnali") posesiunea „Patak" (Valea) [1]. Cei doi fraţi erau oameni bogaţi, căci la 1430 Ioan şi fratele său Cînde, precum şi fiii celui d'intâiu: Mihail, Vasile, Chendriş şi Nicolae, cumpără satele, dispărute azi: Pala de sus şi Pala de jos, pentru preţul de 1000 de galbeni, de la Benedict Posztos [2]. In „Historia Familiae Kendefi" se spune că încă la 1430 a căpătat Ioan Cînde şi urmaşii săi podul aflător în trecătoarea Porţilor de fier, peste care treceau carăle regeşti încărcate cu sare spre Ungaria, ca să-l ţină în bună stare, iar în schimb primiau anual 5.000 de bucăţi de sare. Regele Albert, ginerele lui Sigismund, la cererea lui Vasile, fiul lui Ioan Cînde, făcută personal, în numele său, al fraţilor săi Chendriş şi Nicolae, precum şi al tatălui său, întăreşte pe sama tuturor acestora privilegiul primit de la Sigismund, privitor la podul de la Porţile de fier, fiindcă hrisovul original s'a pierdut cu prilejul năvălirii turceşti în Ardeal.

In 7 Februar al aceluiaşi an [3], din aceleaşi motive, fiindcă, adecă, şi-au pierdut documentele originale în urma pustiirilor turceşti, regele dă Cîndeştilor dreptul de proprietate a satelor: Gura Rîului de mori, Gura Sebişului, Ostrovel şi Ohaba (Szabadfalu). Noua donaţie regală e motivată cu faptul că sus-numiţii

[1] Carol Szabó, art. citat, p. 26.
[2] Csanki Desö, *Magyarország történelmi földrajza*, V, p. 190.
[3] *Teleki Oklt.*, II, p. 4. şi Hurmuzaki, II [2], p. 653.

au adus servicii importante, în deosebite războaie și expediţiuni atît regelui Albert, cît și socrului său, Sigismund.

Năvălirea Turcilor, în care și-au pierdut Cîndeştii hrisoavele primite mai înainte, este, de sigur, expediţia ardeleană a Sultanului, de la 1439.

Se știe cum Vlad Dracul, la începutul anului 1439, pierzîndu-și încrederea în ajutorul creştinilor, a plecat la Inalta Poartă, ca să cerșească iertarea și sprijinul prea-puternicului Impărat. Sultanul l-a recunoscut Domn al Țerii-Românești și numai decît s'a folosit de prilejul bine venit că pe tronul Munteniei se află un Voevod ascultător și supus; a trecut, cu cetele sale prădalnice, în Nordul Dunării. Vlad trebui să se alăture la păgîni, cu cari împreună trecu munții. Pentru întăia oară un următor al Profetului călca pe pămîntul Ardealului nostru. Turcii pustiiră în voie, cu fier și foc, luînd un mare număr de prisonieri[1]. Atunci pierdură Cîndeștii hrisoavele, dar numai o parte, căci cele privitoare la Nucșoara și Valea au fost mîntuite.

Actul de la 7 Februar 1439 poartă pe dos însemnarea: „Homo regius Ladislaus de Chulay, capitularis, Lucas diaconus de Vaya, cometanei Banch [de] Sebeshel ac Ladislaus de Capothiba, necnon Bacoch de eadem, coram istis introduximus nobilem virum Iohannem Kende de Malomviz et coram aliis commentaneis kenesiis".

La 1440 Vladislav, urmașul lui Albert, înoiește donaţia privitoare la satele Şebişel și Valea lui Vasile, Chendriș și Nicolae, fiilor lui Ioan și fratelui acestuia Cînde.

Epoca cea mai glorioasă a familiei nobile **Cînde** cade pe la mijlocul veacului al XV-lea. Cîndeștii fac parte dintre cei mai credincioși soţi de arme ai marelui Ioan Corvin de Huniade. Acest erou romîn, pe care virtuţile sale extraordinare, l-au ridicat până la scaunul de guvernator al Ungariei, de la 1442 și până la moartea sa întîmplată la 1456, a ţinut piept năvălirilor turcești, ba a luat de atîtea ori ofensiva împotriva semilunei, cu gîndul să scoată pe păgîni din Europa. Alţii au fost pricina că acest plan n'a izbutit.

Toate biruinţile strălucite ale lui Ioan Corvinul au fost cîștigate, în cea mai mare parte, cu ajutorul Romînilor. In campaniile din 1442-1444, aflăm alăturea de Ioan Corvinul pe vitejii Cîndeşti.

---

[1] N. Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, I, p. 419-20.

Din diploma lui Vladislav, datată în 6 Aprilie 1443 aflăm că: „Iohannes dictus Kende, ac Ladislaus, Kendres et Nicolaus, filii eiusdem, necnon Kende, filius Kende de Malomvyz, familiares fidelis nostri dilecti Magnifici Iohannis de Hunyad"[1], au primit de la rege satele Sîmpetru și Reia, drept răsplată pentru vitejia lor dovedită în mai multe lupte. Se amintește în acest act că ei au luat parte la biruințile lui Hunyadi de la Porțile de fer („prope locum Waskapu") și în Muntenia, apoi pe teritoriul Bulgariei, unde Hunyadi a ars și pustiit Vidinul, cu o parte a Bulgariei de supt stăpînirea Turcilor.

Acest hrisov întregește cunoștințile noastre despre luptele de la 1442, dintre creștini și Turci.

Se știa că în iarna anului 1441-1442 Mezed-beg, cu oaste considerabilă, trecu Dunărea în Oltenia, de unde, tîrînd cu sine și pe Vlad Dracul, pătrunse în Ardeal. După ce prădă ținutul Sibiiului, străbătu pănă la Mureș. De aici Turcii se îndreptară spre Porțile de fier, ca să treacă în cîmpia bogată a Tisei. Ion Hunyadi, supt ale cărui steaguri se adunaseră trupele episcopului ardelean, cetele nobililor, precum și vitejii romîni din cele șapte districte, între cari se aflau, după cum văzurăm, și frații Cînde, li ieși în cale și-i sili la o luptă decisivă aproape de Alba-Iulia, lîngă satul Sîntimbru. Infrîngerea Necredincioșilor fu deosebit de grea. Vlad Dracul, trecînd de partea Creștinilor, zdrobi fărîmăturile oștirii turcești, care căutau drumul întoarcerii prin Țara-Romănească. Se știau din izvoarele cunoscute și faptele amintite de diplomă ca petrecute în Muntenia.

Șehabeddin, beglerbegul Rumeliei, grăbi spre Dunăre, ca să răsbune rușinea înfrîngerii lui Mezed-beg. După ce trecu, la Silistra, marele fluviu, înaintă în grabă spre pasul Buzăului, ca să treacă în Ardeal. Dar pe cursul de sus al Ialomiței îl întîmpină Hunyadi cu vitejii săi și, înfrîngîndu-l, îl aruncă peste Dunăre[2].

Nu se cunoștea însă faptul că, după victoria de lîngă Ialomița și înainte de 16 Aprilie 1443 (data diplomei), Hunyadi a trecut în Bulgaria, a cuprins și ars Vidînul și a pustiit o însemnată parte a Bulgariei.

In diplomă, se amintește, mai departe, o victorie a lui Hu-

[1] *Századók*, 1868, p. 29.
[2] N. Iorga, *Geschichte des osm. Reiches*, II, pp. 425 și 426.

nyadi cîştigată, asupra Turcilor, în Serbia. Aceasta arată că Hunyadi s'a întors în Ungaria, peste Serbia, avînd mai multe lupte cu Turcii. In această expediţie s'au distins fraţii Cînde, cari primesc de la rege satele amintite mai sus.

In colecţia Hurmuzaki (I[2], p. 741), s'a publicat un ordin al lui Ioan Corvinul, prin care porunceşte Capitolului de Alba-Iulia să introducă pe membrii familiei Cînde în posesiunea satelor: Cîrneşti, Pîclişa, Tizeş, Galaţi şi Ponor (!).

Istoricul Carol Szabó a avut în mîni originalul prin care Ioan Corvinul a dăruit, la 4 August 1447, Cîndeştilor satele înşirate mai sus (împreună cu altele). Nu ştim dacă se mai păstrează undeva acest original. Din fericire istoricul maghiar ni dă traducerea completă a aceluia, pe care o reproducem în următoarele:

„Noi, Ioan Hunyadi, în numele şi persoana Inălţatului nostru domn Ladislau, rege ales al Ungariei şi fiul lui Albert, răposatul rege ungar, ca guvernator al acestei ţeri, dăm de ştire tuturor celor ce se cuvine că noi, dorind să răsplătim cu binevoitoare răsplată pe cei vrednici şi mai ales pe aceia cari în ducerea înainte a trebilor acestei ţeri s'au arătat treji şi zeloşi, atît cu sfatul, cît şi cu fapta, am cumpănit credinţa dovedită în mai multe rînduri, slujbele credincioase, vredniciile, dragostea faţă de noi şi faptele vitejeşti ale lui Ioan fiul lui Cînde de Malomvyz, ale lui Cînde fiul lui Cînde, ale lui Vasile, Chendriş şi Nicolae, fiii susnumitului Ioan, prin care s'au străduit să slujească sfintei coroane a Ungariei, precum şi nouă, în foarte multe locuri şi la timpul cuvenit, atît în expediţiile începute de noi, cît şi în cele regeşti.

Şi anume: Cînd înălţatul nostru domn Vladislav, regele Ungariei, al Poloniei, etc., şi-a pornit oastea spre părţile sîrbeşti, unde se aflau mari puteri turceşti, a intrat acolo şi, luînd prăzi bogate, a străbătut până la hotarele cruzilor Turci, adecă până la muntele şi trecătoarea Zlatiţa, pustiind totul cu fier şi foc. Aici susnumitul Ioan şi cei pomeniţi mai sus au stat nedespărţiţi în apropierea lui şi, cu vărsarea propriului lor sînge, au făptuit fapte vitejeşti mai minunate decît se poate închipui.

Şi a doua oară, după ce a serbătorit triumful dat de Dumnezeu în prima expediţie, numitul rege, stăpînul nostru, a atacat cu o oaste foarte puternică Bulgaria, adecă posesiunile numiţilor Turci, şi a pătruns până la Marea-Neagră, la locul ce se zice Varna,

unde a avut o bătălie foarte crîncenă cu Impăratul Turcilor şi cu oastea lui nenumărată. Şi cu acest prilej Cîndeştii, cu o putere neînvinsă, stînd nedespărţiţi pe lîngă rege, au cîştigat, asupra acelui duşman, biruinţe foarte mari, şi şi-au mîntuit capul din acelea primejdii. Apoi pe urmă, cînd noi, îmbrăcînd funcţia de guvernator al acestei ţeri, din porunca tuturor locuitorilor, am pornit o oştire destul de bine înarmată împotriva Maiestăţii Sale regelui roman Frederic, ca să recîştigăm sfînta coroană şi unele cetăţi ale ţerii, care se aflau în mînile lui, am pustiit ţara lui întreagă şi pămîntul de lîngă Viena. Tot ei, şi în această expediţie, au cîştigat mare cinste şi nume slăvit ţerii".

Avînd aceasta în vedere, guvernatorul li dăruieşte: „Tîrgul Sîntămăria, cu tîrgul său anual şi cu vama aceluia, satul Toteşti, mai departe jumătate din satul Cîrneşti, asemenea jumătate din satul Pîclişa, a patra parte din posesia Tizeş, Galaţi, şi a patra parte din satul Poieni, care a fost al lui Dragoslav din Cîrneşti şi al lui Radu cel orb...

„Dat în sărbătoarea Sfîntului Dominic confesorul, în anul Domnului una mie patru sute patruzeci şi şapte."

Pe la 1453 muriseră: Cînde, fratele său Ioan şi Nicolae, fiul acestuia, rămînînd în viaţă numai ceilalţi doi fii ai lui Ioan, Vasile şi Chendriş. Aceştia primesc, atunci, o nouă donaţiune, de la Ladislau al V-lea, asupra posesiunilor strămoşeşti. In aceia se spune că Chendriş şi Vasile fiii lui Ioan Cînde au luptat cu vitejie împotriva Turcilor necredincioşi. Iar rudele lui, Cînde şi Nicolae, după ce au săvîrşit multe fapte vitejeşti în luptele purtate pentru apărarea ţerii şi a credinţii creştineşti, au căzut ucişi, unul de Turci, iar celalt de alţi duşmani ai Ungariei. Chendriş încă a căutat prin vitejie şi cu vărsarea sîngelui propriu şi al oamenilor săi să se facă plăcut înaintea ţerii şi a regelui. Deaceia Ladislau al V-lea întăreşte lui Chendriş şi fratelui său, Vasile, dreptul de proprietate peste satele: Sebişel, Ostrovel, Ohaba, Valea, Gura Şebişului, jumătate din „Unciuc, Reia, Pîclişa, Cîrneşti, a patra parte din Poieni, Galaţi şi Fizeş, precum şi partea cnezului **Hitemvre** din satul Sîmpetru, care toate se află în judeţul Hunedoarei, în părţile ardeleneşti" („memorato Kendris de prelibata Malomvyz et per eum Ladislao fratri eiusdem carnali")[1]. „Dată în Praga, în serbătoarea Virginei şi Martirei Sf. Ce-

[1] *Századok*, 1868, p. 35.

cilia, în anul Domnului una mie patru sute cincizeci şi trei, anul al patrusprezecelea de stăpînire în Ungaria şi întăiul în Boemia".

Aşa dară, Ioan, cu al cărui nume ne întîlnim în diplome, începînd din 1394, la 1453 era mort, probabil de boală ori bătrîneţe.

Cînde şi Nicolae, însă, au căzut pe cîmpul de luptă, în împrejurări pe care ni le descopere o diplomă a lui Matiaş, din 1462, pe care vom face-o cunoscută mai la vale.

La 1459 acelaşi Chendriş şi Vasile, fratele său, sînt scutiţi de plătirea cincizecimii, pe care ei o iartă, la rîndul lor, oamenilor cari locuiau pe moşiile familiare ale Cîndeştilor. Iar la 1462 Craiul Matiaş li dă dreptul paloşului, pe care îl aveau numai cele mai alese neamuri de nobili în Ungaria [1]. In acelaşi an, la 19 Decembre, Matiaş dăruieşte celor doi fraţi localitatea Supt cetate, aflătoare în districtul Haţegului, cu turnul de piatră din hotarul acela şi împreună cu vama ce se lua în tîrgul Haţegului.

După introducerea obişnuită regele înşiră luptele la care a luat parte Chendriş, fiul lui Ioan Cînde. Cînd Necredincioşii au pătruns în Ardeal, ca să prade şi să iea prisonieri, Ion Hunyadi li-a aţinut calea în locul numit Poarta de fier. Apoi, cînd Sultanul a pornit o oaste teribilă, supt conducerea unui Paşă, locţiitorul său de frunte, care, trecînd în Muntenia, s'a îndreptat din nou spre Ardeal, părintele regelui (Ioan Hunyadi) i-a ieşit şi acestuia în cale şi a cîştigat asupra lui o biruinţă veşnic memorabilă. Asemenea în războiul pe care l-a purtat Hunyadi cu Turcii pe pămîntul Serbiei şi Bulgariei, în numeroase lupte i-a înfrînt pe Necredincioşi şi, cîştigînd prăzi bogate şi numeroşi prisonieri, s'a întors acasă cu oastea nevătămată. Mai aminteşte două lupte: pe una de lîngă Mare (Varna), iar ceialaltă de pe Cîmpul Mierlei, pe care Hunyadi a avut-o cu însuşi Sultanul şi cu întreaga puterea lui.

In toate luptele acestea a luat parte şi Ioan Chendriş, alăturea cu răposat părintele Craiului, ca un oştean viteaz. Aici şi-a pierdut el mulţi oameni de-ai săi iubiţi, răpiţi fiind de peripeţiile luptelor şi a vărsat din bielşug propriul său sînge.

[1] Csanki, *o. c.*, p. 191.

[2] Hurmuzaki, II [2], p. 138 şi urm.

Nu trece cu vederea nici faptul că două rude ale lui Chendriş, Cînde şi Nicolae, şi-au vărsat sîngele, dîndu-şi viaţa pentru Sfînta Coroană, prin ce şi-au cîştigat glorie veşnică.

Anume Cînde, după ce a săvîrşit mai multe fapte vitejeşti, într'o luptă cu nişte hoţi şi tulburători, a căzut supt zidurile cetăţii Somoş, care era principalul cuib al acelor tîlhari. Iar Nicolae a murit de armele duşmanilor, în munţii Vulcanului, pe cînd stătea în calea Turcilor năvălitori. Tot asemenea şi Chendriş, „din frageda vîrstă a copilăriei şi până în timpul de faţă", a fost, neîntrerupt, folositor Sfintei Coroane a regatului unguresc. A fost, pe rînd, sfetnic înţelept şi viteaz, ostaş. Pentru aceste vrednicii îi dăruieşte Craiul lui Chendriş şi fratelui său Vasile proprietăţile amintite. Moartea lui Cînde supt zidurile cetăţii Somoş (între Caşovia şi Eperies) a avut loc la 5 Septembre 1448 [1]. Nu putem stabili mai de aproape, timpul şi locul morţii lui Nicolae, fiindcă din alte izvoare nu cunoaştem luptele cu Turcii, din pasul Vulcanului.

Pe Chendriş şi Vasile îi mai întîlnim şi în anul 1464 [2], dar pe la 1479 ei nu mai erau în viaţă, căci documentele privitoare la proprietăţile Cîndeştilor pomenesc numai pe Mihai, fiul lui Vasile şi pe Petru, fiul lui Chendriş. Aşa la 1479, 1482. In 1492 Mihail şi vărul său („frater suus patruelis") Petru primesc de la regele Vladislav al II-lea, pentru credinţa şi serviciile lor, localitatea Sîntămăria, în basa donaţiunii mai vechi a lui Ioan Hunyadi şi Ladislau al V-lea. Tot ei, în acelaşi an, poartă proces cu nobilii de Galaţi, pentru hotarul satelor Galaţi şi Fizeş.

In 18 Ianuar 1493 Vladislav al II-lea dăruieşte din nou lui Mihai Cînde ogoarele, livezile şi fîneţele spălate de cele două Jiiuri, aflătoare în pertinenţele satului Rîul de mori, care poartă numele: „Ptere'a, Malee, Rathond de Mwrylouar et Niakmezew". Supt aceste numiri se ascunde determinarea unui puternic teritoriu, care se întindea de la Rătezat spre Sud-Sud-Est şi de la munţiii Cujirului spre Sud, pe cursul Jiiului românesc şi secuiesc, până la vechiul hotar al Ţerii-Româneşti, cuprinzînd în sine şi cele două grupuri de munţi uriaşi, împreună cu păşunile şi pădurile

[1] Teleki, *Hunyadiak Kora,* II, p. 127.
[2] *Századok*, 1868, p. 41.
[3] Csánki, *o. c.*, p. 191.

seculare, aflătoare pe ei. Aici în apropierea vechei Sarmisegetuse aveau ei turnul, numit Suptcetate, pomenit mai sus.

De aici începea un codru uriaş, cunoscut supt numele de codrul Balomirului (Silva Balomer).

Din pricina acestuia s'a iscat un proces mare între Mihai Cînde şi rudele sale, de o parte, şi, de ceialaltă, Dumitru Pleşuvul şi Dionisie de Vad, la 1496[1]. Au fost ascultaţi numeroşi martori. Unele deposiţii sînt interesante, fiindcă aruncă lumină asupra felului de viaţă a Romînilor şi a raporturilor de proprietate.

Prin mărturiile ascultate se constată că întreg codrul Balomîrul, cu toate utilităţile, aparţinea din vechime familiei Cînde, dar şi Romînii, locuitori ai satelor învecinate, se bucurau de dreptul folosinţei cu anumite restricţiuni. Anume ţeranii din satele mărginaşe nu plătiau nimic pentru folosinţa pădurii cale de-o zi. Lucrul se înţelegea astfel: Dacă păstorul cu oile, caprele ori porcii săi, sau cărăuşii cu carele lor, plecînd dimineaţa, se întorceau seara de mas acasă, atunci pentru păşunat şi lemnele tăiate nu trebuiau să plătească Cîndeştilor proprietari niciun fel de taxă. Dacă însă în cursul unei zile străbăteau atîta teren, încît, neputîndu-se întoarce acasă, dormiau în pădure ori în colibele lor („thabernaculum, wlgo kalyba"), atunci trebuiau să plătească la turnul Cîndeştilor anumit bir.

Iată ce spune un martor:

„Balamer homines potuissent pervenire per unum diem videlicet iter unius diei cum capris, curribus et aliis pecoribus, ita quod sero ad dormiendum, et ibidem pernoctasset in dicta silva, de ipsa silva ipsius Balamer uti, sed non ultra; quia (!) autem non potuissent reverti ad domum cum suis pecoribus et curribus sero ad dormiendum, et ibidem pernoctasset in dicter silva, extunc proventus ipsius silve debuit dare ad turrim Michaelis Kendeffy, et ulterius metas nesciret, ut haberet (!) ipsi homines Balamer, nisi quantum unius diei iter".

Sentinţa, ce se aduce, e motivată în chipul următor:

„...praescriptam silvam Balamer vocatam ad dictam turrim..., etc. ad eandem turrim ab antiquis exsolvisse, homines vero et incole [in] pretacta silva possessionnum Balamer commorantes, non

[1] Çsánki, *o. c.*, p. 52.

ultra, nisi in tanta distantia, eadem uti, in quanto videlicet iidem incole in dicta poss. Balamer commorantes mane cum capris ac curribus sive pecoribus eorum in eandem silvam intrare ac tandem oneratis curribus et pecoribus ad propria iterum ad sero reverti posse". Un martor spune că, după cît îşi aduce aminte, acest obiceiu există de o sută douăzeci de ani. Altul zice că el a stat în turn cincizeci de ani şi că totdeauna au plătit birul Cîndeştilor aceia, cari au petrecut noaptea în pădure. Un al treilea mărturiseşte că el a adunat birul Cîndeştilor, pe munţii cei mari, de la oameni, ori din care sat ar fi venit ei („semper per magnum Hawas exegit proventus Michaeli Kendeffy ab omnibus hominibus de quibuscumque villis venissent")[1].

In ce priveşte numirile schimonosite din actul de donaţiune de la 1493, ele pot fi identificate. Pterela e Petril, localitatea din Valea Jiului care se află spre Nord-Est de la Petroşeni, Niakmezew este Cîmpul lui Neag de lîngă cursul superior al Jiului românesc. *Murisowar* s'a păstrat în numele pîrăului Mărişoara, din pasul Vulcanului. Malee e muntele Mălaiu de lîngă Petroşeni.

Un alt act din 1493 ni spune că Mihai Cînde răscumpără de la Gheorghe şi Petru Vacacin partea a patra, ce li se cuvenia după mama lor *„Cearna"*, fiica lui Ioan Cînde. Cu doi ani mai tărziu doamna *Vişa*, soţia lui Dan din Sîncel, cere parte din proprietăţile Cîndeştilor, fiindcă mamă-sa *Ana* încă fusese fata lui Ioan Cînde.

De pe la 1490 această străveche familie, apare deschilinată în două ramuri : Mihai şi urmaşii lui vor purta de aici înainte atributul nobiiitar unguresc de „Kendeffy", adecă „fiul—urmaşul—lui Cînde; iar Petru şi succesorii lui se numesc *„Kenderes"* adecă Chendrişeşti. Familiile *Kendeffy* şi *Kenderes*, maghiarisate complect, trăiesc până în ziua de azi, cu aceleaşi nume.

In anul amintit Cîndeştii şi Chendrişeştiii sînt în ceartă unii cu alţii.

Mihai Cînde, împreună cu fiii săi, Vasile, Nicolae şi Ioan, protestează împotriva faptului ca Petru Chendriş (Kenderes) să vîndă lui Birtolon Dragffy de Beltek, Voevodul Ardealului, partea sa din satele Suseni, Găurenii de jos, Ostrovel, Onciuc, Cîrneşti, Sîmpetru, Săntămăria, Suptcetate şi Şebişel. Dar nu peste mult s'a aplanat acest diferend, căci în Iulie al aceluiaşi an ve-

[1] Csánki, *o. c.*, p. 53.

dem pe cei doi veri căpătînd împreună, donaţiunea regală, nouă, privitoare la moşiile familii Cînde. Procesul între Mihai şi Petru se mai repetă odată la 1505.

Cu un an mai înainte (1504) Mihai Cînde primeşte, ca răsplată pentru slujba sa credincioasă, de la Vladislav al II-lea, permisiunea să-şi aducă din Ţara-Românească douăsprezece sălaşe de Ţigani („pharaones sive cinganos cum 12 tentoriis seu solitis eorum habitationibus"). Se pare că aceşti Ţigani erau întrebuinţaţi la spălarea aurului din nisipul rîurilor. Un document, a cărui dată e ruptă (dar anterior anului 1501), spune că s'au dat Cîndeştilor: „illa prata sive pascua ac etiam campum secus fluvios Olahsyl et Zekelsyl nuncupatos, necnon *aurilavatorium* ibi situm" [1].

Se ştie că Ţiganii se pricepeau la acest meşteşug. De altcum, în actul privitor la Ţigani, se aminteşte că ei vor fi ţinuţi pe moşiile lui Mihai Cînde în aceiaşi situaţie ca şi ceilalţi iobagi şi stăpînul va culege de la ei veniturile obişnuite.

Mai tărziu ceva aflăm că femeia lui Petru Chendriş, Iuliana, cu fiii săi, Ioan Andreiu şi Vasile, dăruiesc o sesiune de iobagi în satul Pîclişa şi un loc de moară lui Ioan More, fiindcă acesta a slujit cu credinţă, încă din copilărie, atît lui Ioan, răposatul părinte al lui Petru, cît şi ei înseşi. Donaţiunea se face cu condiţia ca More să slujască, şi de acum înainte cu credinţă, donatoarei şi urmaşilor ei.

De aici încolo, în cele d'intăiu decenii ale veacului al XVI-lea, nu ne întîlnim cu Cîndeşti şi Chendrişeşti decît în legătură cu diferite procese de proprietate şi hotărnicie. De altcum lucrarea citată a lui Csanki, din care luăm datele de la sfîrşitul veacului al XV-lea şi începutul celui al XVI-ea, nu merge mai departe de 1520.

Dar nici intenţia noastră nu e de a urmări mai încolo istoria neamului Cîndeştilor, fiindcă pe la mijlocul veacului al XVI-lea, după cît se pare, ei şi-au părăsit credinţa strămoşească şi prin aceasta au trecut ca nobili maghiari în şirul asupritorilor. Este aceiaşi istorie tragică ca şi a Mailateştilor.

Cîndeştii apar în lumina istoriei la sfîrşitul veacului al XIII-lea — cum văzurăm — ca familie nobilă, care avea proprietăţi din timpuri imemoriale.

---

[1] Dl. 32.534, la Csánki, *o. c.*

Urmaşii lui Nicolae Cînde (Nicolaus dictus Kende) prin vitejia lor fără păreche au cîştigat, de la regii ungari, noi şi noi proprietăţi, sporind moştenirea părintească cu un colţ întreg de ţară.

Epoca lor de înflorire cade pe la mijlocul veacului al XV-lea, cînd Ioan Corvinul a unit forţele neamului nostru de dincoace şi dincolo de munţi şi le-a înfipt ca un zid de granit în calea semilunei, care ameninţa creştinătatea întreagă.

Diplomele regale din acest timp nu contenesc a preamări faptele glorioase ale fraţilor Cînde, cari au luat parte la toate victoriile şi înfrîngerile lui „Iancu Romînul". „Intr'adevăr puţine familii sînt în ţara noastră care să poată arăta cu mîndrie mai curată titlul în basa căruia strămoşii şi-au cîştigat moşiile, ca familia Kendeffy", zice istoricul ungur [1].

In urma numeroaselor donaţiuni regeşti Cîndeştii s'au ridicat între cei mai bogaţi nobili ai Ungariei. De prin veacul al XVI-lea au început să între în legături de căsătorie cu familii nobile maghiare; astfel s'au rupt de tulpina neamului şi şi-au părăsit credinţa strămoşească.

Istoria lor ca şi a Mailateştilor este o pildă de chipul cum şi-a pierdut neamul nostru clasa sa conducătoare.

Dar epoca cea mai strălucită din trecutul familiei Cînde aparţine istoriei noastre naţionale, fiindcă membrii ei ca **Romîni** au săvîrşit faptele măreţe preamărite de hrisoavele vechi. Care fapte sînt o dovadă grăitoare despre însuşirile alese ale poporului romănesc.

Istoria familiei Cînde ni îngăduie să tragem şi alte conclusii importante pentru trecutul depărtat.

Pe cea mai veche familie nobilă romănească, cunoscută după nume — familia Cînde — o aflăm, încă pe la sfîrşitul veacului al XIII-lea, în valea Haţegului, acolo unde odinioară a fost Sarmisegetusa, capitala Daciei.

Credem că nu părăsim terenul criticii istorice, cînd afirmăm că străvechea familie **Cînde** face parte din elementul autohton romănesc, care a stăruit în Dacia, înfruntînd atîtea veacuri de urgie.

V. Motogna.

---

[1] Ç. Szabó, în articolul citat,

Zugravii domneşti

Pe lîngă obişnuiţii pictori de biserică, tocmiţi pentru o lucrare, se pare că la începutul secolului al XVIII-lea existau zugravi permanenţi, întrebuinţaţi de o Domnie care lucra încă la zidiri bisericeşti. Astfel în Iulie 1730 între marturii unui act de vînzare ieşan găsesc pe „Ştefan zugravul cel domnesc" (*Studii şi documente*, V, p. 104, no. 116).

Cred că el e acela care a dat cele d'intăiu picturi de la Frumoasa, refăcută apoi supt Mihai Sturza.

Adaug ordinul de zugrăvire dat de Despina Strîmbeanca la 1745: «de va fi loc la uşa paraclisului, să zugrăvească pe dumnealui soţul mieu Costandin Strămbean, şi pă mine, şi să mă zugrăvească cu copilul mieu, anume Costantin Cămpineanul, care l-am făcut cu răposatul Manta Cămpineanul" (*ibid.*, p. 323, no. 103).

N. Iorga

Ştiri nouă despre Iuga-Vodă

D. Mihai Costăchescu a descoperit trei acte de cea mai mare importanţă privitoare la Iuga-Vodă, fratele lui Alexandru-cel-Bun, ştearsă personalitate trecătoare, despre care nu se ştie nici de ce vechile anale slavone contemporane îl fac „ologul", nici de ce Ureche îl pune a fi întemeietor de oraşe, colonisator de sate, dăruitor de «ocini la voinici ce făcea' vitejii la oşti» (poate pentru ultimul cas să fie o confusie cu Iurg Coriatovici, introducător de practice feudale apusene, iar în cel d'intăiu să fie o explicaţie a retragerii tînărului Domn, paralitic ca şi, mai tărziu, în Ţara-Romănească, Vlad Călugărul).

Întăiu un regest privitor la trei sate, ce se dau lui Şerban Hîndău, al cărui nume — cum observă d. Costăchescu — aminteşte Hindovul, pe care continuu a-l identifica mai bucuros cu Hîrlăul, din menţiunea analelor cu privire la lupta dintre Ştefan-Vodă I-iu şi regele unguresc Sigismund [1].

Al doilea, însuşi actul slavon din 1399 [2], declarat de fals şi

[1] V. I. Bogdan, *Vechile cronice*, pp. 245-6.

[2] Temeiu mare pe calculul indicaţiei care ar cere anul 1400 nu trebuie să se puie. V. Xenopol, în *Revista pentru istorie, arheologie şi filologie*, II, I, p. 714 şi urm.

rupt la 1825, aşa încît se păstrează numai în bucăţi la Museul Municipal din Iaşi (trebuia dat în fac-simile).

Originalul cuprinde foarte interesanta listă a boierilor, care lipseşte în traducerea publicată întăiu de Xenopol. Aflăm acolo pe fraţii Alexandru şi Bogdan, pe Bratul Neatedul, pe Stanislav Rotîmpan, pe Costea Viteazul —, înaintaşul mieu prin Năculeşti, cum a dovedit-o tot d. Costăchescu,—. pe Grozea, Dragoş, Drăgoiu [1], Ivaniş (= Ioanăş) Viteazul («vitejii» sînt cavalerii maramurăşeni după datina ungurească a lui Ludovic-cel-Mare), pe Roman de Siretiu (pîrcălabul [2]), pe Badea cel bătrîn, pe Ioan Stravici, pe Vornicul Vlad, pe Mihăilaş, pe Vornicul Duma pe Micu „Horaeţ" de aici (mănăstirea Horaiţa din judeţul Neamţ ?). Toate nume bine cunoscute, pe care le cercetează pe rînd, foate răbdător, autorul articolului. Nicio îndoială de autenticitatea documentului. Cei ce l-au rupt serviau anume interese ale momentului.

Al treilea act e copia originalului slavon al celui pe care în traducere românească îl tipărise Kogălniceanu *(Arhiva Românească,* ed. a 2-a, I, pp. 14-15), copie pe care am căutat-o zădarnic ani întregi la moştenitorii doctorului Caruzo (nu «Caruzi») din Botoşani. Iuga face o danie lui Brae pe Strahotin la Jijie. Aici se începe cu pomenirea fiilor lui Iuga însuşi, a lui Ştefan-Vodă şi a fiilor lui — alt Ştefan, frate cu Iuga, decît Ştefan cel care se luptase cu Sigismund—, venind numai după aceia Alexandru şi Bogdan. Ca boieri, după Neatedul (se dă forma de genetiv românească: „Neatedului") şi Rotîmpan, e Costea şi e Stravici, după cari urmează Bîrlea, pîrcălab de Hîrlău [3], Roman, Balica, Brae şi fratele Petre cu fiii — formula «toţi boierii moldoveni» e strămutată de copie înainte de aceste ultime nume. Lipsa de dată poate fi datorită numai unei scăpări din vedere.

Acest act trebuie să fie anterior celuilalt. Şi *ordinea care domneşte acolo pare a îndritui părerea lui Ureche, întemeiată*

[1] „Mareşalul" din actul de închinare de la 1387 (Hurmuzaki, I [2], p. 297).

[2] Actul din 1404 (acelaşi Hurmuzaki, pp. 827-8) arată pîrcălabi la Ţeţina, Neamţ, Hîrlău (Bîrlea).

[3] E Burlă de la 1387. Numai starostele „Dzula" de acolo nu e identificabil. Dar culegerea lui I. Mihalyi dă în Maramurăş o mulţime de Giula şi satul Giuleşti.

pe tradiție, că totuși „ologul“ fără grijă de războaie, continuînd opera lui Ștefan I-iu, a avut o parte în orînduirea și întemeiarea ferii, că el a fost un mare ocrotitor de „viteji“.

N. Iorga.

Despre Nichifor Dascălul și legăturile lui cu noi

Iezuitul Petre Skarga spune în dieta polonă din 1603:

„Chiril Lukaris, care fusese la soborul din Brest-Litovsc la 1596, la care s'a hotărît unirea Bisericilor, unde l-am cunoscut eu întăiu, a rămas tăcut privind la acel Nichifor, care a ridicat în Scaunul Moldovei pe Mihail[1] și care a fost închis în urma dietei din Varșovia.

Acel Nichifor se dădea în mod înșelător drept sol al Patriarhului de Constantinopol, era în înțelegere cu șleahta eretică a Rusiei (polone) și s'a împotrivit cît a putut sfintei Uniri, dar n'a izbutit. Iar Chiril, văzînd că Rusia cade în eresie și urmează pe popii inculți, opunîndu-se Unirii, s'a arătat favorabil Unirii. După aceia s'a dus la Constantinopol și a arătat ce a făcut în Rusia și cum a căzut acea țară în eresie“ [2].

P. P. Panaitescu.

Scrisori vechi

Cu prilejul cetirii unor hîrtii vechi, printre altele, am dat de următoarele două scrisori privitoare la Unire (acum în posesia Academiei Romîne) pe care cred de folos a le reproduce aici. Sînt datate din Iași, și adresate lui Gheorghe Baltă [3] în Botoșani de către fiul său.

I.

27 Ghenar 1859, Eși.

Sărut mîna băbacă,

De bună seamă ați aflat că Domnul nostru s'au ales Domn și în Valahia în unanimitate. Aceia ce nu știți este că în aduna-

---

[1] Mihai Viteazul.

[2] V. Osviannicov, *Chiril Lucaris* (rusește). Novo-Cercasc, 1903, p. 115.

[3] Baltă Gheorghe, Ban, unionist din Dorohoiu; *Acte și Doc. relative la istoria Renașterii romîne*, V, p. 194.

ria de acolo numai şaisprezece deputaţi erau naţionali, cielanţi partizani ai lui Bibescu şi Ştirbei; cu toate aceste au fost toţl nevoiţi să aleagă pe Cuza. Am văzut o depeşă telegrafică de la Iancu Ghica din Bucureşti în care zic că numiria lui Cuza i-au scăpat de măcelari, căci pe piaţa Adunărei se găsea' 25.000 de oameni gata la orice, dacă nu s'ar fi numit Domnul nostru. Cîrmuiria Valahiei au şi luat-o Domnul; prin depeşă telegrafică au numit pe Filipescu prezident Sfatului, însărcinîndu-l a-i prezenta o listă pentru cielanţi miniştri. O depotăţie de 6 persoane cu un episcop soseşte mîne în Eşi din partea Adunărei din Valachia pentru ca să dei Domnului actul Adunărei. Peste cîteva zile Domnul se va porni la Bucureşti, unde îl cer patruzăci de depeşă, care toate arăta duhurile foarte tulburate şi venirea acolo a Domnului neapărată pentru ca să prevenărisească o isbucnire. Acu iarăşi ne găsim în mare agitaţie: o mare parte din Cameră este de socotinţă a decreta de îndată unirea Adunărior la Focşani, alţii găsesc că aseminea lucru ar fi primejdios. Nu se ştie ce va fi; ne găsim în un moment de crisă, după cari moartie sau o viaţă îndelungată.

Plecat fiu.

II.

5 Mart 1859, Eşi.

Sărut mîna babacă,

Novitale politici cari aşteptaţi cu multă nerăbdare nu prè am astădată. De la Paris şi din celelanti Curţi nu se ştie nimică în cît ne priveşti pe noi. Alecsandri scrie de la Londra că au fost primit de regina foarte bine; nu spune însă ce nădejdi s'au dat pentru ţările noastre. Conferinţiile nu se ştie pe cînd se vor aduna, nu este ficsat niciun termin pentru aceasta: din afară nu este altă ştire; dinlăuntru nimică altă decît ministrul din Lăuntru au dat demisie supt cuvînt că sarcina ar fi mai presus de puterile sale; Vistiernicul şi ministru Dreptăţei iarăşi dau astăzi demisiile lor. Ministrul din Lăuntru se pune pe prinţul de Samos, Iancu Ghica, din Valahia, un om cu multă capacitate şi învăţătură, însă de simţiri şi idei cam răsturnătoare!... Mă tem să nu ne facă vre-o basaconie . . . ; de Vistiernic

se vorbeşte că vor pune pe Balaiş [1]. Aceasta ar fi o alegire care s'ar aproba de toată lumia. La Adunare numai două sesii am avut până acum, în care s'au făcut puţină ispravă, 11 din deputaţii noi v'au primit, vr'o 6, între cari şi Bastachi, cu Mălinescu, au rămas a se cerceta în seanţia viitoare.

Dvr. plecat fiu
(Semnătură nediscifrabilă.)

Ambele adresate:

Onor. Dl. Banului Ghiorghi Baltă,
Botoşeni.

Em. Hagi Moscu.

Din auto-biografia profesorului Gavril Munteanu

de T. G. Bulat.

In Arhivele Episcopiei de Rîmnic am aflat o coală volantă, privitoare la fostul profesor al Seminariului acelei eparhii, Ardeleanul Gavril Munteanu.

În 1851, Ianuar 12, Departamentul Trebilor Bisericeşti cerea conducătorului Episcopiei ştiri asupra celor reclamate. Se trimitea tot odată jalba, în copie, prin care profesorul se jăluise Domnului de nedreptatea ce i se făcuse. Aceasta constituie o mărturie a împrejurărilor din 1848 şi este, tot odată, o pagină interesantă din viaţa acestui meritos dascăl ardelean, trăit multă vreme în Ţara-Românească.

Prea înălţate Doamne,

Istoricul este cu mult mai aproape de evenimentele anului 1848 din Ţara-Românească ca să şi poată da ultima sa judecată. Ce se poate zice acum este că acelea au avut funeste urmări pentru mulţi şi că partea triumfătoare şi-a descărcat toată mînia asupra profesorilor şi cu deosebire asupra celor de origină transilvană, ca şi cînd aceştia ar fi provocat, ar fi urzit revoluţia din Ţara-Românească.

Nu, Prea înălţate Doamne! Puţinii profesori de origină transilvăneană nici au provocat, nici au urzit revoluţia, ci ei, puşi între două alternative, amîndouă rele, au primit revoluţia ca răul cel mai bun.

[1] Balaiş Constantin, „caissier, puis directeur aux Finances de Moldavie“, 1857; *ibid.*, X, indicele.

Intre aceşti Transilvăneni izbiţi de mîna răzbunătoare sînt şi eu, Prea înălţate Doamne. Prin hîrtia Prea Sfinţiei Sale Părintelui Nifon, pe atunci locţiitor de Episcop al Rîmnicului, dată în Octomvre 1848, No. 695, către părintele arhimandrit Nichifor, nu numai că sînt depărtat din post, ci mi să casează şi leafa pe trei luni îndărăt, Iulie, August şi Septemvrie, fără ca să se fi dovedit, sau să se poată vre-odată dovedi, în contră-mi vre-o vină politică.

Prea Inălţate Doamne, înfăţişîndu-mă cu aceasta la picioarele tronului Mării Tale, nu cuget ca să număr slujbele mele din ţară, înplinite în curs de 14 ani cu zel şi conştiinţă, fără altă răsplată decît leafa, fără altă perspectivă decît mulţămirea conştiinţei mele, ca să mă plîng de nedreptatea ce mi s'a făcut fiind scos din post fără cea mai mică vină, ci doresc: 1) a trage iubirea de dreptate a Măriei Tale asupra împrejurării ce să atinge de oprirea lefii care după contract mi să cuvine pe timpul cît am fost în post, pînă la 11 Octomvrie 1848, zioa în care am fost avizaţi că sîntem scoşi, că am fost depărtat din post fără vină. O, înţeleg, era destul să fie cineva profesor, şi încă Transilvănean, ca să fie pedepsit necercetat cu o vorbă: împrejurările politice şi mai cu seamă spiritul de răzbunare în contra profesorilor era motiv de ajuns, dar eu nu pociu pricepe ce a sîlit pe Prea Sfinţia Sa părintele Nifon ca să-mi oprească leafa. Fapta aceasta mi se pare arbitrară, căci motivul, dacă ar fi motiv cel adus în hîrtia sa de scoaterea noastră din post, nu poate sta: Zice, adică, Prea Sfinţia Sa, în hîrtia ce o sloboade la 11 Octomvrie 1848 spre a ni se face cunoscut că sîntem scoşi: «iar eşirea dumnealor din post să va socoti de la 26 ale trecutului Iunie, de cînd ne-au înştiinţat că a încetat cursul învăţăturilor, dînd drumul seminariştilor pe la casele lor şi plecînd şi numiţii de la Seminar». Căci, dacă s'au slobozit seminariştii pe la casele lor, aceasta s'a făcut pentru că erupsese colera în Craiova, unde, cum de obşte este cunoscut, domnea cu furie însuşi în Bucovăţ în seminariu, între seminarişti. S'au întîmplat mai multe de trei casuri, care, numai pentru că s'au întîmpinat din vreme cu frecături, n'au devenit mortale. Cade pe această lună Iulie şi August vacanţă; apoi la toate şcolile lunile de vacanţă sînt ale profesorilor.

Prin urmare [aş] ruga pe Măria Ta ca să vă milostiviţi a porunci unde să cuvine spre a mi se slobozi leafa pe lunile Iulie, August şi Septemvrie, pentru care se contestează, încă pe alte trei luni, pe April, Maiu şi Iunie 1848, care iarăşi sînt neplătite şi pentru care leafa nu se vede a fi contestată, ceia ce face pe şase luni, socotindu-se pe fiecare, după cuprinsul contractului, cîte 500 lei, suma de 3.000 lei. Plătirea acestei lefi se poate efectua cu atît mai uşor, după cum mi-aduc aminte, în urma regularisării veniturilor caselor episcopeşti de la 1848.

Din 80.000 lei, contingentul stipulat pentru 80 de seminarişti ai Episcopiei Rîmnicului, în April 1848, se slobozisera 40.000 lei pe semestrul I-iu al anului 1848 pentru seminariul Rîmnicului, care, nefiind numărul de 80 seminarişti complect, fiind în stare efectivă numai 30 de seminarişti, anevoe se vor fi cheltuit toţi.

Plini de speranţă că Inălţimea Voastră nu veţi îngădui ca supt luminata Domnie a Măriii Voastre cea mult iubitoare şi lucrătoare de dreptate să mi se facă nedreptatea de a fi lipsit şi de leafa pentru care am slujit, după ce pierdui şi postul şi cu dînsul slujbile de 14 ani,

Sănt al Mării Voastre prea-plecat serv,

G. Munteanu.

Din corespondenţa baronului Samuel von Brukenthal

de T. G. Bulat.

Presintăm în cele ce urmează scrisori, — trimise de Romîni, sau de străini, cu privire la noi însă, — ce se află în bogata colecţie a întâiului fruntaş al concetăţenilor noştri saşi, baronul de Brukenthal.

Adăogăm că, în cele rămase de la el, în Museul ce-i poartă numele, la Sibiu, se află manuscripte interesante, mai ales din timpul ocupaţiei austriece în Oltenia. Descrieri de călătorii, statistici şi alte însemnări, ca acea spre exemplu a unui important proces al Brîncovenilor, apoi interesanta colecţie Filtisch: sînt atîtea lucruri ce sperăm să le dăm cîndva la lumina tiparului! În ceia ce priveşte scrisorile, ele au fost publicate cu ocasia împlinirii centenariului morţii sale, la 9 April 1903. Ele sînt cuprinse în volumul, împărţit în trei caiete, ce poartă numărul 31, din „Archiv des Vereines für siebenbürgische Landes-kunde, neue Folge". Volumul nu are mai puţin de 1029 pagini, în care sînt cuprinse 952 de scrisori. Din acest respectabil număr, am desprins pe cele ce urmează:

I[1].

Excellentissime domine, domine nobis colendissime! Cum praedilectus noster dominus G. de Saul, primarius serdar huius principatus Moldaviae, de praeclaris ac praestantissimis Excellentiae Vestrae virtutibus ac praerogativis saepissime nobiscum sermonem habuit et de sua promotione cum dignitate gubernatoris principatus Transylvaniae nos certiores fecerat, nunc autem discedat ab ista aula et Transylvaniam petat, noluimus intermit-

[1] P. 244, no. 212.

tere cum hac opportunissima occasione iuxta illibatam amicitiam et harmoniam, quaeinter augustissimos nostros monarchas viget atque subsistit, Excellentiae Vestrae nostras congratulationes de hac sua dignitate facere, eidem offerentes vicinalem nostram amicitiam et omnia illa officia quae in emolumentum populorum utriusque principatus valeant, Excellentiae Vestrae affirmantes nihil nobis magis curae et cordi esse quam ut reciprocae vicinalis amicitiae officia sedulo ac exactissime observentur. Supranominatus noster primarius serdar petiit a nobis veniam ud se ad instaurandam suam valetudinem ad aliquas exteras oras transferat et praecipue ad aquas aliquas minerales Germaniae vel Italiae; nos autem pro singulari nostro in ipso affectu et pro egregiis eius meritis non tantum libenter consensimus ut de sua salute prospiciat, hisce nostris etiam litteris comendatitiis comitari voluimus, Excellentiam Vestram officiosissime requirentes ut ipsum cum sua amicitia et benevolentia cohonestare dignetur quamdiu in Transylvania manebit, ut autem tute et commode suum iter Viennam versus peragere queat, dignetur ipsum quoque cum suis litteris commendatitiis munire. Quem singularem favorem et promtitudinem in hac re Excellentiae Vestrae conabimur etiam nos in omnibus desideriis suis paria paribus referre in similibus occasionibus et in omnibus aliis. Interim omni cum observantia et venerationis cultu permanemus Excellentiae Vestrae obligatissimus servus et vicinus Constantinus Murosi[1], m. p. Iassiis, die 26 iulii s. v. 1778.

II[2].

Votre Excellence! Je n'ai pas eu l'honneur d'écrire à Votre Excellence immédiatement après mon arrivée ici, crainte de troubler en quelque façon ses occupations continuelles. Mais à présent, que nous sommes entrés dans la nouvelle année, je n'ai pu me dispenser de profiter de cette favorable occasion et de renouveller à Votre Excellence les assurances les plus respectueuses de mon dévouement pour elle. Je souhaite ainsi à Votre Excellence, comme aussi à Son Excellence madame son épouse (que je la supplie de faire agréer mes respects), toutes sortes de prospérités dans cette nouvelle année et dans celles qui la suiveront, accompagnées d'une parfaite santé et de tous les heureux succès au gouvernement que Votre Excellence honore et distinctement par mille illustres preuves de ses mérites et des services signalés pour ses augustes souverains. J'ose assurer Votre Excellence que rien ne sera plus flatteur pour moi que la continuation de sa bienveillance et de ses bonnes grâ-

[1] Constantin Moruzi, Domn al Moldovei, 1777-1782.
[2] P. 306, no. 268.

ces à mon égard et de me voir honoré de ses commandements pendant mon séjour ici, lesquels j'exécuterai avec tout l'empressement possible. J'ai fait jusqu'ici grâce a Dieu un très heureux voyage. Après avoir présenté mes respects à Son Altesse monseigneur le prince de Kaunitz et à plusieurs autres seigneurs de cette ville impériale, je suis occupé à contempler les superbes et somptueux édifices et monumens qui se sont élevés depuis mon absence si longue de cette capitale. Tous ces agréables objets donc et les autres agrémens de cette brillante ville contribuent assez à l'amélioration de ma santé et j'espère d'être rétabli tout à fait le printemps prochain. J'ai été aussi chez Son Excellence Monsieur le baron de Reischach, chancellier de Transilvanie, qui m'a reçu avec beaucoup de bonté et m'a fait l'honneur de me rendre la visite. J'ai pris la liberté de lui dire que j'ai l'honneur de connaître Votre Excellence depuis longtemps et de jouir de son amitié et de sa bienveillance. Nous avons parlé entre les autres discours et sur les rapports du commerce et de la communication entre la principauté de Transylvanie et celles de Moldavie et de Valaquie, et Son Excellence en a parlé en homme d'État et avec une précision et exactitude très solides. Je suis bien charmé d'avoir eu le bonheur de le connaître. J'ai l'honneur d'être avec une profonde vénération de Votre Excellence le très humble et très obéissant serviteur ; de Saul [1] m. p. Vienne, ce premier du janvier 1779.

III [2].

Votre Excellence! Ayant déterminé avec le gracieux agrément de l'auguste Cour impériale et royale de fixer mon séjour pour quelque temps en Transilvanie, j'étois parti de Vienne plein d'espoir de trouver ici Votre Excellence, jouir immédiatement de sa protection et profiter de son ancienne bienveillance à mon égard, mais j'ai eu le malheur de ne pas l'y rencontrer, dont j'ai été très mortifié et à son absence j'ai remis la lettre de recommandation de Son Altesse le prince de Kaunitz à Son Excellence monsieur le comte de Betleem, comme j'ai été conseillé. Mais jusqu'à ce que Hermanstadt soit derechef heureux par le retour de Votre Excellence je ne puis me dispenser d'éxécuter au moins par écrit ce que je n'ai pu faire personellement, c'est-à-dire de lui donner de nouveaux témoignages de mes très humbles respects et lui faire part en même temps des motifs de la résolution que j'ai prise de m'arrêter en cette principauté: mes infirmités et le desir que j'avois depuis longtemps de mener enfin une vie privée et tranquille, éloigné des épineu-

[1] G. Saul, Serdar supt Constantin Moruzi. Oare nu este același căruia îi închina Șincai Cronica?
[2] P. 367, no. 327.

ses affaires publiques, dont j'ai été occupé sans relâche pendant l'espace de 23 années sont... *sic.* Entre tous les vastes et très heureux États de Sa Majesté impériale et Royale j'ai choissi par préférence à mon égard ce séjour de la Transilvanie, dont le climat et une grande partie de moeurs ont quelque ressemblance avec ceux de notre Valaquie et Moldavie. J'ose aussi plus encore que tout cela assurer Votre Excellence que l'ambition et le désir d'être sous les auspices de son gouvernement dans ce pays et honoré, comme je me flatte, de sa bienveillance ont entièrement déterminé mon choix ; je prends donc la liberté de m'y recomander et, en la suppliant de faire agréer mes très humbles respects à Son Excellence, Madame la baronne, j'ai l'honneur d'être, avec la plus respectueuse vénération, de Votre Excellence le très humble et très obéissant serviteur: de Saul m. p. Hermanstadt, le 27-me de novembre 1779.

IV[1].

Excellentissime domine, domine nobis colendissime! Cum dominus dominus Chenot semel atque iterum hanc in urbem jam libenter venit, carissimae meae filiae[2] morbum curaturus et cum perexiguum temporis spatium ipsi non licuit suum opus feliciter inceptum perficere, ideo exoptarem ut Vestra Excellentia illi concederet facultatem huc redeundi et per tres circiter menses commorandi, quippe mea filia fere semper in eodem infirmitatis statu remanet et eosdem patitur dolores. Cum autem tempestas praesens est magis idonea, forte remedia feliciorem habebunt exitum. Hanc expostulationem ab Excellentia Vestra me obtenturum confido. Cum summa et singulari existimatione permaneo Excellentiae Vestrae amicus et vicinus: Constantinus Murusi m. p. Jassiis, s. v. 3 aprilis 1780.

V[3].

Euer Exzellenz, hochgeborner Freiherr, hoch und gnädigst gebietender Herr, Herr! Auf wiederholtes Ansuchen des Fürstens aus der Moldau bin ich mit Urlaub des hohen Landesgubernii den 9. Hornung dahin abgereiset und den 24. Märzen wieder allhier eingetroffen. Seine älteste Tochter traff ich in ziemlichen guten Zustande, und die Hochzeit ging für sich den 27. Hornung[4]; doch ist sie sehr den sogenannten Vapeurs oder histe-

[1] Pag. 377, no. 332.
[2] Sultana Moruzi.
[3] P. 379, no. 334.
[4] Sultana Moruzi se căsători cu Scarlat Sturza. A se vedea și N. Iorga, *Viața femeilor în trecutul românesc*, Vălenii-de-Munte, 1910, p. 40.

rischen Zuständen sehr unterworfen, und ich vermute mit guten Grunde dass sie nunmehro aus der Hofstaat und unter den neuen Anverwandten weit mehrere Ursachen dazu bekomme als zuvor geschehen ist. Der Fürst hat Alles gethan, mich zu bereden, drei bis vier Monat in Jass zu bleiben. Meine Pflicht und das Wort, so ich allhier gegeben, bis Oster wieder anzutreffen, liessen mir es nicht zu, andere mir eigene Ursachen zu geschweigen; ich erhielte 400 Dukaten, und man bot mir jährlich 6.000 fl., daferne ich mich entschliessen wollte, wenigstens 2 oder 3 Jahr in Jass zu verbleiben. Ich schlug es ab auf die höflichste Art, des festen Entschlusses, nicht mehr nach Jass zu kommen. Ohnmöglich konnte ich mich entschliessen die Verpflichtung gegen meine höchste Beherrscherin und die Vorteile die ich aus meiner langwierigen Dienstleistung zu erwarten hab zu vergessen und zu verscherzen. Doch ich versprach einen andern Arzten dahin zu lenken dass er auf etwelche Monat dahin ging, daferne es etwa nötig wäre, und ich warf schon damal mein Augenmerk auf den Doktor Wolf[1]; dann er spricht, leset und schreibet walachisch und ist schon sonst ein tauglicher und erfahrener Mann. Dieser willigte nach meinerzurükkunft auch ein, und ich schrieb dessentwegen an Fürsten den 7-ten dieses; gestern erhielte ich ein Schreiben vom Fürsten, voraus ich entnimm dass er mein Schreiben noch nicht erhalten hatte. Er begehret mich abermal, sagend dass seine Tochter in ihre gewöhnliche Zustande oft verfalle. Er schreibt auch dessentwegen an Euer Ekzellenz in der Meinung dass Hochdieselbte allhier anwesend sein. Heute gehet sein Schreiben nach Wienn ab und bitte Euer Exzellenz unterthänigst sothane Reise von mir gnädigst abzuwenden. Erst den 10. dieses bekam ich den höchsten Befehl, eine Pest- und Kontumazordnung zu verfassen. Dabei aber waren Anmerkungen beigeleget, welche meinen ganzen Antrag über einen Haufen werfen; diese muss ich zuvor wiederlegen, und ich arbeite schon wirklich daran. Die Geschäften demmach des höchsten Dienstes halten mich zurück, folglich, wann ich auch wollte, so konnte ich mich nicht entfernen. Der Zustand der fürstlichen Tochter erfordert zur volkommenen Genesung, wann doch solche möglich ist, wenigsten(!) vier oder 5 Monaten. Nun erwarte ich noch die Antwort vom Fürsten wegen des Euer Exzellenz wohl bekannten Doktor Wolf. Es wird wegen seiner wohl kein Hindernus sein, dass er dahin auf etwelche Monaten nach Jass abgehe. Der Fürst mit seinem zahlreichen Haus, der ganze Adel und das Publikum sind zu bedauren dass kein erfahrener Arzt in der

[1] Andreas Wolf stătu în Moldova din 1780 până la 1782, apoi în 1788, 1788, 1789, zece luni în 1794 şi 1795 până la 1797, cîştigîndu-şi o bună reputaţie pe lîngă o avere însemnată.

ganzen Moldau anzutroffen ist, und, obschon Geld genug da ist, so wird sich wohl kein Arzt entschliessen, auf beständig da zu verbleiben. Ihre Sitten und Lebensart sind von den unsrigen gar zu unterschieden (!): im Jass ist auch Alles über die Mass teuer, so das zwei Eier einen Groschen bei meinem Dasein gekostet haben. Alle diese Umstände müsste (!) ich Euer Exzellenz anzeigen aus Beisorge, Hochdieselbten dürften dem Fürsten in einer Sache willfahren, welcher die Angelegenheiten des höchsten Dienstes sich entgegenstellen, und die ich sonst nur allein aus Gehorsam thun könnte. Womit ich mich zu Euer Exzellenz Huld und Gnade ehrerbietigst empfehle. Euer Exzellenz unterthänigst gehorsamster Diener Dr. Chenot [1], m. p. Hermannstadt, den 22 April 1780.

VI [2].

Excellentissime domine, liber baro, gubernator regie, domine mihi singulariter colendissime! Intuitu querelarum venerabilis capituli balásfalvensis coram altissimo throno regio contra excellentissimum dominum episcopum fogarasiensem Gregorium Major in eo fusarum, quasi idem a capellano castrensi Ioanne Para 100 florenos exegisset aut percepisset, ideo quod eundem penes inclitam secundam legionem valachicam accomodaverit, quid commiserim antedicto capellano Excellentiae Vestrae sub A et quid ille mihi responderit, sub B erga honorificum intimatum Excellentiae Vestrae mense iunio ad me exaratum obsequiose advolvo et in locum debiti responsi repono, qui, ceteroquin gratiis me commendans, maneo Excellentiae Vestrae humillimus servus Ignatius comes de Batthyan [3] m. p., episcopus Transylvaniae. All-Vincz, 27-a iunii 1781.

VII [4].

Ihro Exzellenz! Hoch geborner Freiherr! Hochgebietendster Herr! Nur die bishero gewährte meine sehr unruhige Reise hat mich von der Euer Exzellenz schuldigen Pflicht so lange abgehalten. Mein nun gewählter Aufenthalt hier zu Pest in Ungarn und das herannahende neue Jahr vergönnet mir die Gelegenheit, Euer Exzellenz meinen gehorsamst ohngeheuchelten Glückswunsch ehrfurchtsvoll abzulegen, deme ich die unterthänigste Bitte beirucke, mich auch in dieser Entfernung Hochderoselben Gnade zu würdigen, in der ich zu sterben wünsche

[1] Doctorul Andreas Chenot combătu de două ori ciuma în Ardeal cu succes; el era membru al Comisiunii sanitare acolo, apoi protomedic.
[2] P. 385, no. 339.
[3] Battyáni, contele Ignațiu, episcop romano-catolic de Alba-Iulia. Mort în 1798.
[4] P. 574, no. 519.

als Euer Excellenz unterthänigster Diener: Murusy m. p. Pest, den 28-ten Dezember 1782 [1].

VIII [2].

Eccellenza! Mi do l'onore di far parte a Vostra Eccellenza che, avendo ricevuto giorni sono dalla nostra augustissima Corte un fermano della Porta Ottomana diretto al principe di Moldavia a favore delli sudditi imperiali e reali che traficano in quelle parti, l'ho spedito con persona idonea per farlo porre in esecuzione. Quì ingionta trovarà Vostra Eccellenza la traduzione della sostanza del suddeto fermano per farne quell'uso che trovarà oportuno e le serva pure d'avviso che una copia turca legalizata restarà in mano del capo dei mercanti brasciovani stabilito in Yassi. Si degni Vostra Eccellenza impiegare la mia servitù in queste parti e fornirmi occasioni per testficarle il mio rispetto e la distinta considerazione con la quale sono di Vostra Eccellenza umilissimo divotissimo servitore Raicewich [3] m. p. Bucareste, 23 giugno 1783.

IX [4].

Excellence! Je ne puis pas me laisser perdre la première opportunité de vous écrire, sachant combien vous êtes intéressé que mon voyage réussisse bien et avec le moins de fatigue possible. A présent j'ai le plaisir de dater cette lettre de Buccarest, où nous sommes arrivés, il y a deux jours passés, sans le moindre accident. C'est vrai que le chemin (quoique le meilleur) est affreux et j'attendois qu'à chaque pas la voiture auroit été brisée en morceaux à cause des grands rochers et pierres qu'il falloit passer. Une mauvaise pluie nous accompagnoit pendant le trajet des montagnes avec un froid excessif, en sorte que moi et ma fille avions attrappé la rheume, mais à présent nous sommes très bien. Notre escorte étoit fort attentive. Dans chaque ville où nous dormîmes, nous étions présentés avec un abondance de provisions de toute sorte, avec du pain, du vin et du fruit. Les spraveniks avec leurs femmes sont venus nous visiter et nous ont comblé de politesses. Enfin arrivés à Buccarest, monsieur Reicovitz, en conséquence de la recommandation que Votre Excellence m'avoit donné, nous procura un bon quartier, comme il n'y a point d'auberges. Nous avons été introduits à la Cour, moi au prince et Madame et ma

[1] Un frate rătăcit în Apus al lui Vodă Moruzi.
[2] P. 600, no. 551.
[3] Raicevich, fost secretar al lui Alexandru Ipsilanti, iar în 1782 Agent austriac în Muntenia.
[4] P. 685, no. 645.

fille à la princesse. Hier soir nous fûmes à un ba', donné à cause des noces d'un de la nob'esse. La salle étoit remplie de monde. Il y avait bien des dames habillées à la grecque et à la valaque; leur parure étoit fort riche et bien ornée de diamants et d'autres pierres précieuses. Tout me paraît l'effet de la magie. Tout étoit pour moi un autre monde. Chaque chose étoit nouvelle, chaque chose m'a plu. Ma femme et ma fille dansèrent des menuets et après cela elles dansèrent des quadrilles assez vite. Je puis assurer Votre Excellence que je ne pouvois pas me retenir de rire en voyant ces messieurs avec leurs barbes étant obligés de suivre la danse selon la mesure que ma femme a donnée. A la fin les femmes grecques s'animèrent autant qu'elles pouvaient et s'efforcèrent de danser avec les Angloises. Tout étoit gai, tout en accord. Il y avoit un souper et après on a recommencé le bal, qui dura jusqu'à minuit. Je suis fâché que mon temps ne me permet pas de rester deux ou trois semaines ici (ou pour mieux dire) d'aller à Constantinople. Mais il faut que je pense de m'en aller. Je partirai d'ici le samedi ou dimanche prochain et je prendrai la route de la Tour Rouge. C'est pourquoi je vous serai bien obligé de m'envoyer quelque escorte jusqu'aux confins, pour me défendre contre les voleurs, qui sont dans le voisinage. Je n'ai rien de vous communiquer que de vous assurer combien nous sommes sensibles de votre amitié, que nous espérons de conserver pour toujours et de vous dire que nous sommes en bonne santé, quoique la chaleur soit excessive. Madame et ma fille vous présentent leurs respects et je reste de Votre Excellence votre très humble et trés obligé serviteur, J. Petty [1]. Buccarest, le 2 —[2] 1784. Monsieur Wackcaressku m'a chargé de vous présenter ses compliments.

X[3].

Excellentissime ac illustrissime domine, liber baro et gubernator regie, domine mihi gratiosissime! Non dubitans quin Excellentia Vestra excelsumque gubernium regium plenariam informationem ab illustrissimo domino Michaële de Brukenthall in negotio sedandorum tumultum valachicorum a denominato guberniali commisario perceperit, cui adlatus existens mearum quoque partium esse ex omagiali obligatione de nostro hactenus progressu referre censui, utpote: Mercurium appulentes, concinnatam litteram intuitu sedandorum valachicorum motuum occasione nundinarum 11 novembris hic celebratarum in binis locis

[1] Petty Sir J., vărul lui William Petty, conte Shelburne, fu ridicat în 1784 la rangul de marchis de Landsdowne și conte de Wycomb, un însemnat om de stat engles și protector al învățaților și artiștilor.

[2] Luna lipsește.

[3] P. 733, no. 696.

solenniter publicavimus ac serio inculcavimus ipsis a praedonibus persuasionem esse falsam et inanem et fictitiam, cui nulla danda est fides; cui nempe publicatae litterae plebs oboedire et malitiosis ausibus se continere spopondit.

Eadem die currentales adhortatorias ad sacerdotes, archidiaconatum pojanensem et szelistyensem expeditae sunt, tali cum modalitate et instructione confectae, ut omnibus viribus conari debeant populum ad firmam et constantem tranquillitatem aducere et in eadem servare debeant. 12-a vero novembris aliae in conformitate praecensitarum confectae expeditae sunt ad archidiaconum hondolensem Ioannem Popovits eiusque omnes parochos et parochianos, ut et ad archidiaconum abrud-banyensem et omnes eiusque presbyteros et pagos. Die autem 13-a novembris secundae patentales in oppido Alba-Karolina occasione hebdomadalium nundinarum sunt publicatae in praesentia utriusque nostrum, ut a praeda, incendiis, rapinis, furtis et omnibus denique malitiosis ausibus abstinere debant, ubi in persona solus quantum potui et pro meo posse inculcavi plebi pacem et tranquillitatem, quod idipsum omni occasione parochos et plebem perpetuo soleo monere et cohortari. Eadem die transmissae sunt similes hortatoriae litterae ad sacerdotes archidiaconatus szabensis, prout 14-a novembris ad archidiaconum hunyadiensem totumque eius circulum, non absimiliter 14-a ad haczegiensem parochum et reliquos in eodem districtu fungentes omnes parochos, pari modo ad dominium zalaknense binae sunt datae patentales litterae in conformitate priori. Eadem fidelia *(sic)* expeditus est penes meas patentales dominus Molnar, oculista, ad praedones causa excipiendae voluntatis eorum Devam versus. Hoc quoque a duobus incolis albo-caroliensibus, Rossul Mihay et Boltos Dumitru, inde exmissis et inviatis ad parochum Ioon possessionis Krekko referentibus prodiit, ansam ad tumultum datam esse ex conscriptione incolarum pro statu militari per bellicum commissarium Albae-Carolinae existentem, existimans relationem praedictorum Vestrae Excellentiae excelsoque regio gubernio per praelaudatum dominum commissarium submissam iam esse. Hac occasione 15-a novembris ad archidiaconum trestiensem et dobrenem omnesque ipsorum subordinatos sacerdotes singillative quidem expeditae sunt admonitoriae litterae. Qua responsorias ab archidiacono hondolense, domino Ioanne Popovits, percepi litteras hicce acclusas [1], uberiorem repansuras notitiam, ex quibus facile collimari potest tumultus in dies sopiendos et minuendos fore. Hinc necessitate exigente iuxta dispositionem et cointeliigentiam praelati domini commissarii industriam meam adhibiturus sum quoad emoliendas tumultuationes, firmiter sperans,

---

[1] Ghedeon Nichitici, numit prin rescriptul imperial din 6 Novembre 1783 episcop al neuniţilor din Ardeal. Mort în 1788.

nisi aliud aliquid novi suscitatum fuerit, totaliter plebem reducendam ad pristinam etius statum exoptatamque tranquillitatem. Quod dum humilime referrem et me gratiae Excellentiae Vestrae excelsique rugii gubernii commendarem, profundissimo venerationis cultu persevero Excellentiae Vestrae excelsique regii gubernii humillimus servus: Gedeon Nickitich m. p., episcopus, Szabezii, 15-a novembris 1784.

XI[1]

Excellentissime ac illustrissime domine, liber baro et gubernator regie, domine domine gratiosissime! Gratiosas Excellentiae Vestrae 5-a labentis emanatas cum maxima animi voluptate 7-a eiusdem in Micheleng percipere habui honorem, in quarum conformitate, ut et excelsi regii gubernii exhibita invitatione, facta prius patentalium literarum circa generalem amnestiam tumultuantibus clementer indultam in valachicum translatione, solus in persona in pluribus locis publicavi et notam reddidi ac ad alia loca aliquot exemplaria valachica cum sufficenti instructione expedivi, quod uberius Excellentia Vestra ex relatione mea hodierna die ad excelsum regium gubernium submissa intelligere dignabitur. Ego vero prout hactenus ex incumbentia homagialis mei officii omnibus viribus conaturus sum tumultuantem et seductum populum ad desideratam et demandatam pacem adducere: spero tamen ex factis dispositionibus ad voti successurum eventum. In particulari Excellentiae Vestrae notificare mearum esse partium indicavi, ne per milites, ut mihi ex parte intelligere licuit, excedentes in suis ambulationibus nova ansa inquietudinis praebeatur, dignetur Vestra Excellentia cum suprema armorum praefectura tales dispositiones dare ne milites excessus patrare audeant, nec plus quod iustum et aequum est a plebe sollicitare aut desumere praesumant. Qui commendatus gratiae Excellentiae Vestrae distinctissimo venerationis cultu persevero Excellentiae humillimus servus Gedeon Nikitich m. p. Abrudbanya, 11 decembris 1784.

XII[2].

Monsieur! J'ai reçu successivement les lettres que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire le 29 septembre et 21 octobre derniers. L'accueil distingué que Votre Excellence a bien voulu faire à monsieur l'abbé Spallanzani et l'attention obligeante de me transmettre d'abord le paquet du chanceliste Petrossi exigeoit toute

[1] P. 765, no. 721. Nu dăm scrisoarea de la p. 767, no. 724, tot de la Nichitici, fiind mai puţin importantă.
[2] P. 976, no. 928.

ma reconnaissance, dont je la prie d'agréer l'expression. Je viens après une négociation aussi longue que tédieuse d'arranger avec la Porte les affaires de vos patres, non pas de la manière la plus avantageuse, mais le moins mal qu'il m'a é.é possible. J'ai expédié dejà le ferman à la Cour, et, si son dispositif est approuvé, on le transmettra sans doute d'abord à Boucareste avec ordre de le faire enrégistrer et mettre en exécution. Mon memoire du 23 septembre, que je suppose avoir été communiqué à Votre Excellence, a servi de base à ce ferman; tous les 18 points y sont exprimés et formeroient un système aussi complet que favorable au régime de vos troupeaux [1], si la Porte n'i avait fait des changemens dans les objets assez importans; mais le plus essentiel. selon moi, de tous est ajusté, savoir la protection légale de l'Agence sur ces pauvres pâtres et un pied fixe pour l'avenir, tandis que jusqu'à présent ils étoient livrés à la merci des princes. Ce sont des remarques privées, que je communique à la seule amitié de Votre Excellence, ne sachant pas encore si la Cour agréera ou non le résultat de mon travail. Une autre question relative à la Transilvanie et dont Votre Excellence sera informée aussi en son temps est celle de la libre importation de vos eaux-de-vie dans les deux provinces; après avoir bien épluché la matière, il m'a paru que, pour prévenir toutes les appréhensions sur le commerce clandestin des eaux-de-vie de Pologne, l'on ne doit pas faire mention de la Galicie, mais de votre seule province, en commençant même par un essai d'eaux-de-vie de fruits, sur lequel on demanderoit la permission de la douane, du divan et du prince; et, si contre toute attente l'on essuyoit un refus, il seroit encore possible d'y metre ordre par recours à la Porte. Mais, comme Votre Excellence recevra les directions détaillées à ce sujet, je ne puis que m'y rapporter entièrement, content de lui avoir indiqué mon opinion à ce sujet. J'ai l'honneur d'être, avec la considération la plus distinguée, Monsieur, de Votre Excellence le très humble et très obéissant serviteur, le baron d'Herbert Rathkeal [2]. P. S. Je vous informe en même tems que la peste a commencé à revivre ici dans une classe de personnes avec lesquelles nous sommes obligés de communiquer journellement, c'est-à-dire parmi les employés de la Porte et par cette raison, quoiqu'elle ne paroisse s'étendre, elle ne laisse que de nous inquiéter. Pera de Constantinople, le 9 décembre 1786.

---

[1] A se vedea lucrarea mea „Din transhumanța romînă în veacul al XVIII-lea", Rîmnicul-Vîlcii, 1926.

[2] Rathkeal, născut la Constantinopol, Irlandes de origine, Iesuit, la 1780 internunțiu în Constantinopol. Avu rosturi la pacea de la Siștov.

XIII [1].

Buckarest, le 5 de l'an 1787. Votre Excellence! J'ai l'honneur de lui promettre que je viendrois un jour de lui rendre mes devoirs à Hermanstadt. Comme je viens de faire le trajet de Constantinople jusqu'ici avec mon fils en 7 jours, j'ai besoin d'une couple de jours de repos. Je compte partir le 7 d'ici pour Hermanstadt. Ayez la bonté d'abreger mes arrêtes et de me soustraire a l'ennui mortel que doit causer à chacun le séjour *eines Kontumaz-Hausses;* ni à Constantinople, ni par toute la route il est question de la peste; ce n'est qu'ici qu'on en parle beaucoup et où on ne voit rien. Tout le monde communique ensemble et ce n'est que dans un village à une lieue d'ici qu'on dit que ce mal existe. A mon passage ici pour Constantinople, j'ai séjourné ici 6 jours; je n'ai vu aucun enterrement; j'ai entendu parler beaucoup de la peste et deux médecins m'ont assuré que dans un mois ils n'étoient morts que 15 personnes de différentes maladies, ce qui est fort peu pour une population de 50 mille habitants. J'ai l'honneur d'être avec tout le respect possible, Monsieur, de Votre Excellence le très humble et très obéissant serviteur Baron de Riza, General-Major [2].

Uciderea vizirului Mohammed Tabani Buiuc, sprijinitorul lui Vasile Lupu

— O scrisoare inedită —

de Constantin C. Giurescu.

Prima încercare a lui Vasile Lupu de a scoate din scaun pe Matei Basarab, în 1636, nu reuşise. Văzînd puternica oştire a Domnului muntean, la care se adăoga şi ajutorul trimis de Gheorghe Rákoczy, Vasile Lupu nu îndrăznise să dea lupta şi se întorsese în Moldova [3].

Pîndia însă un al doilea prilej de a-şi răpune adversarul muntean. El păru că se iveşte în toamna anului 1639, cînd Vasile primi de la Turci, în schimbul unui bogat dar, porunca să ocupe

---

[1] P. 981, no. 933.

[2] General-maiorul baron de Riza.

[3] Vezi: *Letopiseţe* [2], I, pp. 305-6; *Studii şi Documente*, IV, p. CLXXXVIII-CXC; I. Sîrbu, *Mateiu Vodă Băsărabăs auswärtige Beziehungen*, Leipzig, 1899, p. 116-120; N. Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, IV, Gotha 1911, p. 6.

Ţara-Românească, lăsînd în Moldova pe propriul său fiu Ioan. Matei, înconjurat, şi de data aceasta, de credincioasa lui oaste, aşteptă cu linişte duşmanul. În lupta care se dete la satul Ojogeni, la 3 Decembre 1639, Vasile Lupu, cu tot ajutorul tătăresc ce avea, fu din nou învins şi silit să iea fuga [1]. A doua încercare a Domnului moldovean dăduse greş, ca şi cea dintăiu.

Consecinţele acestei înfrîngeri fură pe de o parte întărirea Domniei lui Matei Basarab şi sporirea prestigiului său în faţa Turcilor, pe de alta, uciderea sprijinitorului lui Vasile Lupu la Poartă, Vizirul caimacam Mohammed Tabani Buiuc. Se ştie că fiecare din cei doi Domni romîni aveau la Poartă cîte un mare demnitar turcesc care îi susţinea, primind în schimb numeroase şi bogate daruri. Pe Vasile Lupu îl sprijinia Vizirul Caimacam [2], pe Matei Basarab, Silihdarul [3] sau, după alte izvoare, Capudan-Paşa (comandantul marinei imperiale) [4], care era şi duşmanul personal al Vizirului.

Cele două încercări ale lui Vasile Lupu fuseseră încuviinţate de Poartă, fiindcă Vizirul, cumpărat de Domnul moldovean, izbutise să convingă pe Împărat de vinovăţia sau hainia lui Matei. Pentru aceasta nu se sfiise să întrebuinţeze chiar arzuri mincinoase ca fiind din partea locuitorilor Ţării-Româneşti, prin care aceştia cereau să se îndepărteze Matei şi să li se dea ca Domn Ioan-Vodă, feciorul lui Vasile Lupu [5].

După bătălia de la Ojogeni însă, Matei trimiţînd o plîngere prin Capudan-Paşa la Sultan, acesta descoperi intrigile Viziru-

[1] Vezi: *Letopisețe* [2], I, pp. 307-9; Hurmuzaki, IV, 2, pp. 508-9; *Studii și Documente*, IV, pp. CXCVIII-CC; I. Sîrbu, *o. c.*, pp. 157-169; N. Iorga, *o. c.*, p. 6.

[2] *Letopisețe* [2], I, 306: *Era pre acele vremi Vizir anume Tabani Buiuc, carele ținea cu Vasilie-Vodă;* Cronica lui Radu Popescu, ed. Iorga (supt titlul: *Istoriile Domnilor Țării-Românești)*, București 1902, p. 122-3: *Deci întru aceste vremi fiind un Vizir foarte prieten lui Vasilie-Vodă.*

[3] *Letopisețe* [2], I, p. 307: *Eară totdeauna trimetea Silihtarul pren taină la Matei-Vodă, îmbărbătîndu-l să stea împotriva lui Vasilie-Vodă să-l bată.*

[4] Hurmuzaki, IV, 2, pp. 506-7 și 508-9; vezi de asemenea scrisoarea de mai jos. Întru cît aceste izvoare sînt chiar din Constantinopol, așa dar de la fața locului, ele inspiră mai multă încredere decît știrea din letopiseț pe care Miron Costin o avea de la *„un boier bătrîn de sfat ce era pre acele vremi“ (Letopisețe* [2], I, p. 309). Deci e mai probabil că sprijinitorul lui Matei a fost Capudan-Paşa decît Silihdarul.

[5] V. scrisoarea de mai jos.

lui şi, drept pedeapsă, îl omorî. Uciderea Vizirului avu loc în noaptea de 15 Decembre 1639[1].

Împrejurările care au determinat-o, felul cum a decurs ea şi data uciderii ni sînt înfăţişate într'o scrisoare inedită a călugărului catolic Felician de Rennes adresată unui alt călugăr, Rafael din Nantes. Scrisoarea poartă data: Constantinopol, 30 Decembre 1639 şi se găseşte la Biblioteca Naţională din Paris, Departamentul manuscriselor, supt cota: Nouvelles acquisitions françaises, No. 10.220, p. 381-6.

Faţă de celelalte izvoare privitoare la uciderea Vizirului, scrisoarea ce publicăm are în plus descrierea intrigilor făcute de vizir, cu presentarea de arzuri false, spre a convinge pe Sultan de vinovăţia lui Matei.

Ea face însă şi o eroare, contopind amîndouă expediţi le Moldovenilor într'una singură şi punînd în fruntea ei, nu pe Vasile Lupu, ci pe fiu-său Ioan[2].

Încolo, ştirile celelalte merită toată încrederea. Autorul spune: „Je me suis faict asseurer de la presente histoire, outre les sentiments communs, par le premier drogman du Sr. Ambassadeur de France tres particulierement, qui luy mesme en a esté temoing oculaire de la meilleure partye et s'est informé du reste par des rapports fidelles".

Şi, într'adevăr, restul datelor samănă cu cele cuprinse în raportul din 20 Decembre 1639, trimis de Aloisi Contarini dogelui Veneţiei şi publicat în Hurmuzaki, IV, 2, pp. 508-9.

Iată acum scrisoarea:

Lettre du V. P. Felicien de Rennes au R. P. Raphael de Nantes, de Constantinople, ce 30 Decemb. 1639.

Pour les nouveautés d'icy, elles y sont asses particulieres et mesmes assès soubs l'estonnement de tout le monde, puisque le 15 sme du courant le Grand Turc fist estrangler son Caimahgan, lequel Caimahgan (aussi bien que tous les autres) gouver-

[1] Hurmuzaki, IV, 2, 509; Cronica lui Hassan Vegihi, la N. Iorga, *Manuscripte din biblioteci străine relative la Istoria Romînilor*, în „Analele Academiei Romîne, Mem. Secţ. Ist.", XXI, p. 55-6.

[2] E drept că şi Ioan a venit odată până aproape de Silistra, dar atunci nu cu armată, ci spre a interveni pe lîngă Paşa de acolo ca acesta să-l instaleze Domn. Încercarea n'a izbutit însă, de oare ce Matei, la rîndul lui, „unsese osia la Paşa" (Miron Costin, în *Letopiseţe*[2], I, p. 306).

noit tout l'Empire à sa poste et ne recevoit censure que du Grand Turc seul. Il est le premier apres ledict Grand Turc, dans l'absence du Grand Visir. Or le subiect de sa mort fut pour avoir sollicité extraordinairement le Grand Seigneur et persuadé de creer pour Prince de la Valachye le fils du Prince de Baugdanye en deposant ce 1-er que le mesme Grand Turc y avoit mis depuis quelque temps. Or ces deux Princes icy, a scavoir de Valachye et Baugdanye, vivoient ennemys capitaux; c'est pourquoy celuy de Baugdanye trouva l'invention d'expedier des exprés au Caimahgan afin que, aveuglé par la force des deniers, il luy moyennast l'execution de son desseing, qui estoit de mettre son fils Prince de Valachye. Ce qui reüssit avec tant de fortune au dit Prince de Baugdanye que le Caimahgan se fist effectivement de son haleine et le partizan de ses poursuittes.

Pour ce suiect, le Caimahgan alla incontinent voir le Grand Turc et, l'entretenant sur tout cecy avec tant et de si apparentes raisons, a scavoir luy mettant en avant comme le Prince de Valachye estoit tres mal voulu du peuple et qu'il estoit impossible qu'il ne tombast quelque jour en echec de fortune quand ce n'estoit que par un soubslevement populaire et mutinerye commune; outre qu'el *(sic)* estoit un homme dont l'amitié n'estoit en rien fiable pour les Turcs. Et pour recreüe des impositions meschantes de ce Caimahgan fut que luy mesme fist des informations icy a Constantinople contre le Prince de Valachye et, les faisant voir au Grand Thurc, il les luy asseura avenir de la part de la populace de la Principauté de Walachye, laquelle populace presentoit requeste (disoit-il) a Son Excellence Imperialle a ce qu'elle luy octroyast un autre Prince et que l'inclination commune estoit pour le fils du Prince de Baugdanye, gousté d'un chacun. Toutes ces raisons icy furent deduites par le Caimahgan au Grand Turc avec tant d'artifice et un mensonge si asseuré que le Grand Turc se porta mesme par inclination a enteriner la requeste que luy faisoit son Caimahgan pour la subrogation de ce nouveau Prince.

Ces choses ainsi passées, le Caimahgan fist les expedictions et envoya des couriers au nouveau nommé pour la Principauté de Valachye à scavoir le fils du Prince de Baugdanye, et celuycy, muny qu'il fut des escripts du Grand Turc envoyés par le Caimahgan qui le nommoit et faisoit Prince de Valachye, il s'achemina incontinent pour en aller prendre posession, mais il n'eut pas sitost mis le pied aux cantons limitrophes de la Valachye qu'il en fut repoussé terriblement par le Prince de là et mesme aux pertes d'asses de son monde (à cause que ce Prince de Valachye avoit receu un secours estranger). Se voyant donc ainsi rebuté et hors d'esgalité de forces pour combattre, il rebroussa chemin rentrant dans sa premiere routte pour son re-

tour au pays, où estant arrivé, il expedia des hommes expres pour donner advis au Caimahgan du malheur de son succes sur la prise de pocession *(sic)* de la Principauté qu'il avoit obtenüe par son entremise et authorité. Ces nouvelles icy de rebellion estonnerent extrememeṇt le Caimahgan et le rendirent tout craintif et le rapport qu'il en feit au Grand Turc l'irrita si demesurement qu'il minutoit desia la guerre à ces rebelles et desseigna peu de temps apres l'envoy d'une armée dans ces cartiers là. Pendant toutes ces chaleurs de part et d'autre, le Prince de Valachye prit son temps et despescha des couriers au Grand Turc par le moyen du Capitaine Bacha (or celuy cy est le Géneral de la Marine et le favory de ce Grand Seigneur) pour asseurer le dit Grand Turc sans desguisement du cours de toutes les affaires et comme elles s'estoient passées.

Le Capitaine Bacha prist aussitost l'occasion d'entretenir le Grand Seigneur, luy faisant voir par vives raisons comme le Caimahgan avoit trahi la bonté et facilité de son humeur en lui proposant faussement et meschament le changement d'un nouveau Prince de la Valachye et que le Grand Turc entendant, il luy respondit que, s'il luy disoit la verité, il feroit estrangler son Caimahgan; si au contraire il estoit mensonger dans son rapport, il n'y alloit que de sa vie. A quoy le Capitaine Pacha respondit qu'il acceptoit de bon cœur l'une et l'autre proposition. A l'instant le Grand Turc commanda qu'on feit venir son Caimahgan, où, dans leur pourparler, il trouva que la relation du Capitaine Bacha estoit veritable et que le Caimahgan corrompu par l'argent avoit sollicité injustement et obtenu faussement la deposition de ce prince. Le Grand Turc fut si interdit entendant la verité de tout ce menage, qu'on dict qu'il mist la main a son gaugeart par trois differentes fois pour coupper lui mesme le col a ce sien Caimahgan.

Mais, enfin, il commenda qu'on le prist et le fist mener a mesme temps en prison aux 7 tours ou il fut estranglé sur les 9 heures du soir du mesme jour.

On a trouvé en argent effectif à la maison de ce mort icy jusques a douze cent mille escus sans parler de ses autres meubles de maison et cecy estoit le profit qu'il avoit faict en 6 ou 7 mois de temps en exercice de sa charge. Son beau frere, pris et mis en prison pour le mesme suject, a esté dans la continüe des supplices depuis le Jeudy jusques au Mardy, jour auquel il fut pareillement estranglé. Le Jeudy en suivivant quatorze eurent le col couppé, et dix-sept furent jettés dans la mer et tous estoient des principaux officiers du Caimahgan mort. Les pocessions de tous ces morts sont allés en ligne directe au Grand Turc comme à l'heritier primitif, car ce sont la les hazards de fief. On faict courir le bruit qu'il fera bientost passer son Capitaine Bacha à cause de sa fourtune grasse. Je

me suis faict asseurer de la presente histoire, outre les sentiments communs, par le premier drogman du S-r Ambassadeur de France tres particulierement, qui luy mesme en a esté temoing oculaire de la meilleure partye et s'est informé du reste par des rapports fidelles.

Bibliothèque Nationale. Mss. Nouvelles acquisitions françaises, no. 10220, pp. 381-386.

Pușca Hatmanului Sandu Buhuș ?

În testamentul lui I. St. Gherghel, care-şi zicea «Ghergheli de Fogaraş-Costescu»,—maghiarisîndu-şi fără rost un vechiu nume boieresc—tipărit în «Imprimeria Botoşani» la 1867 [1], cetim la p. 5, supt titlul *„obiectele precioase sunt“* : „5) una puşcă struţiac, doue ţevii schimbătoare, una ghintuită şi a doua neghintuită : aceasta a fost favorită răposatului meu moşiu Iordachi Ioniţiă Murguleţiu ce a fost vînător mare şi vestit de putere, frate a preiubitei mele maici ; 6) una *puşcă* ce să numeşte *spaniola*, ce o am suvenire de la răposatul Vornic Matheiu Buhuşiu, puşcă ce au fost a lui *Sandu Buhuşiu Hatman al Terrei pe la anul 1668 şi viteaz mare după mărturia istoriei*“. Indicaţiunea este interesantă şi puşca, dacă mai există, ar fi un preţios obiect de museu. Buhuş a fost însă cu cîţiva ani mai tîrziu Hatman, în 1668 nefiind decît Vel Pitar [2]. Se poate că puşca avea acest an gravat. Gherghel era de sigur de bună credinţă, întru cît scria într'un *testament ;* o eventuală îndoială n'ar putea deci privi decît informaţia lui Matei Buhuş. Un bun cunoscător al istoriei armelor ar putea să ne lămurească asupra epocei în care puştile spaniole erau căutate. Cum însă vestite erau atunci lamele din Toledo şi San Ildefonso [3], se putea ca puştile spaniole să aibă un oţel superior. În armata francesă nu s'au introdus puştile decît la 6 Februar 1670, luînd locul muschetelor [4]. Buhuş, care în 1683 a fost la asediul Vienei, putea să aibă o armă atunci modernă [5].

---

[1] Resultă că în Botoșani n'a fost atunci decît o singură tipografie.
[2] *Uricariul*, XII, p. 288.
[3] Mayer, Emil.
[4] Larousse.
[5] *Letopisețe*, II, p. 219.

O întrebare de mai mare actualitate este însă: unde poate să se afle puşca lui Buhuş? Testamentul nu precisează cui o lasă. Legatar universal a fost copilul înfiat Sebastian Hamilcar, însă nepotului Hanibal Gherghel îi lăsa *„mobilele* şi toată *gospodăria* ce am la casele din Bottoşiani, unde este locuinţa mea" [1]. La urmaşii acestora sînt deci a se face eventuale cercetări.

Hamilcar, căsătorit în Bucovina cu Elena, fiica lui C. Vasilco din Lucavăţ, a dispărut fără urme, probabil plecînd în America, acum vr'o patruzeci-cinzeci de ani, părăsind soţia şi o fetiţă, apoi căsătorită cu faimosul Necolaj Wassilko (Coco). El a avut o soră, Matilda, de asemenea înfiată, moartă de curînd la Bucureşti, Str. gen. Berthelot (73?), fără testament, încît respectabila ei avere, actualmente supt sechestru judiciar, o moşteneşte probabil ruda cea mai apropiată, nepoata ei de frate.

Iordachi, fiul lui Ioniţă Murguleţ, Păharnic, era văr primar cu Ileana [2], soţia lui Doxachi Hurmuzachi din Cernauca, tatăl istoricului. Nu ştim ce va fi însemnînd cuvîntul *„struţiac"*. Să nu fie cumva o eroare de tipar: în loc de austriac, numărul literelor fiind acelaşi. Dar testamentul, foarte bine tipărit, cu litere mari, nu arată alte greşeli de tipar.

Sever Zotta.

O soră necunoscută a lui Miron Costin

În n-rele pe April-Iunie 1925 ale acestei reviste, dînd unele ştiri noi despre Costineşti, am precisat şi cîţi fraţi şi surori a avut cronicarul Miron [3]. Am omis atunci să menţionăm şi o soră *Velica,* căsătorită cu *Mihul Spatar Dedulescu* din Ţara-Românească. Ştirea o luăm din *condica de documente a moşiei Sihlea* din jud. Rîmnicul-Sărat, care ni-a căzut în mînă la un anticar din Iaşi şi de care ne vom ocupa cu alt prilej. Pasagiul privitor la această soră necunoscută este următorul:

„Suret scos după cartea de hotărnicie a moşii Valtinul, care carte să află aice în meth[ocul] sfinţilor ot Focşani, unde iaste îngropat răp[o]s[atul] Gheorghii Dădulescu şi cu muma sa Safta".

[1] P. 16.
[2] Arh. Stat., Iaşi, Divan Domn., No. 187, fol. 10.
[3] P. 76.

„Noi 12 boiari, care sintem orînduiţi de dum. Leon biv Vel Med[elnicer], ispravnicul ţăn[u]t[ului], cu luminată poroncă a Mării Sale Domnul nostru Ioan Grigorii Ghica V[oe]v[o]d, ca să alegim şi să hotărîm moşiia Voltinul din sud Slam Rîmnicul, care moşîi să trage de la *răps. jup[ă]niasa Velica, fata lui Costin Hat[man]* . . . [1]) *din Moldova*, pre care o *au ţînut-o Mihul Spat[ar] Dădulescu* şi din neamul lor rămîind celui de aproape stăpînitor Gheorghii Dădulescu, ficior lui Costin Pah[arnic] Dădulescu, căruia i s'au întîmplat săvărşirea fiind necăsătorit". Urmează enumerarea rudelor cărora li-a lăsat Gheorghe Dădulescu moşia, între ele şi feciorii unei *alte Velica*, pe care a ţinut-o „Stoian Căpi[tan]... [2]".

Se pare că Velica Dedulescu n'a avut urmaşi şi moşia a trecut la ruda cea mai apropiată a soţului ei. Interesant şi important este *locul liber* lăsat după titlul de boierie al Hatmanului, pentru numele lui de familie, după obiceiul din Ţara-Românească. Încă un argument în sprijinul părerii noastre că Hatmanul n'a avut decît un siugur nume, cel de boier: Costin. Poate că tatăl lui se chema Ioan şi din causa aceasta, în Polonia, a luat şi acest nume [3].

Căsătoria Velicăi cu boierul din Ţara-Românească învecinată vine şi ea în ajutorul părerii noastre că *originea familiei Costin este a se căuta în judeţul Putna*, în care Miron a fost *staroste în 1688* [4] *şi probabil mai înainte. Întrebare dacă* satul *Costieni* [5], între Nămoloasa şi Fundeni, nu-şi datoreşte numele lui *Costin* Hatmanul, întru cît în regiunea aceasta erau proprietăţile lui [6].

Familia *Dedulescu* este bine cunoscută [7] şi probabil că mai există în Vechiul Regat, întru cît în 1845, August 25, mai dăm de un *Gh. Dedulescu*, membru al Divanului civil, secţia a II-a [8].

---

[1] Loc liber.
[2] Loc liber.
[3] *O. c.*, p. 75.
[4] Urechiă, *Miron Costin*, I, p. 166.
[5] Harta Inst. geogr. mil. austriac.
[6] V. şi această revistă, Oct.-Dec. 1925, p. 260 şi urm.
[7] V. Creşterea col. Acad. Rom., 1907, p. 93; 1908, pp. 273, 280; 1910, p. 164; 1911, p. 136; 1913, pp. 93, 94; 1914, pp. 75, 76, etc.
[8] I. C. Filitti, *Archiva Gh. Gr. Cantacuzino*, p. 182.

Documeutul nu este datat, însă, întru cît hotarnica porneşte din ordinul lui Grigore Ghica, el trebuie să fie anterior mazilirii lui în ultima Domnie, în Dec. 1674 [1].

Miron Costin a avut deci cinci fraţi: *Alexandru, Potomir, Iancu, Vasilachi* şi *Velişco* şi patru surori: *Sîrbca, Todosica, Elena* şi *Velica.*

Îmbucurătoare este constatarea că cel mai mare cronicar al Moldovei şi cel d'intăiu afirmător al latinităţii neamului nostru avea o rudă de sînge în Ţara-Românească. Cercetări în direcţia arătată se indică.

Sever Zotta.

Un Cantacuzino din secolul al XVII-lea necunoscut Genealogiei Cantacuzinilor

În enciclopedia rusească a lui Efron, „Enciclopediceschi slovar", Petersburg, 1895, cetim la numele *„Cantacuzinii"*, î. a.: „Toma Matievici (fiul lui Matei), Grec de naştere, a făcut un rînd de călătorie în Rusia, în calitate de sol turcesc, la Mihail Teodorovici, în anul 1621, trimes de către Sultanul Osman cu propunerea unei alianţe în contra regelui Poloniei; în anul 1627, trimes de Murad al IV-lea cu aceiaşi propunere şi cu rugămintea de a astîmpăra pe Cazacii de la Don, cari turburau pe Turci; în anul 1630 cu propuneri similare. În 1636 Cantacuzino a plecat din Constantinopol în Rusia în calitate de sol, dar în realitate cu scopuri comerciale. Călătorì împreună cu interpretul nostru Bucolov peste Don, şi acolo a fost oprit de Cazaci, cari l-au condamnat la *moarte* pentru acţiunile lui hostile. În Iunie 1637 l-au invitat în cercul (krugul) lor şi acolo l-au *ucis*".

Acest Cantacuzino, necunoscut genealogiei, este poate acel *„nobilis Lyverus Cantacuzenus"*, care, în 1629, mijloci corespondenţa lui Bethlen Gábor, principele Ardealului, cu *Muscalii* [2].

Sever Zotta.

---

[1] Iorga, *Ist. Rom.*, ed. II, 1910, tabla.
[2] Iorga, *Despre Cantacuzini*, pp. XLV-XLVI.

DOCUMENTE

Acte şi documente muscelene.

† Cum să s[ă] ştie că [ne]-au luat pop Stan ot Dragoslave[le] şi Crî[s]ti[a] ot Cîmpul[ung] şi Stanciul ot Suslăneşti[1], au luat 6 meagieşi pre răvaşe domneşti, să-i judece pentru nişte moşie şi pentru bucat[e], ce au rămas ale socru-său Micului. Deci ne-[a]m strîns toţi la un loc: eu, unchiaşul Coman, unchiul acelor fete, şi Iane de în Dragoslavele şi Stanciu ot Cîmpulung şi Badea ot Suslăneşti. Deci noi aceşti patru megiaşi aşa amu adevărat noi cu sufletele noastre cum să împarţă toată [moşia] în 3 părţi, iar ai popii 2 megiaşi n'au vrut să stea la dreptate[a] ce-a iaşit de pre judecată; iar noi aceşti 4 megiaşi aşa am judecat, să împarţă totu în 3 părţi şi moşia şi bucate[le] şi toate să s[ă] împarţă [la] aceste 3 fete, iar, de va fi vre un păcat, să fie după capul nostru. Iar milostivă Domnia, de va scoate popa Stan niscai zapise, să nu [le] crează, că sănt toate reale.

pis mţa—, văleat 7164.

Coman, Iane, Stanciu, Badea.

(peceţi.)

* * *

† Adec[ă] eu Lazăr Poşul făcut-am acest al mieu zapis, să fie de bună credinţă la mîna lui Coman sîn Stoian Conei cum să să ştie că i-am vîndut un loc la Mateiaş, care să hotăraşte cu hotarul Stoeneştilor.

Şi acest loc l-am răscumpărat de la Radul Popii şi au fost zălog de unchiaş Iane şi l-am răscumpărat eu Lazăr Poşul şi l-am vîndut lui Coman, care scrie mai sus. Şi de bună voia mea l-am vîndut şi cu ştirea tuturor rudelor. Şi l-am vîndut să-i fie lui de moşie şi feciorilor lui şi nepoţilor lui, cîţi Dumnezău îi va dărui. Şi la această tocmeală fost-au mulţi oameni buni, care să vor iscăli mai jos, ca să să crează.

Şi pentru mai adevărată credinţă mi-am pus iscălitura, ca să să crează.

Şi eu Stoica. Avg. 4, lt. 7179.

---

[1] Aceşti trei au fost cumnaţi, ţinând în căsătorie pe Ruja, Maria şi Velica, fetele lui Nicu lui Ianăş, unul din cei douăzeci şi patru de moşi ai satului Dragoslavele, care, pe lângă un moş vitreg, mai aveà în stăpînire şi muntele Tînlala sau Făgeţelu.

Pop[a] Eremie, cu Lazăr Poşul. Monah Lavrentie.
† Eu To... sîn popii Stanciu d[in] Rucăr.
† Iane schilearu d[in] Rucăr.
† Micu Schilearului d[in] Dragoslavele.

De vreme ce viaţa aceasta iaste trecătoare şi îngerilor neştiută, că numai la Dumnezeu toate sînt ştiute, derept aceaia şi eu, popa Vasîlie, văzînd sfîr[şi]tul mieu, am făcut această diată a mea, pîn ce mai înain[te] mi-au fost mintea întreagă şi limba deslegată; am rînduit pe unde ce am fost eu dator şi pe unde mi-au fost mie datori. Am rînduit toate cum am gîndit că va fi cu dereptate şi cu frica lui Dumnezău. Intîi la Stan Obedea am fost dator tl. 15 vechi şi, neputînd da banii, am pus moşia din Fundata zălog pă 6 ani, să o stăpînească cu bună pace, iar, dă la 6 ani nainte, să aib a mearge eu, popa Vasilie, să-mi dea banii pe cît ar face moşia. Aşijderea şi cu văru-meu Radu pentru hiarăle morii, s'au împărţit derept în două.

Şi am la Stoica Căciulă tl. 4 p!... şi la Iarul Bezea, un bou, şi am la popa Răuţă un rîmătoriu car[e] l-au vîndut la nişte Bîrseani drept tl. 3 şi o rîmătoare, care s'au mîncat la... Aceasta am lăsat eu cu sufletul mieu, la sfîrşitul vieţii meale.

Mai 21 dni, lt. 7246.

Aşijderea am lăsat eu cu sufletul mieu, pentru partea muntelui ce am avut depreună cu vărul Radu i vărul Ion, pentru că aşa ne-am voit de a noastră bună voe, ca să-mi dea vărul Ion venitul muntelui ce mi s'ar veni din an în an, pentru că de la el au fost toată greşala şi pentru greşala lui au vîndut muntele anume Făgeţelu; şi ne-am aşezat amîndoi ca să facă cum va putea, să-mi răscumpere muntele, iar, pînă se va răscumpăra, să-mi dea venitul muntelui, cum s'au zis mai sus.

Pis... Ion cu zisa lui.

* * *

Carte dă diată care face Coman Grecu [1].

---

[1] Originalul fără dată. Probabil ca această diată să fie scrisă între anii 1755 şi 1758. Acest Coman Grecul a locuit câtva timp în Dragoslavele şi era strîngător de bir. În Oct. 1758 sătenii îl găsesc la Bucureşti şi-l apucă să dea toată rămăşiţa de banii birului. Se păstrează şi astăzi scrisoarea satului semnată de pîrcălabul Stanciu, preotul Stan şi alţi săteni, prin care recunosc că au primit de la dînsul toată rămăşiţa din banii birului.

Anume să să ştie: întîi slugii, lui, Ion, are să-i dè 30 lei şi 10 costande, şi să ducă caru în Ţarigrad, şi iar din Ţarigrad să aducă caru în Bucureşti, şi, aducînd caru în Bucureşti, să aibă a da veste la muma lui Coman, la Stana Săvii, în Bucureşti, că e carul fiului ei. Şi, luînd caru Stana, mama lui Coman, să aibă a da lui Ion, slugii, 30 de lei şi 10 costante, simbria lui. Şi caru are 11 cai, ai lui Coman.

Incă la jupînu Panaite Bure iaste dator 15 lei şi la Todori Grecu Caracadà încă-i dator 5 lei. Iar ci[ne] a veni să è carul cu unsprezece cai din mîna lui Ion, slugii lui Coman, să aibă a plăti aceşti bani care sînt scrişi în diiata lui Coman.

Şi, mergînd la Ţarigrad, Ioane, să aibi a vinde 3 cai, un cal pagu şi altul negru şi altu galben, şi banii ce-o lua den cai, să aibă a-i da în mîna mumei lui Coman. Incă să se ştie ce are să è Coman:

Are să è de la Vlad Şerbătei Măţăoan, 20 lei.
Are să è şi de la Vlad Pîrţu, din Dragoslave, zece lei.
Are să è de la Radu lui Bădicu, 7 lei.
Are să è de la Pătraşcu Scupu, 2 lei.
La Radu, fratele lui Ilie, 3 lei.
La Pîrvu, sluga Pătraşcului, 1 leu.
La Badea Sgavriciu, 2 lei.
La Bratu Ruşiţă, 1 leu.
La Oncică Holitu, 7 orţi.
Şi încă mai are să è de la Pătru Borogan 4 lei.
De la Neagu Purece, 5 lei.
La Pătraşcu a lui V[l]aicu, 1 leu.
La Coman Gaură, 5 lei.

La Dumitru, sluga lui Coman, are un lanţ; şi să aibă a-l da la Stana, muma lui Coman. Şi diiata aceasta s'au făcut în Soroca, înnaintea dohodenecului **(sic)**, părintelui Ichim din Soroca, şi înnaintea Savei Văleanului, şi înnaintea lui Marin Bărbuliceanu, şi 'nnainte lui Neculae Măţăoanului.

Şi mărturisesc ei toţi aceştia care sînt iscăliţi în diată, cu sufletele lor.

Insă mai lasă Coman cu sufletul lui să-i dea muma lui, Stana, de pomană, un sărindar şi un cal de pomană Vladului Şerboteiu.

Să s[ă] ştie precum au avut judecată cu Ion Dumitru înnaintea

dumisale pîrcălabului de [la] Găllaţi pentru 20 tl., şi i-a dat înnaintea dumisale pîrcălabului.

Sud Muscel.

Ştefan Rumînescul cere de la popa Anton d[in] Bălileşti o delniţă de moşie din Goleşti, zicînd că au rămas de la o vară primară a lui, anume Safta, fata lui Mihalcea din Rumîneşti, care neavînd mai de aproape rude, o cere el ca să o stăpînească.

Popa Anton nu tăgădueşte cum că nu i-a rămas de la numita Safta, vara lui Ştefan, însă i-au arătat diiata Saftii, care să vede că lasă popii lui Antonie aceea delniţă, ca să-i facă numitu parastas cu toată cheltuiala i un sărindar. Şi, făcîndu-l, stăpîneşte.

Avînd bănuială Ştefan Rumînescul cum că diata ar fi făcută cu vicleşug, au scos carte de afurisenie asupra numitului popii Antonie, care o au primit cartea de blestem, şi au eşit din bănuiala aceea numitul Ştefan. Drept aceea, hotărîm: popa Antonie să-şi stăpîneaască acea delniţă cu bună pace, de către Ştefan Rumînescul, şi am dat şi această carte, că aşa am găsit [cu] dreptul.

* * * 1762, Avg. 31.

† De faţă înnaintea noastră, veni la judecată Tudora din Bălileşti, cu popa Melcul ot tam, cerînd Tudora să ia întru stăpînirea ei 2 delniţe de moşie din Goleşti, ce le-au pus Hera, bărbatu-său, zălog la Stanciu Măreţul, drept tl. 22, zicînd că i se mai cade [ei] a le ţinea decît popa Melcul.

Am întrebat pe popa Melcul ce are să răspunză. El ne arătă mai întîiu un zapis ot leat 7262, întru care arată că acest Hera, avînd această moşie, adică aceste 2 delniţe, le-au pus zălog la Stanciu Măreţul drept tl. 22, cu soroc pănă în două săptămîni, că, de va da banii la zi, să fie moşia slobodă, iar, trecînd peste soroc, să fie stătătoare. La care soroc, neavînd el purtare de grijă ca să dea banii, au trecut 6 ani la mijloc, după care 6 ani, murind Stanciu Măreţul, şi rămîind fiu-său, popa Niţul, care acest popa Niţu, feciorul Stanciului, avînd trebuinţă de bani şi vrînd ca să vîndă şi el moşia, au mers întăiu la numitul Hera, zicînd că să-i dea banii şi să-şi ia moşia întru stăpînirea lui, ca unuia ce i să cade. El zicînd că n'are trebuinţă de ea, au mers amîndoi împreună la numitul preot, fiind atunci diacon, şi

i-au zis ca să cumpere aceste 2 delniţe de moşie; după care zise ale lor, primind preotul, au dat iar tl. 22. Şi aşa i-au dat alt zapis de vînzare şi de stăpînirea acestor 2 delniţe de moşie cu lt. 7269, întru care este iscălit şi acest Hera, bărbatul Tudorii, cu mulţi oameni şi preoţi martori; dîndu-i şi zapişul cel dintîiu de zălogie. Şi aşa au stăpînit numitul preot aceste delniţe cu pace pănă acum.

Am întrebat pe Tudora de ce nu şi-au căutat bărbatu-său, fiind în viaţă, de ştia că nu este iscălit în zapisul cel de vînzare; ea ne arătă că n'au putut. Deci, de vreme ce 16 ani sînt de cînd au lipsit moşia de supt stăpînirea Herăi, fiind tot la un loc vecinu, însă 6 ani zălogită şi 10 ani de cînd au vîndut-o, găsim cu cale şi hotărîm: popa Melcul să stăpînească aceste 2 delniţe din Goleşti după cumpărătoarea lui, cu bună pace de către Tudora. Aceasta scriem.

Avg. 15, 1781.

Pană... is[pravnic].

* * *

Ţie, Tudora din Goleşti, aici ni să jălui preot popa Melcul d[in] Bălileşti că, pentru judecata ce ai avut cu numitul preot aici înnaintea noastră, pentru 2 delniţe de moşie din Goleşti, în silă şi peste judecată, te-ai pus de ai cules prunele ce sînt pă acele 2 delniţe. Ai cosit şi fînul ce au fost. Că era să trimetem să te aducă cu treapăd, să mănînci şi bătae, ca o nesupusă judecăţii. Dar de această dată trecurăm cu vederea; fără numai iată că-ţi scriem să cauţi să-i dai prunele şi fînul înnapoi, şi de moşie să nu te mai atingi, ferindu-te a nu mai face pricini. Că, de va mai veni cu jalbă, să ştii că, aducîndu-te cu treapăd, vei mînca şi bătae, măcar că, alaltăeri, viind tu cu jalbă vicleană la noi, zicînd că ai pricină cu popa Melcul pentru o moşie, nevrînd să te arăţi că te-ai judecat, ţi-am făcut răvaş către Sfinţia Sa părintele protopopu ca să cerceteze pricina ce vei avea; dar acum, înştiinţîndu-ne, iată că-ţi scriem să urmezi precum scrie mai sus. I aceasta.

Sept., 6, lt. 1781.

Pană is[pravnic].

* * *

Pîrc[ălabe] Costandine de la Băli eşti, fiindcă preotu popa Matei de aici au fost avut o grădină cu pomi aci în sat, cumpărată de la Ion Ţicoiu şi de la tovarăşii lui, cu zapis, după cum să văzu şi de noi, acum, viind înnaintea noastră, după cercetarea ce li s'au făcut, faţă fiind amîndouă părţile, după dreptate s'au hotărît ca să-i întoarcă banii cumpărătoarii înnapoi, şi acea grădină cu pomi să rămîie iar supt stăpînirea numitului Ion Ţicoiu i a celorlalţi părtaşi. Dar, fiindcă preot popa Matei au îngrădit acea silişte cu pomi, iată îţi scriem, împreună cu 2-3 megiaşi boiari, oameni de ispravă, şi un preot sau duhovnic, să mergeţi în faţa locului şi să preţuiţi acel gard, după cum să va vedea că iaste acum. Şi, de preţuire, cum veţi preţui, în scris, supt iscălitură-vă, să ne arătaţi, ferindu-vă de hatîr, a nu face nici la o parte şi nici la alta, ci asupra dreptăţii. Urmînd, în scris să ne adeveriţi, după cum mai sus vă arătăm.

1783, Martie 15.

* * *

Cu această scrisoare adeverez eu la mîna părintelui popii Barbul ot Bălileşti, pentru o delniţă de moşie din Goleşti ce o am vîndut răposatului popii lui Matei: au fost tocmeala tl. 10, şi mi-au [dat] răposatul popa Matei tl. 7, iar tl. 3 i-am lăsat pentru pomenire.

Iar den mîna părintelui popii lui Antone n'am luat niciun ban, dar, la hotărîrea moşiei, am făcut zapisul numit, pe numele lui, nefiind popa Barbu de faţă. Şi această scrisoare am dat-o în loc de zapis, şi m'am iscălit cu mîna mea.

lt. 1785.

Ştefan Rumînescu.

Şi am scris eu popa Costandin... cu zisa lor.
Eu popa Mihai, mar[tor] d[in] Rum[îneşti].
Eu Arsene Rumînescu mar[tor].
Eu Ştefan Rumînescu, mar[tor].

* * *

Adec[ă] eu, Floarea, soţie Stoicăi Răului, dinpreună cu fi-mieu Ion, daat-am adeverinţa mea la mîna ginerelui Stoicăi Răului precum să să ştie că, chemîndu-ne pre noi, sătenii şi prioţi, ca să îndireptăm şi să împărţim din vite ce au rămas vite bune şi drepte, de la răp[osa]tul Stoica Rău, şi aşa am ales, cu di-

reptate, după sfînta pravilă, şi i-am dat noi gineri-mieu, pentru lipsa oilor dă zestre, o vacă cu viţăl şi un cîrlan dă un an. Iar doi boi să rămîe, şi să avem pace unii cu alţii de acum înainte. Că au fost mulţi oameni dă cinste, cînd s'au făcut această păciuire. Iar, de s'ar scula din noi la vr'o judecată, să nu se ţie în samă, că aşa ne-am învoit noi de bună voia noastră. Şi pentru credinţă ne-am iscălit mai jos.

It. 7304.

Eu Ion Balintu, mar[tor].
Eu Oancea Zăbavă, mar[tor].
Eu Duminecă, mar[tor].
Eu pîrcălabul Niţu Cîţoiu.
Eu popa Coman.
Eu Dobra, soţia Neculii Purţul.
Eu Floarea cu fi-mieu Ion adeverim.

* * *

Adică noi care mai jos ne vom iscăli, şi anume: Neculae şi eu Ion şi eu Coman, dat-am credincios zapisu nostru la mîna unchiului nostru Iaru Arsu precum să ştie că am cumpărat casa dumnealui dinpreună cu grădina casii drept talere 120, şi, dintr'aceşti bani, am dat tl. 30, şi am rămas să mai dăm 90 la Sfîntu Gheorghe. Şi, spre adevărată credinţă, ne-am pus numele şi degetele mai jos, ca să crează.

1801, Fevr. 25.

Eu Nicolae Lixăndroiu.
Eu Ion Lixăndroiu.
Eu Coman Lixăndroiu.
Şi am scris eu, popa Savu duh[ovnicu], cu zisa lor.

* * *

Adeverinţa mea la mîna Radului Marinii precum să ştie că pentru partea lui, a patra parte din muntele Măra [1], ce au fost supt stăpînirea mea, azi socotindu-mă cu dumnealui de datoria banilor ce o are la mine şi pentru venitu părţii lui, ne-am învoit unul de spre altu, plătindu-să el de datorie şi eu de venitu mun-

[1] Acest munte este în satul Rucăr.

telui, făcînd învoire între noi şi rămîindu-i de acum înnainte partea slobodă. Pentru credinţă i-am dat această adeverinţă.

1806, Apr. 30.

Şi orice zapis să va găsi până în socoteala aceasta, să nu să mai ţie în samă.

* * *

Adică, noi, care mai jos ne vom iscăli, încredinţăm cu acest zapis al nostru la mîna dumnealui finului Stan Puică precum să s[ă] ştie că, fiindu-i noi datori finului nostru Stan, taleri patru sute, şi apucîndu-ne ca să dăm banii, şi noi neavînd banii ca să-i dăm, i-am vîndut moşia, partea noastră toată din Fundata, zălog în scurtare, cîte talere 23, adică douăzeci şi trei pe an, şi, la împlinirea sorocului, să fie moşia slobodă. Pentru aceasta am dat zapisul nostru la mîna finului Stan, şi ni-am pus numele şi degetul în loc de pecete, ca să crează. Şi spre încredinţare ne-am iscălit mai jos.

1890, Ghenarie 4.

Eu Neculae Balint, vînzător.
Eu Ion Balint, vînzător.
Eu Dobra lui Coman, vînzătoare.
Eu Ion sin papa Stan, mar[tor].
Eu Neculae al Popii.
Eu Matei Ponea, mar[tor].
Eu Cîrstea sin Coman Purţu, adeverez.
Eu Ion Lixăndroiu.
Eu Oancea Zăbavă.
Eu Ion sin Negoescu.

Şi la împlinirea anilor să fie plătită de bani, şi moşia să fie slobodă [1].

Şi am scris eu, Niţu Catrinoiu, cu zisa lor.

* * *

Cu ajutorul lui Dumnezeu şi cu al Maichii Precistii, să însemnăm foaia de zestre a ficei noastre Joiţa.

1820.

2 boi mari.
2 boi mai mici.

[1] Moșia din Fundata a fost scoasă de supt zălogire tocmai în anul 1831, când familia Balintu primește înnapoi zapisul zălogirii.

2 vaci cu lapte.
1 iapă cu cîrlan lîngă ea şi cu mînz în burtă.
2 porci.
1 stup.
1 dulamă de granà cu samgiap.
1 rochie de şamalageà.
1 t'livichie cu samgeap.
6 ii.
6 peschire.
1 cămaşe de ginere.
1 cămaşe de socru.
O masă pă masă.
O scoarţă.
O procoviţă.
2 părechi pălitari.
1 pătură dă învelit.
4 perne de casă.
2 de tîrg.
30 salba.

Eu popa Din platnec.
Nicolae, mar[tor] [1].

* * *

Dau acest înscris al meu la mîna fi-meu lui Ion, ca, în vreme, să fie nesupărat dă ceilalţi fraţi pentru livezi'e şi grădinile care mai jos pre larg le voiu arăta pă anume, ca să-i fie înscris ce i-l dau eu, întocmai ca o adiată, dă părţile ce i le dau.

Să aibă a le stăpînì nesupărat de ceilalţi fraţi: O livede de fîn în Valea Pom'lor, din va'e şi pînă în deal, şi una în Fru[n]-teşu lui Păcală, înfundată, şi una în mestecenii de la Scopul, ce să hotărăşte pă dîn sus cu călugărul Vasile şi pă [dă] la vale cu Bugheanu, iar pă dă la deal cu popa Badea. Şi două pogoane în Petrişoru; în capu dă jos, şi grădini cu pruni, una ce este cu[m]părată cu zapis de la mătuşa Ana. Şi grădina de la nuc de peste vale. Şi din locuri de porumb a treia parte şi, ori pă unde am eu moşie, toată a treia parte.

[1] Nu se arată din ce sat. Probabil însă că e din Bărzești, de oare ce în 1823 se întîlnește în alte acte acest popa Din.

Şi, spre a fi acest înscris crezut ce i-l dau, m'am iscălit mai jos cu mîna mea; şi s'au iscălit şi alţi oameni streini, pă anume, care au fost faţă.

1823, Ghenarie 20.

Eu popa Niţu, ot satu Drăghici, am dat acest înscris, şi l-am iscălit cu mîna mea.

Eu Stan Duţulescu, ot satu Bărzeşti, mar[tor].

Eu Dumitru Şerbănescu ot satu Bărzeşti, mar[tor].

Eu Costantin Olaru, ot satu Bărzeştilor, martor.

Şi cu zisa şi învăţătura mai sus numitului părintelui popa Niţu ot satu Drăghiciului, am scris eu popa Din ot satu Bărzeştilor, şi adeverez.

* * *

Prea-înnălţate Doamne,

Jăluim Măriei Tale pentru un Stanciu pîrcălabu ot Suslăneşti că, trăgîndu-să şi numitu din neamu nostru, însă cu depărtare, al patrul'ea neam, ce zice că se trage dintr'un Manea şi noi şi Ion Enăşescu, s'au sculat aceşti moşi şi şi-au împărţit moşiile, pă unde s'au aflat, şi, fiind moşia în două hotară, adică în hotarul Suslăneşti şi în hotarul Dragoslavele, au luat Ion în hotaru Dragoslavele, luînd şi în hotarul Suslăneştilor mai puţină, fiindcă Manea losese în hotarul Suslăneştilor mai multă, făcîndu-şi şi casă în satu Suslăneşti, unde şi pănă astăzi tot acolo să află, iar, în hotarul Dragoslavilor, unde ne aflăm noi, să nu se atingă, cîtuş de puţin.

Acum, de vre-o cîţivaş ani, au dat unii din moşnenii dragoslăveni jalbă, în zilele răposatului întru fericire Domnului Ipsilante, ca să se aleagă cei mai vechi moşneni dragoslăveni, şi, orînduindu-să şi boernaş alegător după cererea moşnenilor, s'au făcut foi de moş, la mîna fieştecăruia moşnean din vechime. L-am alăturat şi pă numitu la acest moş în Dragoslavele, însă cu acest arătat mijloc ca şi el să ne dea în hotarul Suslăneştilor pogoane cincizeci, şi aşa să aibă şi el împărtăşirea în hotarul Dragoslavelor; şi aşa l-au şi primit bărbaţii noştri. Iar numitu nu ni-au dat măcar o palmă dă loc din partea lui din Suslăneşti zicînd că o au vîndut coconului Nicolae din Cîmpulung, pieitoare.

Apoi, întîmplându-să de ne-au murit bărbaţii noştri, şi, noi

rămîind văduve şi cu copii mici, nu ne-am putut căuta, şi au mîncat banii moşiilor din munţi i din Fundata şi după tot hotaru, de sînt ani douăzeci: acum ne-am pomenit că conu Rucăreanu îşi trage parte din venit pă partea numitului Stanciu, zi[cînd] că o au cumpărat iarăşi pieitoare, unde întrebînd noi, cu ce cuvînt se amestecă mai sus numitu boeriu, ne-au arătat zapis de vînzare.

Ne rugăm Măriei Tale să te milostiveşti asupra noastră a ni să da luminată poruncă către dumnealor boerii ispravnici a ne da pogoane cincizeci cu venitu lor, de ani 20, de cînd l-am primit şi noi pă moşiile noastre, [la] care nu avusese numitu împărtăşire până la alegerea moşilor, sau să ne slobozească moşia din munţi şi din Fundata, iarăşi cu venitul lor, după cum au fost mai nainte de la moş-strămoşii noştri. Deosebit, mai avînd noi o moşie ce-i zice Cîr[s]toaia, cumpărată numai de moşu nostru Ion, deosebit de fraţii lui şi de părnţi, o stăpîneşte şi pe aceasta tot numitu Stanciu de ani 15, iar până aci am stăpînit-o noi.

Ne rugăm Măriei Tale ca să ni sloboază dreptul nostru, că va fi cu păcat, Luminate [Doamne], ca să ni se mănînce moşiile, părinteşti şi noi să ne dăm drumul copiilor în lume, după chiar moşiile noastre. Şi ce va fi mila Măriei Tale asupra noastră.

Roabele Măriei Tale,

Stana lui Nicolae Negoescu şi iar Stana lui Ion brat ego. cu copiii noştri, ot satul Dragoslavele, sud Muscel.

Io Grigore Dimitrie Ghica Vvd. i gpd. zemle ungrovlahiscoe,

D[umnea]v[oastră], ispravnicilor ai judeţului, veţi vedea jalba aceasta, pentru care poruncim să cercetaţi şi, la dreptatea ce vor avea jăluitoarele, să-şi afle cuviincioasă îndestulare şi să îndreptaţi. Iar, nemulţumindu-să vre-o parte de acolo cu cercetarea, să-i sorociţi la Divanul Domniei Mele.

1827, Mai 13.

(Pecetea ţării cu roşu, 1822).

* * *

Cinstitei suptocîr[muiri] a plaiului Loviştii,

plecată jalbă.

Jăluim cinstitei supt ocîr[muiri] pentru aleşii i sătenii satului Brătieni, că noi, avînd parte de moşie cu pîrîţii, dar aleasă

dă dînşii, pă cel mai dă frunte cămin dă casă ce l-am avut în numitu sat, în silă, făr de a ne da de ştire, au pus şcoala şi pătulu pă dînsu. Ci, fiindcă acest loc ne este trebuincios, pă seama chiverniselii noastre, cerem cinstitei supt-ocîr[muiri] să li să poruncească a o mută pă locul satului, căci noi ne-am răspuns datoriile unde ni s'au cerut. Apoi, să fim în două părţi jăfuiţi, va fi cu păcat. De aceasta ne rugăm, şi cum va bine chibzui cinst. supt-ocîr[muire].

Ai cinstitei supt-ocîrm[uiri] plecaţi,

Mihai Log. Drăghicean, dinpreună cu cetaşii săi ot Drăghici sud Muscel.

[Vo:] Supt-cîrmuirea Loviştii,

alesilor satului Brătieni (Argeş).

Văzînd coprinderea aceştia, vi să scrie ca negreşit să vă împăcaţi pentru acel loc ce în silă şi fără drept aţi călcat binalele, în vreme căci era datoria satului vostru a o pune pe pămîntu vostru, iar nu pe pămînt strein. De-aceea cu orice chip să-l odihniţi, a nu se mai arăta cu reclamaţie, că, la din potrivă, veţi fi siliţi prin bumbaşir a o mută pe moşia satului.

Ioan Bal... 1839, Dech. 21.

* * *

Supt-ocîr[muirii] plaiului Loviştii,

plecată jalbă.

Plecaţi, facem cunoscut cinst. supt-ocîr[muiri] că astăzi sînt douăsprezece zile de cînd am trecut din judeţul Muscel într'acest plaiu, la satul Brătieni, şi, după cum ne-ai poruncit ca să şedem, că această săptămînă eşti hotărît a veni dumneata aici, ca să cercetezi şi pricina noastră cu moşnenii Brătieni, acum vedem că săptămîna au trecut şi de la supt-ocîr[muire] nu avem nicio îndreptare, făr decît vedem că casele ni s'au prăpădit în jud. Muscel şi noi, patru oameni cu patru cai, în plaiul Loviştii, neavînd niciun căpătîi. Că, de a ne duce acum acasă, făr de nicio ispravă, cu greu lucru va fi. Ci, iată, trimiserăm şi porunca ci[nstitei] ocîrmuiri şi rugăm ca să ni se facă o punere la cale, după cum va bine chibzui cinstita supt-ocîrmuire, că va fi cu păcat să umblăm dintr'un judeţ într'altul, cheltuindu-ne

şi satul să ne mănînce moşia cu agareturile obştii şi magazia de rezervă.

Ai cinst. sup-ocîr[muiri] plecaţi,

Mihai Drăghiceanu cu cetaşii lui, ot Drăghici, sud Muscel.

Către Mihai Drăghiceanu cu cetaşii lui.

S'au primit porunca trimisă cu diiacon Nicolae din 13 Ghenar şi cu această reclamaţie şi, măcar dă şi v'am făgăduit că într'această săptămînă viu spre cercetarea pricinii în faţa locului, dar, pentru că chiar pomenitu diiacon mi-au arătat prin grai că şi dum[nea]lui Vistier Ştefan lipseşte la Pripoară, şi Costandin Arsenescu asemenea lipseşte, cum dar pociu săvîrşi cercetarea în lipsă, cînd nu am mai mers?... Aşa dar, pă temeiul că lipsesc aceste două feţe, care urmează a să afla negreşit la cercetare, şi pentru că.. cinst. Vistier să află la supt-cîrmuire de o săptămînă, în istoria despăgubirii.., nu mă lasă a mă mişca, până nu va afla sfîrşitu, cu toate că tot veniam orişicum, dar, dacă lipsesc cei trebuincioşi, cum pociu trepăda în zadar? Aşa, pentru mai bună înţălegere, vă răspundem ca să vestiţi pomenitele feţe a veni acolo şi, cînd vor fi adunaţi, să mă vestească cu răvaş, şi săteni de acolo, şi îndată mă voiu afla următor, fără a mai pierde vreme acolo în zadar, numai singur, că nu-ţi pociu face nicio ispravă [1].

1841, Iunie 7.

Supt ocîrmuitor... *Preot Ioan Răuţescu (Dragoslavele).*

* * *

O judecată olteană.

† Noi 6 boiari care am fost luaţi din porunca dumnealui Antonachie Caliiarh Vel Ban al Scaunului Craiovei de moşteani din Goruneşti, din Lăleşti, Bălceşti i Prejoi ca să-i hotărăm şi să le aleagem ale lor părţi de moşie de moştenire şi de cumpărătoare dintr'aceaste hotare ce scriimu mai sus de cătră dumnealor boiarii Oteteleşani şi de cătră boiarii Zătreani. Deci, după porunca dumnealui Vel Ban viind dumnealui 2 Portari Papa Băbeanu, ne-am adunat cu toţii aicea la Bălceşti, în faţa locu-

[1] Originalele acestor 18 acte, scrise cu litere chirilice, sînt cele dela No. 1, 2, 3, 4, 10, 11, 12, 13, şi 15 din colecţiunea proprie; cele dela No. 5, 6, 7, 8 şi 9, din colect. preotul Victor Niculescu-Bălileşti, profesor în Cîmpulung, iar cele dela No. 14, 16, 17, şi 18 din colecţiunea preotului Nic. Niţescu-Boteni.

lui, unde fi[in]d toote părţile înpotrivnici faţă, întăi am tras moşiia pe trei locuri, după aceai cu stă[n]j[e]ni drept, şi le-am cerut toote cărţile de moştenire şi de cumpărătoare, vechi şi noao, cine ce au avut la măna lor şi, cetindu-se toote cu bună înţeleagere, din scrisori şi din vechi stăpăniri, cercetănd foarte cu amăruntul, unde n'au fost scrisori, am îndreptat pă omeni bătrăni împrejureani de credinţă şi după îndreptarea şi descoperirea am ales părţile fieştecăruia moştean ce li s'au venit de moştenire şi de cumpărătoare, scoţănd părţile celor ce s'au fost văndut boiarilor de mai sus numiţi, după cum în foaia cea màre de înpărţala moşiei iscălită de noi arată la cine căţi stănj[e]ni le s'au venit ; alesu-s'au şi partea Barbului feciorul lui Costandin ce să trage din Neacşu şi verii lui şi cu toată ciata lui din Goruneşti şi din Lăteşti la răsărit stăj. 124, la mijloc stăj. 129, la apus stăj. 124 ; li s'au mai dat din ce au trecut la trăsura moşiei precum s'au dat şi la alte părţi stăj. 9 pol ca să să ţie, şi din Crivina Părăianului a şaptea partea. Deci să aibă a stăpăni şi a ţinea aceaşti părţi de moşie ce scriu mai sus cu bună pace de cătră toţi moşteani din Goräneşti i din Lăteşti, că iaste a lor moşie vechie dela moşi şi dela părinţi lor. Aciasta.

Iun. 29, 7251.

Vasilie Golumbeanu Vel Pah. Radu Briceanu. Fo[te] preot. Gol. *(sic?)*. Dumitraşco Roşiianu. Stan Corşoreanu vătaf za plai.

(La moşneni)

* * *

O jalbă ieșeană.

Prè Înnălţate Doamne,

Jăluesc Înnălţimii Tale pentru supărare ce trag de spre un Panaite feciorul Neculăesi şi de spre un Chiriiac, neguţtor de aice. Că de către Panaite trag supărare căci stăpăneşte o bucată de loc din loc[ul] unor dugheni a meli de aice din Eş, cu înpresurare, şi de cătră Chiriiac trag supărare pentru o huidiţe ce merge la dughenile mele, că nu numai că au strămtat-o cu pivniţa şi cu binalile ce au făcut, dar încă şi cu lutul şi altile ce puni pe uliţă au astupat-o cu totul, şi încă zice că vra să o închidă cu totul. Și eu am dovezi, atăt din scrisori, cum şi din oameni bătră[ni], care ştiu că huidiţa aceia este de somă de

ani lăsată pentru trebuința dughenilor. Pentru care mă rog Mării Tale ca prin cercetare ce să va face la fața locului scrisorilor şi altor dovezi să-mi pot afla dreptate, atăt pentru înpresurare locului, cum şi pentru închiderea huidiții.

Robul Mării Tale
Panaite Idieriul de aice.

Dum. Vel Logft. să să rănduiască Vornic[ul] de poartă ca să cerceteze. 97, Iuli 30.

...Logft.

Dum. Gheorghi Tăutul Vornic de poartă. Cetind jaloba aciasta, vei înțălege arătare ce face jăluitoriul Panaite Idieriul. Deci, te rănduesc să mergi la fața locului şi să faci cercetare din scrisori dovezi ce vor fi la jăluitor şi la megieşi, atăt pentru înpresurare unui loc a dughenii lui ce arată că i să faci de cătră un Panaite a Neculăesii, cuprinzănd o bucată de loc supt stăpănire sa, căt şi pentru acè hudiță ce merge la dughenile lui, i-ar fi strămutat-o un Chiriiac neguțător cu binalile ce ar fi făcînd acolò, şi, de vei cunoaşte că numitul jăluitor fără dreptate pătimeşte înpresurare şi supărare cu închidere acei hudițe, atunce, după cum vei cunoaşte a fi cu drept, vei face îndreptare şi învoire între amăndoi părțile, dănd şi mărturie de cercetare şi alegere ce ai făcut, iar, fiind pricină de neodihnă, atunce, cu hartă de stare locului şi cu mărturie în scris, să vii să ni arăți. 97, Avgst 3.

(Iscălitură.)

Dum. Vor. Barbule, fiindcă Vorc. Gheorghie Tăutul nu iaste aicea, să mergi dum. să faci cercetarea aciasta.

99, Fev. 28.

Publ. de *N. I.* (În colecția mea.)

DĂRI DE SAMĂ

Grégoire Lozinsky, *Le prince Antioche Cantemir, poète français* (în „Revue des études slaves"), V, 3-4 (Paris 1925).

Antioh Cantemir, «qu'on considère, à juste titre, comme le fondateur de la poésie russe moderne», a scris, fiind ca amba-

sador rusesc la Paris în 1738—44, şi versuri francese, în limba din care luase modelul lui Boileau şi originalul cărţii despre «Pluralitatea lumilor» a lui Fontenelle. D. Lozinschi observă că în acest oraş a tradus el pe Horaţiu, pe Iustin şi a redactat prefaţa la „Istoria Imperiului otoman“ a tătălui său. Se laudă şi rapoartele lui. Despre această şedere se vorbia, de altfel, de acelaşi, şi în *Le monde slave* pe Februar 1925. „La Russie ne remplacera pas si aisément un ambassadeur du mérite du prince de Cantimir“, seria la 1-iu August 1744 (*Lettres familières*, 1767, p. 48, citat de d. Lozinschi, p. 239, nota 4) Montesquieu, *care, cum am spus şi altă dată, luase de la Dimitrie Cantemir ideia „creşterii şi scăderii“ societăţilor politice*. De ce s'ar spune că „son amitié avec Montesquieu n'est peut étre qu'une légende qui repose sur l'interprétation erronée (?) d'une lettre de ce dernier?“. Ca prieten al lui Antioh se citează şi Maupertuis, care-l visitează zilnic la boală, Fontenelle, Réaumur, Mairan, pe cari-i recomanda la Petersburg, unde voià să trimeată şi un profesor frances. A lămurit pe Voltaire asupra unor puncte din viaţa lui Carol al XII-lea. Pentru d-na de Aiguillon îşi traduce Satirele în limba francesă.

Poesiile francese sînt dedicate doamnei acesteia şi Împărătesei Elisabeta (p. 241). Se adaugă o epigramă de patru versuri asupra criticei (p. 242).

O bibliografie privitoare la Antioh şi familia lui pe pagina 243.

* * *

Pericle Papahagi, *Numiri etnice la Aromîni* („Analele Academiei Romîne“, 1925).

Numele de Bulgar e absolut nou; niciun text vechiu nu-l pomeneşte: conclusiile trase de d. Papahagi cad prin aceasta (p. 1). „Rumîn de Rumînie“ titlul dat de Macedoneni nouă e de sigur tot aşa de nou (v. *ibid.*); numirea veche e *Vlahut din Vlăhie (ibid.)*. Albanesul e pentru ei *Arbinès* şi Grecul tot *Grec*, Sîrbul tot *Sîrb (ibid.)*. E sigură afirmaţia autorului: «Dacă nu-i găsim pe Aromîni şi azi mai numeroşi printre Greci, Albanesi şi Sîrbi, causa nu poate fi alta decît desnaţionalisarea lor în sînul acestor popoare, fapt ce se poate urmări şi constata şi din numirile de localităţi cu caracter curat aromănesc, atît la Greci şi Albanesi, cît şi la Sîrbi» (p. 2). Aromînii zic Bulgarului *Vărgăr* şi *Vurgăr*,

şi de aici se trage conclusia că „Imperiul romîno-bulgar“ n'a fost format de ei, ci de Romînii balcanici, cari n'au decît un defect: că *n'au fost*, cum nici nu sînt. Interesantă observaţia lui Jireček că numele dat de Slavi Grecilor *(Grc, Grcin)* e de origine romanică (v. p. 3). Tot aşa aceia a autorului că Aromînii păstrează pe *č* în loc de *ţ* numai la cuvintele de împrumut (d. e. *ceată)* (p. 4), în afară de cîteva nume proprii sau comune în care a înrîurit, crede d. Papahagi, un *ş* următor *(ibid.)*. Slavii au fost numiţi, observă d-sa, la început Şchiai sau Şcliai (Şchei în daco-romînă) (p. 5.) Despre legăturile cărăvănarilor cu regiunile dunărene, p. 7. Pentru derivarea lui Arbinès, p. 8 şi urm. (Albanesii îşi zic Arbăr, Arbărăş; p. 9). Idei suggestive şi despre originea locuitorilor din satul Arbănaşi (Arvanitochori, Arnăut-chioiu) în Bulgaria, p. 11 şi urm.: ei poartă nume româneşti (Muciu, Nicoliţă, Ioniţă). Despre Sărăcăciani, păstori cari vorbesc greceşte, dar se zic Vlahi, p. 14 şi urm. Şi cînteceie populare presintă această echivalenţă, pp. 15-6. E evident că numele vine de la sarică (p. 17 şi urm.). Pentru poreclele Amuiani (de la amù) şi Doteani (de la alb. dot), pp. 17-8. Şi Fîrşeroţii (de la Ţinutul cu acest nume) răsping această denominaţie ca o poreclă *(ibid.)*. Sarica neagră-i face a fi numiţi şi Cărăcăciani, p. 18 şi urm. Justă şi observaţia că legăturile Romînilor cu Turcii sînt anterioare epocei otomane (p. 24). Se semnalează nume de localităţi slave în care rădăcina e romanică (p. 25). *Frînc* e de sigur în legătură cu dominaţia carolingiană în Panonia (pp. 30-1). Ţiganul e *Vifi* (din greceşte) (pp. 31-2). Unii Ţigani se zic Fusari (după meseria lor de fabricanţi de fuse), pp. 51-3. Evreul e *Uvreu* (p. 33). Aromîni la studii în Padova. p. 36.

N. I.

CRONICĂ

În frumosul *Almanah al graficei romîne* (Craiova, 1923), d. C. D. Fortunescu scrie despre tipografia în Craiova, iar d. G. Urzică despre „Începutul primelor tipografii româneşti până la 1873“ (fără ştiri noi). D. N. Iorga dă ştiri despre un nou exemplar al *Triodului* slavon din 1578 şi despre o Evanghelie slavo-romînă necunoscută, din acelaşi timp.

*

În *Anuarul Seminariului „Sf. Nicolae" din R[îmnicul]-Vîlcea pe anul școlar 1924-1925* (Rîmnicul-Vîlcii, 1926), păr. P. Partenie dă biografia foștilor profesori. începînd cu Radu Tempea de la 1837. Se publică acte din acest an privitoare la întemeiarea Seminariului și la numirea lui Tempea (el spune: „sînt și de aici, născut și botezat în sf. episcopie a Rîmnicului").

*

În *Carnet de cîmp, cuprinzînd aprecieri și note zilnice în slujba adevărului istoric asupra luptelor de la Cerna, 14 August — 23 Noiemvrie 1916* (București 1926), generalul Teodor Tăutu dă știri din cele mai prețioase cu privire la acest admirabil episod de sacrificiu militar. Frumoase cuvintele de recunoaștere ale corespondenților ziarului *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* din 17/30 Decembre. Idioate zvonuri alarmiste răspîndite de ofițeri cărora li se dă numele, p. 19. Se vede de la început groaza de baionetă a inimicului, p. 22. Îndemnarea trupei prin ofițeri, p. 27. Asalt al Mehedințenilor, p. 28. Face bucurie oricărui Romîn constatarea unui ofițer german că «fără nicio îndoială comandantul detașamentului inimic era un om extraordinar de capabil și energic, căci, de și știa că partida era pierdută, a făcut totul ca să ni causeze toate pierderile posibile» (p. 96).

Lucrarea, precisă și sobră, e bogată în hărți.

*

D. colonel A. Culici dă știri despre Cetatea Hotin (București 1926), cu note istorice bine informate și cîteva vederi alese.

*

În *Revista Moldovei*, V, 3, note despre medicii botoșăneni, Samurcaș, Caruz, Meț, Schmidt, Max, Mondlicht (care trăia și prin 1880 și era socrul d-rului Jurim). O poruncă a Mitropolitului Veniamin pomenind «calfele de meșteri» pentru o lucrare la schitul Gaftonului (1838), p. 16.

*

Că Nicolae Milescu nu e Grec o dovedește și mențiunea de după 1730 a Cămărașului Pătru Milescu, care, „când au venit Șerban-Vodă de la Beci", a fost trimes capuchehaie la Constantinopol, murind la întors (*Studii și documente*, V, p. 319, no. 93).

*

Pentru *Romaniile* din Apus v. conducerea oraşului Coimbra, până şi în veacul al XV-lea, de „juiz vereadores, procurador, regedores e homeens boons" („juzi, verificatori, procuratorul, cîrmuitorii şi oamenii buni") în J. P. Oliveira Martins, *Os filhos de d. João I*, ed. a 5-a, Lisabona, 1926, p. 410 şi urm. Aiurea «cavalleyro, fidalgos, sendeyros, *concelho* e homens boo[n]s» (p. 413) ori şi aceiaşi plus «poboos» («poporul») (p. 414, no. VIII; p. 416, no. XI; p. 418). Alt act n'are pe „oamenii buni" (p. 415, no. X). Găsim şi „cauleiros, escudeiros e homêes boõs" (p. 421, no. XVI).

*

Lucruri cu totul nouă în broşura d-lui N. Cartojan, *Mihail Kogălniceanu la Paris în 1846* (din «Flamura»). Zdrobit de exilul la Rîşca şi la moşia Hiliţa, bolnav de „ciolane" şi alte beteşuguri, marele Moldovean îşi vinde biblioteca (şi manuscriptele cronicelor) şi merge la Paris. Aici intră, nu numai în cercul tineretului, dar şi în societăţi şi cercuri francese, fiind ales membru al Societăţii Orientale din Franţa. Lucrează împreună cu Bălcescu la un dicţionar biografic al «celer mai însemnaţi Romîni din toate ţerile şi din toate vremurile» (avea de la Iaşi o traducere a Geografiei lui Cesare Balbi). Pregătia sau începea a scrie aceste cărţi: «Starea politică, administrativă, morală şi literară a Moldovalahiei», «Călătoria pe Dunărea de-jos», «Mănăstirile din Carpaţi», «Starea constituţională în Orientul Europei», «Relaţii ale Principatelor Dunărene cu Poarta şi însemnătatea lor politică», «Asupra progreselor spiritului şi tendinţelor literaturii româneşti», «Asupra Ţiganilor», «Proprietatea şi starea ţeranilor», «Constituţia actuală a Moldovalahiei», «Poveştile populare».

*

În scrierea d-lui Tache Papahagi, *Creaţiunea poetică populară* (Bucureşti 1926) se citează aceste cuvinte adevărate ale lui C. Nigra despre cîntecul popular: «Cîntecul popular nu e improvisat. Nu e opera unui singur individ. Nu se naşte de odată perfect. E elaborat pe încetul şi de mulţi, tot de o dată sau pe rînd. Dintre elementele lui constitutive numai o parte se poate zice totdeauna veche. Cînd ţeranii noştri fac un cîntec, încep prin a fixa melodia, şi aceasta e luată de obiceiu dintr'un cîntec anterior. Frase întregi şi versuri întregi, şi adesea începutul composiţiei, se ieau din cîntece mai vechi.»

Din literatura populară (Tache Papahagi, *Cercetări în Munții Apuseni*, București 1925) alegem aceste bucăți deosebit de frumoase:

Floare albă galbănă,
Dorul tău mă leagănă.
Nu grăbi la măritat
Ca floarea la scuturat:
Floarea mai înfloare-odată,
Dar tu n'ai să mai fi fată;
Floarea are-a mai 'nflori,
Dar tu fată nu'i mai fi.

*

Adu, Doamne, vara iute
Să mă gur (= duc) și eu la munte,
S'aud fagii vîjiind
Și mîndra 'n frunză zicînd:
Ea să zică, eu să cînt,
Să ni treacă de urît.

Din creațiunea poetică populară de același, aceste versuri de Irina Stan, Maramurășeancă din Săpînța:

Zis-am vîntului aseară:
— Mergi, vîntuț, din țară 'n țară,
Du-te spune vîntului,
Că mi-i dor de fața lui.

*

Să mă pot, mîndrule, fa'
Floare albă 'n calea ta,
Să văd cum ți-i inima:
Mai gîndești de mine-ori ba?

*

D. Radu Dragnea dă o nouă ediție, cuprinzînd și evenimentele politice, din cartea sa *Mihail Kogălniceanu* (București 1926). Autorul întrebuințează și cele mai nouă și mai mici contribuții privitoare la subiectul său, ca studiile d-lui N. Cartojan în «Convorbiri» pe 1913 și în «Anuariul Gimnasiului din Giurgiu», 1919, sau articolul despre Alexandre de Stourdza, în *Viața Românească* pe 1924 (rolul acestuia în literatura vremii nu era de descoperit) ori în *Mihail Kogălniceanu la Paris*. Cu răbdare d. Dragnea se informează asupra Germanilor cari au influențat pe tînărul Kogălniceanu: Willibald Alexis, Hufeland,

Jonas, Ranke. De sigur că de la acesta a luat marele Moldovean basa concepţiilor sale: d. Dragnea are toată dreptatea cînd o repetă subliniind-o. De ce să se mai culeagă mucul de ţigară ştiinţific care e „structura social-economică“? C. Giurescu a contestat caracterul de cronicar al lui Ienachi Kogălniceanu, p. 30. Se atrage atenţia asupra călătoriei lui F. J. A. Schneidawind la noi (*Reisebilder aus Serbien, der Moldau und Walachei*, Nürnberg 1832). Lucrarea e animată de un spirit filosofic ale cărui conclusii pot provoca discuţii. E încă prea mult «social-economism» şi «sociologism» în cugetarea acestui tînăr cu o solidă judecată şi mult talent.

*

În Amintirile Americanei care a devenit princesa Felix de Salm-Salm (*Zehn Jahre aus meinem Leben, 1862 bis 1872)*, II (Stuttgart 1875) se vorbeşte de o visită la Weinburg, la prinţul Carol Anton de Hohenzollern-Sigmaringen: primire cu „o mare şi adevărată prietenire“ în această «excelentă şi amabilă familie». Prinţul e un om foarte frumos cu o figură extraordinar de binevoitoare; princesa „în toată privinţa de o samă cu el“. E de faţă, în acea zi de 10 Septembre 1868, şi Carol, Domnul României. „Prinţul de Hohenzollern“, se spune mai departe, «e foarte bogat, şi, cu toate că nu e rudă cu regele Prusiei, are mare influenţă, de care însă nu face niciun us, ca unul ce nu se amestecă nici în politica internă, nici în cea externă“. „Se zice că [fiul său] s'a căit adesea de acest pas şi ar fi preferat a trăi ca simplu ofiţer în Berlin. De cîte ori face vre-o călătorie, umblă zvonul, care probabil e răspîndit de oameni cari o doresc. Oricum, el tot la Bucureşti e acuma şi, după cît ştiu, nu se grăbeşte a-şi părăsi situaţia.“ Intre Weinburg şi Rohrschach, unde stau Salmii, se fac dese visite; princesa Iosefina trimete flori şi struguri. Prinţul stăruie pentru reluarea în armată a lui Felix de Salm-Salm (pp. 38-40).

La 8 Novembre 1869 autoarea şi soţul merg la Neuwied să felicite pe princesa Elisabeta pentru logodna cu Domnul României. La 17, princesa de Salm-Salm dejunează în Koblenz la regina Prusiei: de faţă prinţul şi princesa de Hohenzollern, prinţul şi prinţesa de Wied, contele şi contesa de Flandra, Carol I-iu şi soţia sa (nunta se făcuse la 15) cu suita românească. După amiazi masă de etichetă strictă la Neuwied. „Domnul Ro-

mâniei adusese în suita sa pe toţi miniştri săi şi o mulţime de domni şi doamne, care mi-au amintit viu pe Mexicani, cel puţin după aspect. Pe mulţi dintre aceşti nobili romîni n'aş fi vrut să-i întîlnesc pe un drum de ţară singuratec." Concert, foc de artificii, până la două noaptea. La gară, a doua zi scriitoarea îşi iea rămas bun de părechea princiară, oferind princesei un buchet. La masă la Neuwied fusese şi contele de Flandra, care aude greu (pp. 102-3).

La p. 154 despre prinţul Leopold: e «ein sehr einfacher, anpruchsloser Mann» (p. 154).

*

In *O problemă de romanitate sud-ilirică* („Graiu şi Suflet", 1923), d. Tache Papahagi cată a dovedi că şi în Iliria sudică s'a alcătuit neamul românesc. Pentru aceasta studiază romanitatea veche de acolo. Observă cu dreptate că portul, musica, danţul sînt altele decît la Romînii din Nord. Hora aromânească, întovărăşită de cîntecul jucătorilor, are un ritm larg şi lin. Particularităţile de port sînt mai puţin esenţiale. Originea celui din Dacia nu poate fi declarată slavă, după terminologie. Dar n'aş crede că în nomenclatura geografică macedoneană trăieşte numele lui Iuliu Cesar (cf. p. 20). Interesant numele de Fagu-Scriptu (p. 24). Imperatoarea = Imperatorem e foarte greu de admis (cf. pp. 24-5). Albanesul zice „Vla" Romînului în sens de frate (p. 29). Bună şi observaţia că dislocarea spre Sud presupune existenţa unei romanităţi meridionale (pp. 29-30).

*

In *Din epoca de formaţiune a limbii romîne* (din „Graiu şi Suflet", 1924) d. Tache Papahagi se ocupă de originile graiului nostru. Asămănarea cu Albanesii la întunecarea cunoscutelor vocale e un fenomen datorit părţii de origine care e comună (v. p. 3). Probabil că *de la început* pe acest teritoriu aşa s'a pronunţat sunetul *o*. Foarte dreaptă comparaţia între starea de cultură a Slavilor invadatori şi a elementului romanic aşezat, pp. 10-11. Raporturile de derivare istorică dintre Maramurăşeni şi Aromîni nu pot fi acceptate (v. p. 28 şi urm.). Oşani din Meglenia n'are a face cu Ţara Oaşului, al cării nume trebuie să vie din Havas unguresc (v. p. 34).

*

În *Arhivele Olteniei*, V, 24, note despre Cronica lui Sebastian Münster de d. C. I. Karadja (ar fi de comparat cu prefacerea francesă din *La Cosmographie universelle de tout le monde par Françoys de Belle-Forest, Comingeois*, Paris 1575). D. G. Mil. Demetrescu urmează observațiile sale asupra vechii Craiove. Foarte interesantă călătoria la Ierusalim, în 1835, a lui Hagi Nicolau (Nicolovici, din Tetova), publicată de N. Plopşor (se ceteşte greu din causa păstrării unei ortografii absurde şi fără interes). Şi note contemporane (şi despre „Costecuția" din 1848. „Tîrsanà" e Arsenal. Mențiune despre otrăvirea lui Alexandru Suțu în 1821). Frumoasă inițială ornată a documentului brîncovenesc de la pagina 117. Vînzare pe o „feregeà foarte frumoasă şi un cojoc turcesc şi o vacă cu lapte", p. 122.

Repertoriu preistoric de d. Iuliu Moisil. Àbatele Breuil recunoaşte desemne în peşterile de la noi, pp. 132-3.

*

În *Graiu şi Suflet* pe 1952, d. Tache Papahagi se ocupă de viața Moților *(Cercetări în munții apuseni)*. Sînt multe de relevat în acest important studiu de folklore şi etnografie. Astfel: *Lespezenii*, oamenii de la Lespezi, de pe stînci, *muntarițele*, femeile care pasc oile la munte. Nu cred că numele Goților s'ar păstra în strigătul de spaimă: „Vine Goața" (p. 22; cf. p. 39). Autorul nu crede în Moții-Alani, p. 36. De semnalat şi paralelismul între Moțanii sau Moceanii din Macedonia (de unde: Mocioni) şi Moți, p. 37. Moț în aromăneşte înseamnă: stăi (p. 39). Numele de Moț şi Țop sînt simple porecle (cf. pp. 46-7): de ce să căutăm prea departe? Jidanii = Jidovii ca uriaşi, p. 54. Un cîntec al Iancului, pp. 57-8. Păstoare = păstoriță, p. 60. Se dă şi musică populară. Unele ştiri tradiționale despre Horia, pp. 62-3.

*

În a doua ediție a *Poveştii neamului românesc* de I. Popescu-Băjenariu, se dă o vedere a mănăstirii Argeşului după focul din 1867: marele turn cu două rînduri de firide e ca acel din Cîmpulung, deci din secolul al XIV-lea; se deosebesc şi acolo nasturii de smalt. Foarte interesante desemnurile, a căror origine nu se arată, reprcsintînd scene din războiul de la 1877-8 (p. 225 şi urm.).

*

D. E. G. Racoviță publică n-l 1-iu al „Lucrărilor Institutului de speologie din Cluj“, cu o privire despre originea și orînduirea Institutului său.

*

Se anunță moartea, la Rostov-pe-Don, a vestitului, și prin furturi care l-au dus în țara noastră la închisoare, dar și prin valoarea operelor sale de știință și răbdare, Alexandru Iațimirschi. Mama lui era Romîncă. Nu odată studiile lui au atins trecutul nostru. Astfet în cercetările lui despre manuscriptele slave din România, despre literatura slavonă la noi și biografia lui Grigore Țamblac. După urîta-i întîmplare de la noi a fost profesor pe rînd (de la 1906) la Petrograd, la Varșovia, la Rostov, unde se crease o nouă Universitate.

*

Din studiile d-lui Miloș Weingart *(Byzantské kroniki o literature cirkevne slovaské,* Bratislava, 1922-3) se vede că o traducere a lui Simion Logofătul în limba slavonă se scria la 1637 în Suceava după un original din Bulgaria medievală.

*

În memoriile Polonului Pasek *(Les Mémoires de Jean-Chrysostome Pasek, gentilhomme polonais (1636-1688), traduits et commentés par Paul Cazin,* Paris [192...], vorbindu-se de războiul cu Turcii în 1672, se descrie lupta de la Nistru (p. 283), cea de la Hotin, cu „luarea lagărelor muntean. și moldovean“ (p. 284). Înainte de luptă, Polonii erau gata de supunere. Cereau Turcilor măcar religia ca pentru Moldoveni și Munteni și li se răspundea: „*Nu se poate; ceilalți s'au supus de bună voie; voi sînteți cuceriți cu armele*“ („Nous leur demandions de nous laisser comme les Valaques et les Moldaves et de ne pas nous gâter notre religion. «Impossible!, avaient-ils répondu, les autres se sont soumis de bon vouloir, vous êtes conquis par les armes»“ *(ibid.)*. Sau aceiași Turci ziceau că Polonii «nu vor căpăta niciodată libertatea ce o lasă Moldovenilor («vous n'obtiendrez jamais la liberté que nous laissons aux Valaques. Vous êtes des turbulents. Nous vous désarmerons et vous emploierons aux travaux») (p. 285).

La Liov se publică Memoriile mareşalului Stanislav Lubomirski, editate de Vladislav Konopczynski. Nu odată e vorba de Turcia şi de ţerile noastre în aceste memorii privind a doua jumătate a secolului al XVIII-lea.

*

D. Alois Wanczura publică tot la Liov un studiu asupra „Învăţămîntului în Rusia Veche" *(Szkolnictwo w Starej Rusi)*.

*

În memoriile lui Carlo de Franceschi, pe care le publică *Archeografo triestino* (seria a 3-a, XII, 1925-6), se povesteşte cum, la 1830, trecînd Maria Luisa cu fiul de douăzeci de ani, căpitan de vînători, un Brescian a strigat: «Viva il rè di Roma, la speranza d'Italia». În 1832 acolo, la Graz, profesorii trebuiau să inspecteze barba şi mustăţile studenţilor cari, ca să nu apară liberali, trebuiau să se radă (p. 56). Ferdinand de Neapole la Pisino în 1847: fără demnitate, ca un măcelar mare şi tare, urît şi negru, fără etichetă; la biserică, el şi regina stau în genunchi, făcînd el cruci mari, «bătîndu-şi pieptul ca un lazzarone» (p. 71). Cîntă cu preoţii la procesiuni *(ibid.)*. Face însuşi macaroane (p. 70). În 1848 guvernatorul din Trieste, contele de Salm, e tratat de «asin», din mulţime (p. 75). Se aţîţă Cicii romîni contra Albonei naţionaliste (p. 77). La alegerile de deputaţi iese la Volosca Giuseppe Vlach, „Castriano", consilier cîndva la tribunalul din Milan (p. 82). Austriecii gătiau 2.000 de Cici contra Italienilor; alţi 2.000 de «Castriani» ar fi venit pe la Monte Maggiore (p. 81). Pentru Vlach, ales de Volosca, Castelnuovo şi Bellai, p. 88. Evenimentele din Viena, uciderea lui Latour sînt expuse pe larg, în scrisoarea a VIII-a (p. 93 şi urm.). Camera e în permanenţă şi alege un „Comitet de mîntuire publică" (pp. 95-6). Hainele mortului fiind rupte, bucăţi se trimet până la Paris şi Turin (p. 56). Arsenalul e atacat, şi multă lume cade *(ibid.)*. Se vorbia de un eşafod ca al Teroarei francese (p. 97). Luarea Vienei de soldaţi, p. 99 şi urm.

Se descrie şi Kremsier şi petrecerea acolo. Apoi disolvarea *manu militari* a Adunării. Deputaţii trebuie să plece în douăzeci şi patru de oare. Cutare Italian cu numele german se zugrăveşte în veşmînt de *ciccio, Michius* (p. 163). Petrecerea la Fiume face pe autor a vorbi de luptele naţionale din acel oraş. În articolul aceluiaşi de la 1848, ca răspuns la «Journal des österreichischen

Lloyd», 171, de Franceschi aduce înainte şi obiecţia: «Ma, voi dite, oltrechè Italiani ci sono in Istria Slavi e Romanici ossia Valacchi» (p. 253). Autorul articolului german, Ludovic Heufler, aducea înainte şi o hartă etnografică a Istriei în care apăreau Romînii. I se răspunde că pe Slavi şi Valahi Italienii îi „iubesc şi tratează ca pe fraţi". Cerînd, în Decembre, partidul italian ca, „afară de singurul district Castelnuovo", limba oficioasă a Istriei să fie declarată italiană, ministrul Stadion răspunde că „din suma totală de 234,000 de locuitori, abia 60.000 sînt de naţie italiană, pe cînd, din ceilalţi, de neam slav şi valah, peste 150.000 nici nu vorbesc, nici măcar nu pricep italieneşte" (p. 261).

*

În *Mélanges d'histoire du moyen-âge offerts à M. Ferdinand Lot*, o întinsă bibliografie a operei variate a serbătoritului. Abatele Arquillière se ocupă de «formarea *teocraţiei* pontificale» (consideraţii juste, dar nu şi nouă; analisa ideii augustiniene de *pax* se leagă întru cîtva de subiect). D. Joseph Bédier explică „douăzeci de pasagii grele din *Chanson de Roland*". D. Charles Bémont se ocupă de „bula *Laudabiliter*" (cu privire la donaţia către regele Angliei a Irlandei; e un falsificat). D. Marc Bloch aduce două documente din secolul al XIII-lea pentru a lămuri „prefacerile şerbiei". În acel secol al XIII-lea un rege putea vorbi de „opprobrium servitutis", care aducea interzicerea de căsătorie cu persoane libere. Un Papă din acelaşi secol declară că nu sînt şerbi clericii născuţi din părinţi cu pămînt de „mînă moartă" sau supuşi la o taille arbitrară. D. Alain de Boirand studiază o cumpărătură a lui Filip-cel-Frumos. D. Clovis Brunel arată că numele de localitate Saint-Chély represintă „Sanctus Iler". D. J. Calmette lămureşte „sentimentul naţional în marca Spaniei în secolul al IX-lea" (e vorba numai de sentimente locale în legătură cu schimbări de demnitari). D. Pierre Champion presintă „Livre de trois eages" al lui Pierre Choinet (secolul al XV-lea; planşe). D. Émile Châtelain cercetează „versurile latine ritmice asupra lui Lantfrid şi Abbon". D. Paul Deschamps înfăţişează table de altar de marmură din sec. X-XI (la p. 141 nota 2 socotirea anilor lui Carol-cel-Simplu de la moartea „regelui Odo"; multe planşe). D. L. Barrau-Dehigo semnalează «două tradiţii musulmane asupra expediţiei lui Carol-cel-Mare în Spania» (cea

din 777-8 ; atac la Saragosa, după cererea unui rebel arab. Arabii recurg şi la izvoare latine). D. R. Fawtier se opreşte asupra lui „Igomar istoric breton“ (studiu întins, e vorba de un cleric din secolul al XI-lea). De d. François L. Ganshof note despre Cronica lui Lambert d'Ardres *(Historia comitum ghisnensium ;* sec. XII ori XIII ?). Foarte important subiectul d-lui Louis Halphen : „Grigore de Tours ca istoric al lui Clovis“ (izvoare : „o jumătate de duzină de scurte note analistice, cîteva bucăţele de Vieţi de Sfinţi şi două ori trei scrisori ale Sfinţilor Remigius şi Avitus“, plus „legende şi anecdote culese în cursul călătoriilor sale“ ; p. 236. Caracterul unei Vieţi de sfînt. Influenţa Vieţii lui Constantin, a Bibliei. Mai mult decît odată am exprimat eu însumi aceste idei. Scopul scrierii sale îi impunea de altfel această notă). D. Charles H Haskies vorbeşte de magister Gualterius Esculanus (la Neapole, pe la 1230 ; autor de gramatică). Urmează : N. Iorga, *Quelques observations sur les rapports entre le monde oriental* et *les croisés.* D. A. Jeanroy înfăţişează un «*sirventes*» politic din 1230 (îndemn pentru un rege engles de a trece strîmtoarea ; sec. al XIII-lea). D. E. Jordan se întreabă dacă Henric al VI-lea a oferit Papei omagiul pentru Imperiu (cum afirmă Papa Inocenţiu al II-lea). Pentru a da negativa, se arată mîndria germană, şi în genere laică, din acest timp ; ar fi vorba numai de «ritul nou» de a i se trimete Împăratului *palla,* globul. De d. L.-H. Labande despre Biserica din Marsilia supt Carolingieni. De d. Robert Latouche «Nice şi Chimiez în sec. V —XI» (nu Siacriu patriciu din Provenţa şi un Sfînt din sec. al VIII-lea, pp. 341-3; cf. cu Syagrius din sec. al V-lea). D. Ph. Lauer descrie o Psaltire carolingiană (influenţă irlandesă ; planşe). Mons. E. Lesne analisează statutele lui Adalhard abate de Corbie-Corvey (sec. al IX-lea). D-na A. Elizabeth Levetto a ales „consiliile baronale“ în Anglia. Terminul de «catedrală a Parisului» e tratat de d. Léon Levillain. D-na Lot-Borodine se ocupă de spiritul dublu din *Lancelotul în proză.* D-na Dorothy Louise Mackay tratează despre „De conscientia“ al lui Robert de Sorbon şi examenul în acel timp. De d. C. Marinescu «Note asupra Catalanilor şi Imperiui bizantin supt Jaime II (1291-1327» (trei planşe). D. Paul E. Martin scrie despre mănăstirea Disentis (Elveţia). D. Jean Marx deosebeşte între Guillaume de Poitiers şi Guillaume de Jumièges, cronicarii cuceririi Angliei de Normanzi.

D. René Merlet dă o contribuţie cu privire la familia lui Berengariu duce de Bretania. Am analisat aiurea articolul d-lui Gabriel Millet. Abatele Netzler are în vedere situaţia preoţilor de ţară din secolul al V-lea până în al VIII-lea (parohie nu există decât în oraşul central, unde e şi baptisteriul; şcoli se creiază alături). D. Albert Pauphilet vorbeşte de romanul în prosă al lui Perceval. D. R. Perrin de „pămînturile zise *aucingae (ausange)*. D. H. Pirenne de „fiscul regal din Tournai". D. F. M. Powike de magistrul Simion de Faversham (supt Eduard I-iu). D. M. Prinet de armele Franciei în *Clipearius Teutonicorum* (sec. al XIII-lea). D. Maurice Prou de privilegiul lui Carol Pleşuvul pentru biserica Ste Colombe din Sens (e un fals). D-na Olga Dobiache Rojdestvensky de originile scrisorii „gotice" (schimbarea *calanului* cu pana), D. Mario Roques explică o expresie din *Aucassin et Nicolette*. D. Ch. Samaran vorbeşte de «supravieţuirea *Dianei* în Gasconia secolului al XII-lea» (cultul fagilor). În fine d. Vendrye analisează tradiţia la Irlandesi despre Faramond, regele Franciei (apare întâiu numai la 727; isvoarele irlandese fac din el un rege al „Traciei" = Francia).

*

D. Mario Roques s'a hotărît să dea în librărie întâiul volum din ediţia sa, bogat comentată, a *Paliei* de la Orăştie *(Les premières traductions roumaines de l'Ancien Testament, Palia d'Orăştie (1581-1582), I, Préface et livre de la Genèse, publiés avec le texte hongrois de Heltai et une introduction,* Paris 1925). Cartea a fost isprăvită din 1908, începîndu-se lucrul la volumul al II-lea. Înştiinţarea preliminară arată că în text se introduceau schimbări la tipar. Întinsa prefaţă e de o informaţie perfectă şi nu odată observaţiile d-lui Roques suggerează noi îndoieli. Astfel (p. VIII) d-sa nu crede într'un singur traducător al Scripturii în veacul al XV-lea. Se explică de ce a zăbovit traducerea Vechiului Testament, *ibid.* Semnalarea la Eperjes a unui exemplar dat de un Sas al Evangheliei de la 1561 (p. X). Rolul lui Coresi e exact definit (p. XI).

Unul din exemplarele Paliei e dăruit Bibliotecii din Pesta de Molnar (p. XX). Se ştie că d. Roques a fixat că originalul e textul maghiar al lui Heltai; argumentarea e înoită pe p. XXXII şi urm. Adausurile lui Heltai la forma latină sînt şi în cea romă-

nească (p. XL); şi tiparul e rînduit tot aşa (p. XLV), ca să nu mai vorbim de dovada din greşelile de interpretare. V. şi *comornicul* de la p. 159 în ambele locuri. *Dar nu totdeauna însemnările marginale sînt identice și numele proprii, bine redate, nu corespund adesea* (Ezron e Hetzron la Heltai, Enoh, Hanoc, etc., la p. 193). Cuvîntul „prima" de la p. 213 nu e fără înţeles. O revisie după alte texte n'a putut lipsi, şi traducătorii nu se laudă deci vorbind de mai multe texte. Sînt însă şi repetiţii în traducere (p. LI); aş crede că s'au cuprins în text note marginale datorite unui cetitor. Şi în Molitvenic e vorba de o traducere dintr'un original maghiar îndreptat după Biblia luterană (p. LIV). Cu atenţie, d. Roques se ocupă de mssele care complectează *Palia* tipărită (p. LV şi urm.). Unul din ele i se pare că trebuie să fie eliminat (pp. LXII-III). Tiparul (chirilic) e splendid. Pentru un dar ca acesta nu se poate mulţămi destul.

*

În „Mémoires de la société royale des Sciences de Bohême, classe des lettres" pe 1924 (Praga 1925) un studiu al d-lui J. Kvačala pespre „Wikleft şi Hus ca filosofi" (Hus a avut un wiklefist ca învăţător şi a copiat patru tratate ale cugetătorului englez, de la care iea şi formule gata făcute).

D. J. Macurek înşiră piesele privitoare la patria sa din arhivele şi bibltotecile ardelene. D-sa dă şi acea povestire a lui Blasiu de Zalka din care am luat partea despre conflictul lui Ştefan-cel-Mare cu Franciscanii pe care, după o copie a sa, am reprodus-o, acum doi ani, în această revistă. Bibliografie ungurească pentru Husiţii maghiari la noi, p. 40, nota 89.

Iată cum se rosteşte această cronică despre Husiţii în Moldova: „Tunc etiam duo litterati de eadem Camancz, videlicet Thomas et Valentinus, cum quibusdam hominibus insanis et mulierculis, consilio inito, nocte recedentes, ad regnum Moldve intraverunt, ubi iidem duo clerici haeresim predictam seminantes, utriusque Testamenti scripta in hungaricum idioma transtulerunt" (pp. 39-40). Despre Valentin în Turcia şi legăturile lui cu Sultanul, care-i opreşte activitatea, p. 41.

D. A. Petrov publică *Tractatus de re rustica Hungarorum* al lui Matei Bél (secolul al XVIII-lea). E vorba şi de caii româneşti (p. 23), de bordeiele „valahe" (p. 40), de haina alor noştri (p. 43), de ciobani (p. 52). N. I.

*

In *Studii asupra chipului cum se făptuia războiul de către Ştefan-cel-Mare* („Memoriile Academiei Romîne", VI[1]), d. general Radu Rosetti dă ştiri pe atît de exacte, pe cît de competente asupra cetăţilor moldoveneşti din secolul al XV-lea (din Melchisedec, *Cronica Romanului*, I, p. 170, se relevă un Dragoş Portarul de supt Bogdan Orbul care „strică un tun de mare preţ"), asupra poliorceticei (cu figuri dintr'un manuscris al Arhivelor din Sibiiu; p. 20, nota 5, şi cu numeroase planşe presintînd cetăţile din acel timp). Urmează un capitol despre „Strategia lui Ştefan-cel-Mare", cu consideraţii ingenioase asupra folosului luptei pe care a dus-o el (pp. 25 şi urm.). Se presintă pe rînd războaiele lui Ştefan. Hărţi bine făcute termină lucrarea.

*

O expunere clară a rostului partidelor ceho-slovace în broşura d-lui Iosef Chmelar, *Les partis politiques en Tchécoslovaquie*, Praga 1926).

*

În *Bulletin international de l'Académie polonaise des sciences et des lettres*, Ianuar-Iunie 1926, d. Piotr Bankowski studiază pe basa basoreliefurilor de pe soclul monumentului lui Teodosiu-cel-Mare chestia caracterului barbarilor îmbrăcaţi cu blană în afară (*rheno*, termin celtic): ar fi Goţii de la noi. D. Th. Grabowski găseşte la Francesi: Saint Martin, Leroux, Balanche, Fourier, Lamennais, izvorul misticismului lui Slowacki. Raporturile lui Metternich cu Talleyrand în 1808-9 sînt tratate de d. Emil Kipa: Talleyrand se vindea pe bani pentru „a servi causa universală". D. Iuliu Krzyzanowski vorbeşte şi de *Alexandria*, de *Războiul Troii*, de *Vieţile filosofilor* în Polonia. În 1573 un C. Bazylic, de sigur Grec (Basilikos), traduce *Attila* al lui Nicolaus Olahus. Şi celelalte traduceri sînt din secolul al XVI-lea. D. C. Michalski cercetează „criticismul şi scepticismul" din secolul al XIV-lea. D. Casimir Moszynski scrie despre vechea patrie a Slavilor. D. Rozwadowski studiază raportul între *Veneti* şi Venzi.

ABONAMENTUL: 60 de lei pe an.

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga
◆ București, Șoseaua Bonaparte, 8. ◆

Pentru cărţile despre care se fac recensii care le recomandă, se poate reţinea, după ◆ dorinţă, anunciul de pe copertă. ◆